

T A B V L Æ

Nec modo in diuersis rebus, sed et in ipsâ partibus, idemq; affectibus, quâdam in omnia, quas voces mutationes adhibebit. Nâ varietas, cum gratia, rebernet, & conueniat aures, tum dicentem ipsa laboris in pronuntiatione recitit.

De Gestu. Cap. LVIII.

Vox enim subsequi debet gestus, & animus, simul cum ea, parere.

Gestu sic utendum est, vt nihil in eo super sit.

Status erit erectus, & celsus.

Rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, & rara.

Nulla mollicia cervicium; nullæ argutiæ digitorum.

Trunco magis toto se orator moderabitur, & vinctiliterum flexione.

Brachij porrectione, in contentionibus; contractione, in remissis.

Pedis suppositione in contentionibus, aut in insipientis, aut finiendis.

Sed in ore sunt omnia: in quo, dominatur, est oculorum: quoniam omnis actio est animi, & imago animi vultus est, indices oculi.

Hæc vnica pars corporis, quot animi sunt motus, et significationes & commutationes potest efficere.

Nō est oris species nimis immutanda: ne, aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur.

Oculorum igitur remissione, coniectu, hilaritate motus animorum significabimus apte cū genere ipso orationis.

Eit enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet.

Finis Tabularum Libri Tertij.

Laus Deo Opt. Max. & B. Virgini Annuntiati.

DE ARTE
DICENDI
LIBRI DVO:

In quorum vno de Rhetoricæ natura & causis, in altero vero de partibus copiose accurateque disputatur.

Auctore Ludouico Carbone a Costaciario, Academico Parthenio, & Sacræ Theologiæ in Almo Gymnasio Perusino olim publico professore.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, M. D. LXXXIX.

Ex Officina Damiani Zenarij.

D E A R T E ²
D I C E N D I
L I B R I D V O :

*In quorum vno de Rhetoricæ natura &
cauffis , in altero vero de partibus
copiofe accurateque di-
fputatur .*

Auctore Ludouico Carbone a Costaciario, Acade-
mico Parthenio, & Sacræ Theologiæ in Al-
mo Gymnafio Perufino olim pu-
blico profeflore.

C V M P R I V I L E G I O .

VENETIIS, M. D. LXXXIX.

Ex Officina Damiani Zenarij.

ILLVSTRISSIMO,

& Excell.^{mo} Domino,

D. VICTORI CAPELLO

EQVITI DIGNISSIMO,

LVDOVICVS CARBO S.D.

INTER alia, qua doctè
sapienterque a M. Tullio
pronuntiata fuisse legi-
mus, Illustrissime Eques,
ea mihi semper placuit
sententia, quam his ele-
gantissimis verbis, nobis
scriptam reliquit. Pudeat
eos, qui ita se literis abdiderunt, vt nihil possint
ex his, neque ad communem asferre fructum, ne-
que in aspectum lucemque proferre. Etenim, cum
non nobis solis, vt est apud Platonem, nati simus,
sed & parentes, & amici, & patria ortus nostri
aliquam sibi partem iure nature vendicet: ij pro-

fecto cum natura pugnare videntur, qui, cum possint, quæ ipsi didicerunt, cum alijs, vel docendo, vel scribendo communicare, nolunt. Hinc factum est, ut ab eo usque tempore, quo aliquos in bonis studijs progressus feci, non dubitauerim, etiam si, quam parum in me, vel ingenij, vel doctrinæ sit, optime intelligam, aliquid in publicam utilitatem, literis committere. Propterea his annis arduum opus, & dignum in quod omnes industriæ meæ nervos intenderem, conficiendam suscepi: in quo, quæ ad diuinas literas recte intelligendas & explicandas sunt necessaria, viginti quinque libris, complexus sum: quos in dies, quantum per alias occupationes licet, polire & amplificare nitor. Cum ergo in hac suscepta materia superioribus mensibus elaborarem, sacrosque codices euoluerem, in omnibus fere diuinis libris summum dicendi artificium, omnes inquam ad persuadendum locos, omnes tropos, omnes verborum & sententiarum figuras, amplificationes omnes, & denique quidquid est apud bonos Scriptores artis, esse animaduerti: ad quam artem obseruandam, cum in meo opere non nihil admonere vellem, id ut facilius præstare possem, meliorum Rhetorum scripta, mihi repetenda, & diligenter legenda esse iudicavi. Opere itaque ipso, quod præ manibus habebam posito, optimos quosque de Arte dicendi Scriptores euoluere cepi. Et, cum inter legendum, dicendi artem omnibus studiosis maxime necessariam, noua qua-

dam

dam ratione, quæ ab alijs dicta sunt in vntm volumen colligendo, & singula eodem fere modo, quo sua Philosophi explicare solent, examinando, ac iudicando, tradi posse viderim; huius immensi pene laboris prouinciæ suscipienda me tanta cupido incessit, ut rem meis viribus imparerem, & a meis studijs alienam aggredi non dubitauerim: eo tamen consilio, ut quos in re profana posuisssem labores, eos aliquando ad sacra studia referrem. Rem igitur omni animi contentione aggressus, paucorum mensium spatio, duodecim de Arte dicendi libros, rudi quadam ratione conflatui, quos quotidie, magno cum labore atque industria, perpolire contendo. His autem diebus, dum in hac suscepta prouincia versabar, accidit, Excellentiss. Eques, ut tecum primum sermonem habuerim: cumque quid eo tempore molirer, de me quæsiuisses, me in præfato opere laborare, respondi: cuius omnem fere dispositionem, totamque summam, a te rogatus, tibi breuiter exposui. Tu, quæ tua fuit humanitas, conatum consiliumque meum summopere probasti, atque ad institutum opus quamprimum perficiendum vehementer animasti. Cum tuæ itaque voluntati obtemperare percuperem, videremque, ob rei magnitudinem atque difficultatem, non nisi post longum tempus totum integrum volumen in lucem dari posse; decreui; cum in præsentia Tabulæ Rhetoricæ Cypriani Soarij mihi edenda essent, duos suscepti operis libros, utcumque factos,

†

3

typis

typis committere, ut quantum tibi satisfacere cupiam, hinc facile perspiceres. Hos ergo primos editurus libros, tibi tanquam primo ad id faciendum auctori, iure dicandos esse existimaui: tibi inquam, cui hos paruos fructus gratos fore confido, cum ex sermonibus tecum habitis, quantum eloquentia delecteris, facile perspexerim: tibi, qui non in ludis, vanisque voluptatibus, sed in solis studijs delectationem quaeris: tibi denique, qui, quae ad mea studia colenda, & inchoata opera perficienda mihi essent necessaria, saepe es pollicitus. Quanta tua in me beneficentia factum est, ut tantum me tibi debere sentiam, quantum hoc meo munusculo, quod tibi quanto maximo possum studio, offero, atque dico, persolvere minime possum. Atque multa hic mihi, dum de tuis virtutibus mentionem facio, sese offerunt, quae cuique eloquenti, & in dicendo exercitato homini amplum ad dicendum praerberent campum, in quo fuisse lateque excurreret oratio: in quem ego nunc sane ingrederer, ni timerem, me potius virtutes tuas minuire posse dicendo, quam silentio amplificare tacendo. Silentio itaque hoc loco praeteribo tuam in rebus domesticis magnificentiam, in familiam humanitatem, in omnes qui tecum agunt affabilitatem: tuam rerum humanarum notitiam, reip. administrandae cognitionem, summum in homines studiosos studium, & singulari ceteris de eis benemerendi voluntatem: quam tantam in te vno esse vere fateri possum, quantum in multis alijs, qui se id prestare profiterentur, ha-

tur; haecenus non vidi: quam singularem virtutem ingenio & prestanti natura ornato homine dignam, tuae posteritati imitandam relinques: tuam denique in aduersis rebus ferendis constantiam & sapientiam. Quam ego in te facile perspexi, cum ex gravissimis, acerbissimisque fortunae casibus, qui in te paruo temporis spatio incursum, plus utilitatis, & quietis, mihi tecum de rerum humanarum vanitate loquenti, te percepisse, ex animo, affirmasti, quam, si ea, qua prius utebaris prospera fortuna, in omni vita usus fuisses. O preclaram hominis Christiani vocem, & infracti animi viro dignam. Confirmasti postea mirum in modum hanc meam de tua constantia conceptam opinionem: quoniam, cum paucis post diebus in gravissimum morbum, & ut Medici aiebant, non facilem curatu, incidisses; mihi, cum te officij causa inuisissem, te ex corporis ergastulo libentissime migraturum, quando ita Deo placuisset, lata fronte affirmasti: quamvis senio confectus, & singulari pietate ornatus Pater, summa pudicitia, suauissimisque moribus praedita Vxor, vnicus, & ob prestantem naturam, egregiamque indolem, tibi tua vita carior, adhuc puer Filius, ac denique multa, quibus abundas huius mundi commoda, tibi relinquenda essent. Ut is, qui de caelestibus, ac sempiternis bonis in beatorum caetu perfruendis spem haberes: quam ij profecto habere debent, qui honeste viuunt, qui sacras aedes religionis causa frequentant, qui conciones audiunt, qui
† 4 sepissime

sapissime Ecclesie sacramenta suscipiunt, & alia id genus pietatis opera, ut tu facis, exercent. Has itaque & alias multas animi tui virtutes, mihi, Illustris. Eques, illustrare dicendo liceret, idque sane facerem, si tantum in me esset eloquentie, quantum in eo esse deberet, qui se id efficere posse consideret. Id autem parum, quod dixi, & id multum quod de te dici posse affirmavi, me, non gratie, sed veritatis ergo dixisse, ut profecto credent, qui meas vivendi rationes norunt: cum a nulla re magis, quam a vana, & vero homine prorsus indigna adulatione, abhorream. Tuæ igitur humanitatis erit, maiorem tuarum laudum prædicationem a me non deponere, cum id, me præstare non posse, verissime fatear: & hoc quicquid est muneris, libenti animo excipere, atque interim eo perfrui, donec aliquid maius, & tua amplitudine magis dignum, tribuam: cum ad id faciendum, tuis singularibus in me officijs, quotidie magis magisque prouoces. Vale.

PRÆ.

PRÆFATIO AD LECTOREM;

*In qua totius operis de Arte dicendi
proponitur œconomia.*

VM opus, quod de Arte dicendi faciendum suscepimus, amice Lector, longe maius, ac difficilius existat, quàm a principio existimauimus; ita ut ad illud perficiendum longum temporis spatium nobis sit necessarium; eo consilio nunc duos tantum libros teorsim edere voluimus; ut, si eos tibi gratos accidisse intellexerimus, ad reliquos perficiendos diligentem nauemus operam. Et, ut quid in reliquis a nobis expectare possis, cognoscas, placuit in præsentia totius operis œconomiam tibi ob oculos proponere, & quam

quam secuti sumus tractandi rationem, eam breuiter aperire. Totum itaque opus in duas erit distributum partes: in quarum una, quæ ad eloquentiæ vim atque naturam enticleandam pertinent, ea prosequemur omnia: in altera vero ea tractabuntur, quæ in arte rhetorica continentur. Priorem partem quattuor libris complectemur, quorum nunc primum, & secundum in lucem damus: ac proinde, quæ in eis tractantur recensere, nihil erit necessè. In primo itaque decem disputationibus rhetoricæ naturam, causasque explanabimus. In secundo agetur de causis efficientibus eloquentiam seorsim, his disputationibus: an eloquentia sit a natura: an sit ab arte, & quid ars præster: quando, & a quibus fuerit inuenta, & apud quos floruerit: an exercitatio sit causâ eloquentiæ: de optima exercitationis ratione: an imitatio sit causa eloquentiæ: de optimo genere imitationis: dubitationes quædam circa imitationem: an Rhetoricâ sit pars Philosophiæ: an sit antistropha dialecticæ, & quomodo ab ea, & ab alijs artibus distinguitur, &c. In tertio, qui nunc in lucem datur, decem disputationibus agitur de quinque rhetoricæ partibus. In quarto, de officijs oratoris. De natura officij: de numero officiorum oratoris: an docere sit ora-

toris

toris officium: an mouere: an liceat mouere affectus: an delectare: de iocis: an, vt Orator doceat debeat esse omnium rerum cognitione peritus: an, vt moueat, debeat esse vir bonus: de dignitate, vtilitate, & necessitate eloquentiæ. Et hic erit finis prioris partis. In tribus sequentibus libris agetur de inuentione, quæ est prima eloquentiæ pars. In quinto, de tribus generibus causarum: de diuisione, & generibus quæstionum: an tria sint causarum genera: quomodo appellari debeant: quomodo omnes dicendi formæ ad tria genera orationis reuocari possint: de genera demonstratiuo: de deliberatiuo: de iudiciali: quod genus sit præstantius, &c. In sexto de statibus: de nomine status: de definitione status: quos sint genera statuum: a quo oriatur status: de statu coniecturali: de statu definitionis: de statu qualitatibus: de singulis partibus huius status: de statu legitimo, & eius partibus: an status & iudicatio inter se differant: de ratione inueniendi status, &c. In septimo agetur de inuentione oratoria, & dialectica, hoc est de locis vnde argumenta sumuntur, per multa capita, noua quadam ratione: & quia hunc librum intra paucos dies emittemus, ideo quæ hic tractantur, cum varia & multa sint, in præsentia recensere

consistere nolumus. In octavo agitur de dispositione, & de partibus orationis, vbi hæc fere tractabuntur quæstiones: de numero partium orationis: de natura exordij: de exordij virtutibus & vitijs: qualia debeant esse in omni genere causarum exordia: de natura narrationis: de partibus narrationis: de virtutibus & vitijs narrationis: de partitione seu propositione: de vsu, quantitate, & qualitate partitionis: de confirmationis natura: de locis confirmationis: de speciebus argumentationis: de enthymemate rhetorico: de partibus ratiocinationis: de amplificatione, expositione, & illustratione: de refutatione & eius locis: de peroratione, &c. A nono vsque ad vndecimum agitur de elocutione. In nono de elocutione & ornatu verborum in communi: de ornatu singulorum verborum: de tropis: de figuris, latissime per multa capita: de rerum & verborum copia. In decimo: de verborum structura & collocatione: de membris & incis: de periodis: de longiore periodo, seu de spiritu: de pedibus: de numero oratorio: de vsu numeri oratorij, &c. In vndecimo: de formis, seu ideis orationis, vbi Hermogenis hac de re doctrina perspicue his disputationibus explicabitur. Quid & quoruplex sit dicendi figura, seu idea: de

idea

idea orationis quæ dicitur aperta: de perspicuitate, seu elegantia: de venustate & festiuitate: de circumductione, seu magnitudine: de pulchritudine: de oratione moderata: de oratione acuta, seu acrimonia: de moderatione, veritate, & gravitate: de apta dicendi forma: de ciuili, seu forensi dicendi genere, &c. In duodecimo agitur de memoria, & pronuntiatione. Quod autem attinet ad rationem, & differendi methodum, quam in his nostris disputationibus seruabimus, quamuis eam liceat ex his, quos edimus libros, facile animaduertere: tamen in gratiam eorum, qui non sunt in hac scribendi forma versati, paucis eam aperiam. In omnibus itaque disputationibus hanc fere scribendi methodum seruabo. Primum, quando opus fuerit, propositæ disputationis sententiam explanabo: deinde argumenta asseram, quæ rem in dubium reuocabunt: postea, auctorum varias sententias, quando inter se dissentient, fideliter referam: post hæc fundamenta quædam proponam, vbi diligenter rem totam de qua agitur enucleabo: ad hæc varijs positionibus, quid sit reiiciendum, quid tenendum, rationibus adhibitis, demonstrabo: tandem argumenta in contrarium allata dissoluam. Et hæc erit fere semper nostra

nostra differendi ratio. Illud autem eloquentiæ studiosis polliceri possum, eos, in hoc nostro opere, habituros omnia perspicue, & ordinate explicata, quæ apud omnes meliores huius artis scriptores hactenus scripta fuere: ita ut hoc vnicum opus, pro omnibus, satis sit futurum. Quod vero ad phrasim elocutionemque attinet, & si de eloquentiæ natura scribo, atque ornate loquendi præcepta trado: tamen simplici utar scribendi stylo, nulla industria, aut arte elaborato, sed ab omni affectatione remoto. Quare mei lectores, a me, qui eloquentiam non profiteor, non verborum nitorem, latinæque linguæ puritatem, sed solam doctrinam, eam tamen, quam præbere possum, requirant. Et cum nobis illud propositum sit, ut potius scribendo clare docere, quam delectare velimus; ideo eam amplexi sumus scribendi rationem, qualem, qui docere volunt, sequi profecto debent; planam nimirum atque apertam, non nimis amplam, aut coarctatam, non omnino dialecticam, nec plane oratoriam, quam qui docendo sequuntur, fastidiosi, & obscuri sunt. Quam etiam ob causam, Ciceronis auctoritate nixi, non abstinuimus ab ijs verbis, quæ rem aperte, licet non ita eleganter, docent. Si quis autem, cur nos, qui

in

in rhetorum scholis, & libris parum versati sumus, de arte dicendi post tot tantosque Scriptores (quasi in alienam messem manus mittendo) aliquid litteris committere ausi fuerimus, intelligere cupit, Epistolam legat nuncupatoriam. Verum, instituti nostri rationem, cum integrum opus fauente Deo, foras dabimus, pluribus explicare conabimur. Interim amice Lector, his nostris frui laboribus, & omnia boni æquique consule, ac iuanda iuuenutis voluntatem lauda: & si quid errauimus, Christiano animo corrige, atque nobis in grauioribus operibus conficiendis valde occupatis, aliquid condona. Liberam itaque omnibus meis Lectoribus, M. Tullium, & diuum Augustinum imitatus, facultatem tribuo, ut, quæ ego fortasse minus probabiliter, aut verè dixero, refellant, & veriora afferant: quod illis, & ob maiorem ingenij præstantiam, ac temporis spatium, facere forte licebit. Satis enim erit nobis, qui primo, ut existimamus, hac de re rhetorica scribendi ratione, vsi fuimus, & multa quæ ab alijs non dum tacta, aut non plane explicata, & iudicata fuerunt, explanauimus; si alijs veritatis inueniendæ occasionem præbuerimus. Illud tamen refellendi cupidos monuerimus, caueant, ne dum nostra damnare volunt, viros doctos

& in

& in dicendo versatos damnent: cum nihil fere docuerimus, quod non sit alicuius gra- uissimi viri auctoritate munitum. Habes ergo, amice Lector, summatim (nec enim omnes disputationes, & rerum explicanda- rum capita proposui) quid a me in reliquis libris expectare possis, in quibus conficien- dis, dies noctesque desudo: quod, dum ego facio, tu Deum Opt. Max. pro me ora, vt ad eius gloriam, publicamque vtilitatem, susceptum opus aliquando perficiam.

DE

I
DE ARTÈ
DICENDI
LIBER PRIMVS:

*In quo de Rhetoricæ & Eloquentiæ
natura disputatur.*

De nominibus Rhetoricæ, & Rhetoris
Disputatio Prima.

APIENTER illud, Lucian.
vt & alia omnia, So- dialogo
crates ille, qui Apol- amores.
linis oraculo virorū
sapientissimus indica Cic. lib.
tus fuit, mihi pronū- de Sen.
ciasse videtur, No-
minum cognitionem
eruditionis esse principium. Etenim, vt ali- Apud
quando præclare dixit Epictetus, quoduis vo- Arian.
A cabulum,

cabulum, si eius vim perspexeris, proprii operis rationem describit. Cum ergo omnis nostra de Rhetorica futura sit disputatio, a nominis notatione, ut eius vim atque naturam perspicue explicare possimus, nobis initium capiendum fuit. Et ut a principio eam ingrediatur docendi viam, quam in prefatione mihi tenendam esse proposui, non nullas afferam rationes, quibus hanc artem nullo sibi congruenti nomine appellatam fuisse, demonstrabo. Nam, ut Aristoteles prudenter scriptum reliquit, id solum facile veritatem inveniunt, qui norunt dubitare: cum veritatis inventio sit dubitationis solutio. Neque enim scit, quo pergat, & an aliquid inveniatur, is, qui sine dubitatione querit. Quod igitur hæc facultas nominibus non idoneis nominata fuerit, his rationibus demonstro.

Primum, apud omnes, tum Græcos, tum Latinos dicendi magistros, hæc ars appellatur, Rhetorica, a quodam verbo græco, quod fluere, significat: atqui hoc nomen, nullam cum re ipsa, vel eius parte, vel effectu cognationem, ac similitudinem habet, quam profecto habere debet nomen congruenter impositum: siquidem ars, quæ bene dicendi præcepta docet, nihil habet commune cum aqua, vel fluminis fluxu; igitur.

Deinde,

Deinde, is qui est hac arte præditus, ab eloquendo, ut M. Tullius scribit, eloquens, In orat. sicuti ars ipsa, eloquentia, nominatur; quod elocutio huius artis præcipua pars esse putetur: verum, id, si spectare velimus, potius hic artifex, Inuentor, & ars ipsa Inuentrix nominanda esset; cum Inuentio, ut gravior dicendi magistri docent, sit prima ac præcipua huius facultatis particula: quod nos alio loco planius demonstrabimus. Non est igitur hoc nomen congruenter positum. Huc facit, quod Tullius, & quidam alij huius facultatis scriptores, suos libros, de Inventione, inscripserunt. Et cur etiam non est ei impositum nomen ab actione, quæ una in dicendo dominatur, cui summus orator Demosthenes primas, secundas, & tertias tribuit?

Postea, in eo peccare videntur, qui de hac arte scribunt, quod multis eam nominibus appellare solent; cum unius rei, unum debeat esse nomen: quare tot nomina, vel sint supervacanea, vel inepte posita.

Postremo, ut multas alias rationes, quas possem afferre, omittam, nomina, quæ huic arti maxime propria esse censentur, conveniunt etiam poetice, cum ipsa quoque sit facultas dicendi, & eloquentia quædam: igitur incongrue nominatur: cum nomen apte consti-

A 2. tutum,

Libro 3.
Met. c. 1.

Cic. in
Orat.

Hermo
Cic. in
Orat.

tutum, ei solummodo rei debeat convenire, ad quam nominandam fuerit impositum.

Ad huius questionis explicationem, cum nulla sit hic opinionum diuersitas, quædam fundamenta, ut allata rationes facilius dissoluantur, nobis ponenda sunt.

Primum fundamentum, in quo etymologiam, ac usum harum vocum, Rhetorica, & Rhetor, explicabimus. Hæc vox, Rhetorica, græca est, qua tanquam sua, ut & alijs multis vtuntur Latini: ducta, ut non nulli arbitrantur a verbo antiquo, & inusitato ῥῆμα, quod olim apud auctores Græcos, dicere, seu eloqui significasse, quidam scribunt; idq; Hesiodi auctoritate confirmant: nunc vero, idem quod, fluo, significat. A quo verbo deflexa sunt hæc nomina, ῥῆσις. i. dictio, locutio: ῥῆμα, id est, verbum: ῥητορικὴ, id est dicendi facultas, seu eloquentia: ῥητωρ, & ῥητήρ. i. dictor, eloquens, ut Cicero vertit, ac dicendi præceptor: hinc etiam ῥητορικὸν. i. dico, declamo, oro. Sunt tamen alij, qui has voces a verbo εἶπω, quod dicere significat, ductas fuisse existiment: Verum, siue ab uno, siue ab altero verbo originem trahere, quis dixerit, non magni refert. Quidam volentes nomen, Rhetorica, in latinum sermonem transferre, dixerunt, oratricem, & oratoriam: sed prior appellatio minus

Matt. Phrif. in Rodol. li bro 2. c. 28.

Ioan. Mer.

nus apta esse videtur; cum, oratrix, potius fæminam orantem, quam artem ipsam designet: altera vero, cum potius adiectiui, seu appositi vim habeat, per se sola, non artem ipsam, sed quod ad artem pertinet significabit: sed si dicas vis, facultas, & ars oratoria græci vocabuli vim assequeris: quo modo sepe M. Tullius loquitur: & Græci non solum dicunt, Rhetorica, sed etiam, Ars Rhetorica. Vnum tamen est apud Latinos verbum, quidquid Quintilianus dicat, quod omnem græci verbi vim complectitur, nimirum, Eloquentia; quæ interpretatio non debet dura videri, cum ea M. Tullius vsus fuerit, & boni auctores vtantur omnes. Quod si a dicendo, liceret dicere, Dicentia, sicuti ab eloquendo Eloquentia, eiusdem verbi græci significationem exprimeres: sed nihil est necesse, ut nouum fingatur verbum, cum idoneum ab ipso latine lingue parente iam factum, habeamus. Illud tamen fatendum est, græcum verbum vsitatus esse, quam vllum latinum: quod in omni fere artium & scientiarum nominibus, ut Cicero scripsit, accidit.

A Rhetorica, dictus est Rhetor, latine, eloquens, orator, dicendi magister: & rhetoricus, rhetorica, rhetoricum, quod ad artem dicendi pertinet: vnde rationes, & partitio-

Quint. libro 2. cap. 14.

Lib. 1. de Inuē. Hier. Ca pid. in cōm. ad Heren.

Libro 1. Acad. quæst.

Cicero *nes rhetoricæ ; libri, & loci rhetorici, idest oratorij : & rhetorico more loqui, hoc est oratorio ; & rhetoricus, qui est ad dicendum aptus : & in numero multitudinis, Rhetorica rhetororum, pro ipsa arte, vel libris rhetoricis, & oratorij, dicimus. Quod autē ad huius vocis usum attinet, duobus fere modis hæc vox Rhetorica, apud Scriptores, usurpari solet ; interdum ponitur pro ipsa dicendi facultate in actione posita, quæ in foro & concione versatur ; quæ proprie eloquentia nominatur. Ita accepisse videtur M. Tullius, cum dixit, artificiosam eloquentiam, rhetoricam appellari ; & cum de Zenonis sententia, Rhetoricam palmæ dilatatæ similem esse scripsit. Interdum vero pro ipsa arte, quæ bene dicendi præcepta tradit ; quæ qui est præditus, non continuo est eloquens : ita accepit Tullius, cum dixit, Eum, qui rhetoricam scribit, de eius materia & partibus scribere oportere. Eodem modo, Rhetor, aliquando pro, Oratore, & viro eloquente, qui in foro causas agit ; quo modo accepit Tullius, cum dixit, orationem perpetuam, non solum Rhetorum, sed etiam Philosophorum propriam esse : & alio loco, cum ait, Rhetoris officium esse versari in tribus generibus causarum : & paulo infra, pro Rhetore in eadem significatione, oratorem dixit. Aliquando pro dicendi*

lib. 1. de Inuen. Lib. 1. de Ora. Cic. lib. de Fato. Lib. 1. de Inuen. Lib. 2. de Fin. Lib. 2. de Inuen. Lib. 2. de Fin. Lib. 1. de Inuen.

dicendi magistro, qui solum artis præcepta, aut scribit, aut docet. Hac significatione idem auctor vsus est, cum deridendos eos esse dixit, qui Rhetorum præceptis omnē oratorum vim, complexos esse arbitrantur. Ex quibus colligere licet, cautionem magnam in Græcorum scriptis interpretandis, adhibendam esse, ne quis pro arte, quæ præcepta docet, eloquentiam, aut pro eloquentia artem ipsam ponat : & pro eloquente, eloquentiæ magistrum, & contra : cum Rhetor apud Græcos is interdum dicatur, qui apud populum conciones habet : interdum vero qui ipsam dicendi artem profitetur. Atque de his duabus vocibus hætenus.

Secundum fundamentum, in quo explicabitur, vis & vsus huius vocis, orator. Vt ergo Latini, rem quam tractamus vim facultatem, & artem oratoriam appellarunt ; ita eum qui est hac facultate præditus, Oratorem ab orando, seu, ab oratione in qua excellit, nominarunt. Orare autem apud Latinos Scriptores, interdum, idem, quod, petere, significat. Quo factum est, vt Legati, qui ad aliquid petendum mittuntur, Oratores dicantur : vt missis alijs auctoribus, ex hoc Virgilij loco, manifeste colligere licet.

Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni

Lib. 3. de Ora.

Suidas.

Cic. in Orat. In Bruto,

Liu.

Lib. 7. Aen.

Centū oratores, angusta ad mœnia Regis Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes. Sæpe etiam, orare, idem significat, quod dicere & causas agere: unde causam orare & perorare dicimus. Ex qua significatione alia enata est Oratoris significatione; ut Orator is dicatur, qui causas dicit, qui in dicendo versatur: quod nomen varie a M. Tullio usurpatū fuisse inuenio. Nam interdum eos Tullius Oratores appellat, qui umbratilem quandam eloquentiam colentes, vel historiam, vel res philosophicas ornate copioseque scribunt, sed nullas in foro, vel concione, & senatu causas agunt.

In Bruto. Usus est hac significatione cum de Isocrate dixit, Magnus Orator, & perfectus magister, quamquam forensi luce caruerit, intraque parietes aluerit eam gloriam, quam nemo, meo iudicio, est postea consecutus. Et Antonius apud Ciceronem, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Interdum vero, & quidem magis proprie, is dicitur orator, qui causas in foro tractat: ut fuerunt Demosthenes, Cicero, & multi, quorum in Bruto princeps inter Romanos meminit Orator. Hac significatione usus est idem Tullius, cum de Thucydide loquens, eum, ut bonum historie scriptorem laudatum fuisse, fatetur: sed nunquam est numeratus orator: & cum

eos,

eos, qui orationes scribunt, & alijs agendas tradunt, ab oratorum choro exclusit. Orator itaque aliquando, legatum, interdum eum, qui primatam eloquentiam colit, alias eum, qui causas agit, designat. Prima significatio est a nostro instituto aliena: secunda vero, etsi non sit ita propria, tamen interdum a nobis usurpabitur: tertia ad institutum nostrum est maxime accommodata. Plutarchus autem existimauit Oratorem dictum esse ἀπο τῆς ὀψιμῆς, i. a concitatione, animorum nimirum, & orationis, quod animos commouere, & oratione in hominum mentes influere soleat. Fuit hoc oratoris nomen olim praeclarum, illustre, ac summi honoris, & in omni bene instituta rep. semper floruit. Contra vero, hoc nomen, causidicus, quiddam obscurum, illiberale, ac sordidum semper significauit. Atque hæc de hoc nomine satis.

In pre-blem.

Cic. li. 3. de Orat.

Tertium fundamentum, in quo breuiter non nullas alias perstringam huius artis appellationes. Solet igitur passim a M. Tullio, & a bonis dicendi magistris appellari scientia, & ars bene dicendi; artificium, prudentia, facultas, virtus, ratio, doctrina, & copia dicendi, & eloquendi: & denique, eloquentia, vis atque facultas oratoria. Is vero, quia hanc artem profitetur, Rhetor, orator, eloquens, & disertus:

disertus: quamvis inter virum disertum & eloquentem M. Antonius apud Ciceronem non nihil discriminis posuerit: interdum clamator, seu declamator: sed clamator, is proprie dicitur, qui intra domesticos parietes fictas causas exercendæ eloquentiæ causa, agit. Quod autem Orator & Clamator non idem significent, his verbis indicavit Tullius: Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem Clamatorem, quem Oratorem fuisse. Solet etiam, qui in forum venit vocari Patronus; quo nomine quivis appellatur, cui causa defendenda mandatur: qua appellatione continentur etiam ij, qui non sunt eloquentia ornatî: qui, etiam causidici, nominantur. Quod autem Orator & Patronus eandem omnino significationem non habeant, his Ciceronis verbis discimus, cum Bruto ait, ut te eripias ex ea, quam ego congesi in hunc sermonem turba patronorum. Denique a Græcis huius artis professor Sophista, & Ecclesiastes, latine concionator, dicitur: sed concionator is proprie nominatur, qui in concione, apud populum dicit. Verum de hoc nomine, Sophista, aliquanto latius dicendum est, cum apud Scriptores non raro vsurpari soleat.

Sophista in philosophorum scholis is dicitur, qui non veris, sed fucatis philosophatur rationibus:

Li. x. de Orat.

In Bruto.

Donatus in Hecyram.

In Bruto.

nibus: qui non veritatem, sed veritatis vmbra sequitur: qui non est vere sapiens, sed sapientiæ nomen affectat; qui nihil de recta, sui, vel aliorum institutione cogitat: præstigiator ambitiosus & fallax Philosophi & rerum verarum imitator, qui Philosophia abutitur: qui denique ostentationis, aut quæstus causa philosophatur. At vero in Rhetorum classibus, sophista, is apud Græcos nominabatur, qui dicendi artem, mercede, docebat; vel, ut Victorino placet, is apud quem dicendi ars exercebatur, declamandi vsu: ita ut σοφιστής, sit dicendi præcepta tradere, vel in eis sese exercere. In quorum numero fuit Protagoras ille, de quo meminit Gellius. Is, Euthalo discipulo, qui de magna mercede persolvenda pactus fuerat, si in arte profecisset, cum solutionem in longum protraheret, diem dixit: Et cum ad litem contestandam in iudicium venissent, tunc ait magister discipulo, Non poteris effugere, quin mercedem persolvas: Nam, si sententia erit a me, viceris: si a te, tu vices, & te profecisse ostendes, ac proinde solvere debebis. Tunc discipulus magistro, si sententia erit a me, non solvam: si contra, nihil tibi ex pacto debebo, quia non profecero. Quam litem iudices tanquam inexplicabilem, invidiam relinquerunt. Et hoc fortasse Sophistarum

Cic. li. 2. Acade. quæst.

Mar. Victor.

Suidas

Au. Gell.

Plato in Georg. Lib. de definit. Plat.

In Ora-
torc.

rum genus descripsit Speusippus cum dixit: Sophista, est iuuenum nobilium, atque diuitum mercenarius venator. At vero M. Tullius paullo aliter qui fuerint Sophistæ exposuit: qui nimirum in genere laudationis versabantur, & a forensi contentione abstinebant, & animos magis placare, quam perturbare, potiusque delectare, quam persuadere volebant: qui orationem floridam & cultam, sine sententiarum momentis sectabantur, & poliendi, atque conformandi sermonis præcepta tradebant: quos vehementer in Gorgia insectatur Socrates, & in Phædone λογιστὰς ἀλάους. i. verborum inanes nundinatores vocat. Denique, ij dicebantur Sophistæ, qui cum rhetoricas artes magno hominum conuentu; & mercede profiterentur, & illas suis inuentis auferent, se simul etiam philosophiam tradere, dicebant, quod Philosophi ferre nullo modo poterant, ac proinde illis vehementer aduersabantur. His ita positis fundamentis, ad propositam disputationem his positionibus satisfacio.

Libro 1.
post c. 1.

Prima positio: Is, qui cum ratione de re aliqua est acturus, a nominis definitione auspicari debet. Patet hæc positio ex auctoritate eorum, quos initio disputationis citauit: Et Aristoteles nominis præcognitionem viam esse ad doctrinam comparandam, affirmavit. Itaque

CUM

cum nomina loco rerum in disputationem veniant, si eorum significationes, ignorentur, res ipsæ nulla ratione percipi poterunt.

Arist. li-
bro 1.
El. c. 1.

Secunda positio: si proprie loqui velimus, rhetorica, non idem est, aut significat, quod eloquentia, & facultas, siue vis oratoria; nec idem rhetor, ac eloquens, seu orator: licet hæ voces sæpe confundantur. Nam, rhetorica, priuatim artem ipsam, quæ præcepta tradit designat: eloquentia vero, facultatem & copiam, dicendi; quæ non est in ijs, qui solum artis præcepta norunt. Similiter rhetor, dicendi magistrum; orator vero, & eloquens, eum, qui copiose & ornate in foro causas agit. Hanc positionem hæc M. Tullij, vt ceteros nunc scriptores mittamus, confirmant sententiæ. Nunc his rhetorum præceptionibus ad usum oratorum contentos nos esse oportebit: alius est ergo quis præcepta docet, rhetor: alius qui illis utitur, orator. Alio loco cum causam redderet, cur pauci sint eloquentes, ait: Quod alia intelligendi, alia dicendi sit disciplina: & ab alijs rerum, ab alijs vero verborum doctrina quaeritur: quæ a dicendi magistris tradi dixerat: quod magistrorum genus alio loco, hebes, & impositum, alibi, rabulas appellat; alibi rerum cognitione orbatos esse ait: & de his loquitur, qui rhetores nominantur: at vero de Oratore contra-

Libro 1.
de Inu. c.

Libro 2.
de Ora.

Lib. 2.
de Ora.
In orat.

Lib. 3.
de Ora.

ria

ria omnia affirmat. Et Antonius, cum Oratorum ab rhetore distingueret, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos esse dixit.

Tertia positio: si proprie loqui velimus, & cum Cicerone sentire, qui orationes non habet, & in foro non versantur, licet eloquenter & ornate scribant, oratores appellari non debent. Hoc, præter loca superius citata, aperte Tullius docuit, cum de T. Bruto Barro Asculano dixit; Qui scriptitavit orationes multas, Orator ipse nunquam fuit: & cum de Aelio Stoico scripsit: Orator autem nec studuit unquam, nec fuit: scribebat tamē orationes, quas alij dicerent: & hanc ob causam aliquando

In Bruto.

In Bruto.

De opt. gen. ora.

Lib. I. de Ora.

Isocratem rhetorum principem, & virum eloquentissimum ab oratorum numero exclusit. Quarta positio: Eloquens & disertus non sunt idem. Sententia est M. Antonij apud Ciceronem. Disertus is censetur, qui possit satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquens vero qui mirabilius & magnificentius agere possit, & ornare quæ velit: omnesq; omnium rerum, quæ ad dicendum pertinent fontes, animo ac memoria continet. Item, is censetur eloquens, qui in foro causisq; civilibus ita dicit, ut probet, ut deleat, ut flectat: & qui humilia subtiliter, & magna gra-

uiter

uiter & mediocria temperate potest dicere: & qui ad id quodcumque docebit, poterit accommodare orationem.

Quinta positio: Hæc facultas congruenter a Græcis, rhetorica, & a Latinis, eloquentia, siue vis oratoria nominatur. Siquidem hoc nomen sumptum est a præcipua, aut saltem magis propria huius artis parte, atque officio, quod est dicere, & eloqui: quo fit, ut hoc nomen sit ei maxime accommodatum. Adde hanc luculentam M. Tullij in Oratore sententiam. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est; quem hoc vno excellere, id est oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor hæc complexus est omnia; sed & græce ab eloquendo, $\rho\eta\tau\omicron\rho\varsigma$, & latine, eloquens dictus est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est, eloquendi maxima vis, soli huic conceditur. Atq; his positionibus huic primæ disputationi satis sit factum: ex quibus quæ allatæ fuerunt argumentationes facile solvuntur.

Quod ergo ad primam attinet, licet nunc illud verbum apud Græcos solum, fluere, significet: tamen olim dicere, significabat. Adde etiam, quod non inepte a verbo fluo per metaphoram,

phoram,

phoram, hæc ars nomen acciperet, cum ornatæ orationi sit maxime proprium, vt fluat. Et ideo significanter dicimus, eloquentia flumen, fertur quasi torrens oratio: rapidam orationem coercere.

Lib. 2. de Fin.

Lib. 2. di sput. 9.

De secunda, quidquid sit de hac disputatione, quæ nam sit præcipua eloquentia pars, de qua suo loco dicitur, illud apud omnes certissimum est, elocutionem esse magis propriam Oratori, quam sit vlla alia pars; ac proinde ab hac parte conuenienter nomen sumit. Quod autem aliqui suos libros de Inuentione inscripserint, solum probat, hanc partem esse vnam ex præcipuis, & primam, ac maxime difficilem, de qua plura docuerunt; & ideo suos libros ab ea inscripserunt. Et quamuis actio multum in dicendo valeat: tamen non est ita propria eloquentia pars, vt est elocutio.

Neq; tertia ratio quidquam concludit, cum ea que sunt præstantiora pluribus nominibus, ad eorum præstantiam demonstrandam, nominari soleant.

Quod autem in postremo ratione assumebatur, falsum est; quoniam huius artis nomina nulli alij congrue accommodari possunt. Atque hæc de prima disputatione satis.

De definitionibus Rhetoricæ,
Disputatio II.

VONIAM vero in hoc primo nostrarum disputationum libro, id nobis est propositum, vt artis dicendi vim, eloquentiaeq; naturam perspicue, ac ordinate expli-

cemus; sequitur nunc, vt, eius nominibus expressis, ad causas explanandas transitum faciamus. Nam, vt non vno in loco scripsit Aristoteles, tunc aliquam rem perfecte cognoscimus, cum eius causas, cognitæ penitusq; perfectas habemus. Et quoniam, vt idem auctor vere sapienterq; docuit, ea definitio est idonea, per quam rerum natura obscura, atque inuoluta clare manifestantur, ac explicantur; & ea censetur bona, que rei causas continet: ideo hæc secunda a nobis proposita est disputatio, in qua quid sit rhetorica explicetur: Vt eius definitione & natura cognita, postea de singulis causis differere possimus.

In hac autem disputatione hanc methodum seruabimus: primum docebo quid, & quotuplex sit causa; idq; breuiter, & facile; pro tironum intelligentia, atq; instituto nostro: dein de explicabo quid, & quotuplex sit definitio,

Libro 1. Physic. cap. 1. Libro 1. post. c. 2.

Li. 1. de Anima.

Et quæ ad bonam definitionem conficiendam sint necessaria: Postea illustriores aliquot huius artis definitiones in medium asseram, easque disputandi gratia, una vel altera ratione resellam: Postremo non nullas positiones adijciam.

Quod autem ad primam huius disputationis partem attinet, licet plura, et magis enucleata ex Philosophis repetere possim; tamen, cum in rhetoricis verser, omnia fere, quæ de causis et de definitione dicam, ex ipso Cicerone repetere conabor.

Primum igitur ex ijs, quæ proposita sunt, Lib. de aggre diendo; causa et M. Tullio, est, quæ vi
Fato. sua efficit id, cuius est causa: quo pacto, candor, est causa cur id, in quo reperitur, sit candidum: et sanitas est causa sumendi potionem amaram, et ignis combustionis. Sunt autem genera causarum quattuor; nimirum, materia Cice. lib. forma, finis, et efficiens: Materia est ex qua
de natu. res fit; ut ex ligno scammum, et in quam resol-
Deorū. uitur: ut dictio, in syllabas; et in qua est forma, seu quam ars tractat, seu in qua versatur: ut medicina, humanum corpus. Forma est, per quam res est, id quod est, a qua res nominatur, et ab alijs intrinsece distinguitur: quo modo anima rationis particeps est hominis forma; et calor forma corporis, quod colore afficitur: et rhetorica est forma a qua quis nomi-
natur

natur rhetor. Finis, quod Græci τέλος, dicunt, latine, extremum, summum, et ultimum ver-
Libro 3. tit Cicero, est id, quo referuntur omnia, vel id
de Fin. cuius gratia aliquid fit: quo modo beata vita est hominis finis, cuius cupiditate omnes incensumus: et persuadere finis est rhetorica, quo
Arist. li. omnia bonus refert orator. Efficiens, seu con-
1. Rhet. efficiens causa, est ea, a qua aliquid est: vel, est
cap. 1. ratio efficiendi: cuius effectum, euentum vocat Tullius: quo modo sol est causa lucis: et
In part. virtus beatae vite, et exercitatio, ac imitatio causa eloquentiæ. Conficientis causæ varij
sunt modi, quos Cicero in Topicis recenset: quo rum explicatio nihil ad institutum nostrum facit. Ex his quattuor causis duæ priores sunt internæ, cum non solum ad rem conficiendam conferant, sed etiam in re mancant effecta: Quo modo anima et corpus sunt hominis causæ, illa ut forma; hæc, ut materia: ex quibus duabus simul iunctis, proxime conficitur homo. Aliæ vero duæ, finis et efficiens sunt extra rem effectam, et ideo externæ nominantur. Et has quidem omnes rhetorica causas hoc libro explicaturi sumus. Quarum una, vel altera in eius definitione poni solet, et præsertim forma, tanquam præcipua; de qua a nobis priore loco disputabitur. Atque hæc de primo.

De secundo, definitio, ex M. Tullio, est ora-
In Top. tio,

tio, quæ id, quod definitur, explicat quid sit :

Lib. 1. Vel, est eius rei, quam definire volumus bre-
de Ora. uis, & circumscripta quadam explicatio: vel

Lib. 2. est rerum operatarum patefactio: vel quæ quasi
de Fin. inuolutum euoluit id, de quo queritur. Itaque
illa oratio, qua clare alicuius rei natura mani-
festatur, definitio dicitur.

Est autem definitio duplex, altera nominis,
quam Greci, etymologiam, latine, si verbum
In Top. verbo reddere velis, veriloquium, vt Cicero
interpretatur: sed verbi nouitatem fugiens,
notationem appellauit: qua explicatur alicuius
nominis origo, & significatio: vt nos prima
disputatione fecimus. Altera rei, qua expli-
catur, quid sit res ipsa per nomen significata,
de qua hoc loco agimus. Hæc confici solet ex
genere & differentia, seu proprietate quadam

Libro 1. rei, quæ definitur. Genus est, quod sui similes
de Ora. communiōne quadam, specie autem differētes,
duas, aut plures complectitur partes: quas dia-

In Top. lectici, species, vocant; Cicero vero, formas,
& partes. Vt, animal, quod sub se continet
& brutum, & hominem. Vel, genus est notio

Lib. 1. ad plures differentias pertinens. Partes vero
de Inuē. sunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant,
subijciuntur, vel in quas genus diuiditur. Dif-
ferentia autem est qua genus diuiditur in par-
tes, siue species: vt rationis capax, & ratio-
nis ex-

nis expers, per quas differentias diuiditur ani-
mal, in hominem & brutum. Quare, si quis
definiens hominem diceret, esse animal rationis
capax, hac oratione naturam hominis alias ob-
scuram, clare per eius genus & differentiam
patefaceret.

Leges bonæ definitionis, vt ex eodem Tul-
lio varijs in locis colligere licet, sunt potissimū
tres: prima, vt clare rem definiendam expo-
nat, & patefaciat: altera, vt soli rei definitæ
conueniat, atque cum ea reciproctur, ita vt in
aliam rem transferri non queat: tertia, vt in
ea nihil desideretur, aut abundet.

Qua autem ratione conficiatur definitio his
verbis idem auctor eleganter docuit. Non du-
bium est id quidem, quin definitio genere decla-
retur, & proprietate quadam, aut etiam com-
muniūm frequentia, ex quibus quid propriūm
sit eluceat. Quibus verbis, haud obscure, dupli-
cem insinuauit definiendi rationem: alterā, qua
aliquid manifestatur per genus & differētiā,
quæ speciatim definitio dicitur: alteram qua quip-
piam per genus & communes proprietates ex-
ponitur, quæ descriptio appellari solet: qua
definiendi ratione oratores potissimum vtuntur.
De eadem definiendi formula alio loco, ita scri-
bit: Sic igitur veteres præcipiunt, cum sumptis
ris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis cum

Lib. 2.
Acade.
quæst.
In Top.

In Part.

In Top.

alijs communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam aliam in rem transferri possit. Atque hæc de definitione breviter adnotare volumus, cum hæc post hac sepe usui nobis futura sint, plura alio loco eadem de re dicturi.

Nunc varias rhetoricę definitiones in medium afferamus, quarum bonam partem ex Quintiliano collegimus. Ariston Critolai Peripatetici discipulus hoc pacto rhetoricam descripsit: Est scientia videndi, & agendi in questionibus civilibus per orationem popularis persuasionis. Que descriptio his rationibus impugnari potest: Primum, falsum est rhetoricam esse scientiam, cum Peripateticorum princeps dicat, rhetoricam eos destruere, qui eam tanquam scientiam tractant: & ita is auctor a suo magistro sine ratione recedit, cum hæc facultas, ut postea demonstrabitur, sit a scientiarum numero excludenda. Deinde, in eo peccat, quod facultatem latissime patentem ad questiones civiles contrahit: cum tamen idem Aristoteles dicat in omni re versari. Denique, Rhetor non solum apud populum, sed etiam apud doctos viros dicit: male igitur iste auctor apposuit hæc verba, popularis persuasionis.

Theodorus Gadareus Sophistes servili generis ortus, Tiberij Cesaris magister, sub Adriano Cesare

Libro 2.
cap. 15.

Libro 1.
Rhetor.
cap. 4.

Libro 1.
Rhetor.
cap. 2.

no Cesare creatus Senator, hoc modo finivit. Ars inuentrix, & iudicatrix, & enunciatrix decete ornatu secundum mensuram eius, quod in quoque potest sumi persuasibile in materia civili. Errat hic auctor, primum, quia definiens rhetoricam per eius partes, seu officia, pretermittit dispositionem, & sine iudicio: ponit iudicium, quod non est quedam pars ab alijs seiuincta, ut alio dicitur loco. Deinde contrahit eius materiam late patentem ad questiones civiles, & ita excludit genus demonstrativum, aut saltem questiones cognitionis. Postremo, ut alias omittam rationes, quibus hæc definitio impugnari potest, in eo peccat, quod non videtur satis manifesta: quod vitium cum recta definiendi ratione vehementer pugnat.

Theodorus alius, dixit, esse vim inveniendi & eloquendi cum ornatu credibilia, in omni oratione: Sed cur potius appellavit vim, quam artem, cum ars videatur proximum rhetoricę genus in eius definitione ponendum? Et cur non potius persuasibilia, quam credibilia, cum orator magis in persuasibilibus, quam in credibilibus versetur? Postremo, non placet Fabio hæc definitio, quia cum dicat in omni oratione, videtur etiam scelera huic arti tractanda subijcere.

Abutius Silo Nouariensis insignis rhetor,

Libro 2.
disp. 8.

tor, qui Augusti temporibus floruit, hac usus est definitione. Rhetorica est scientia bene dicendi credibiliter circa civiles questiones. Sed is, ut & alij multi, inscienter scientiam vocat: Et parum civiliter eam tractat, dum intra civiles cancellos eam includit: atque melius dixisset, si loco credibiliter, persuasibiliter, posuisset.

Quidam alij hoc modo: vis dicendi & eloquendi de rebus civilibus subiectis sibi, cum quadam persuasione, & quodam corporis habitu, & eorum quæ dicet pronuntiatione. Peccat, hæc definitio in assignanda materia, & genere, ut ex dictis constat. Habet etiam non nullas particulas superfluas, & parum idoneas ad huius artis vim explicandam: ac proinde una cum alijs reijcienda esse videtur.

Dionysius Halicarnassensis insignis huius artis sub Cesare Augusto professor, hunc in modum. Vis artificiosa persuadendi rationabiliter in negotio civili & politico, cuius finis est bene dicere. Sed hic auctor non bene dicit, cum huius artis officium, pro fine ponit: nam bene dicere, ut suo loco dicitur, non finis, sed officium est rhetoricæ. Peccat etiam cum alijs in assignanda materia. Quo fit, ut etiam Hermogenes errauerit, qui hanc definitionem tanquam bonam aliquando approbavit: ut est videre

Infra di
spat. 8.

de re in compendio rhetorices, quod Hilario Latinum fecit.

Multi fuerunt, qui hanc definitionem tanquam bonam approbarunt: Rhetorica est scientia bene dicendi. Ita Chryseppus, Cleanthes, Consultus Chirius, Quintilianus, & non nulli alij: a quibus non multum dissentire videntur, qui dixerunt, esse artem, vel doctrinam bene dicendi. Quam definitionem quidam non admittunt, ea de causa, quod conueniat etiam alijs artibus, cum & Philosophus, & medicus, alijq; artifices possint de rebus sibi subiectis bene dicere: & ideo huius artis materiam in definitione exprimendam esse putant.

Libro 2.
cap. 15.

Sulpitius
Victor.

Sunt qui hanc definitionem probent: Rhetorica est recte inueniendi, disponendi, & eloquendi, cum firma memoria, & cum dignitate actionis scientia. Sed non est scientia, ut non semel diximus. Et longe melius definiretur per causas, quam per partes: cum præsertim de quibusdam partibus dubitari soleat, an sint huic arti proprie.

Nec etiam ea, quam tradidit Trapezuntius satis idonea esse videtur, cum ait. Rhetorica est civilis scientia, qua cum assensione auditorum, quoad eius fieri potest, in civilibus questionibus dicimus. Non est scientia; & si esset scientia, non esset scientia civilis, cum non tractet

Lib. 1.

tractet res civiles; addit etiam hic auctor quaedam in hac sua definitione particulas, quae ad huius artis naturam explicandam non multum conferunt.

Lib. 1.
cap. 2.

Aristoteles optimus definiendi praeceptor, hac definitione rhetoricæ naturam expressit. Rhetorica est vis videndi, non inueniendi, ut quidam vertunt, quid in quaque re possit esse persuasibile: vel vis, qua quod in vnaquaque re probabile est, perspicitur. A qua definitione nihil discrepat ea, qua usus est Patrocles, cum dixit, esse vim inueniendi, quod sit in oratione persuasibile. Aristotelis definitio, nec Quintiliano, nec Hermogeni placet, ac proinde quibusdam rationibus eam conuellere conatur. Sed quoniam integra disputatione de hac definitione postea acturi sumus, quæ contra eam afferuntur, & quæ in eius defensionem, & expositionem dicere possem, in suum locum reuocio.

Infra di
sput. 10.

Franc.
Robert.
lib. de ar
tificio di
cen.

Postremo, ut alias minus bonas & illustres definitiones silentio inuoluam, hac oratione quidam nouus auctor, eloquentiam descripsit: Eloquentia est facultas naturalis in animo exprimendi ea, quæ mente concepimus; ab arte & exercitatione adiuta, pro ratione rerum subiectarum, & forma quædam ipsius sermonis, vel continuati, vel interpolati, partim accom-

accommodata ad popularem loquendi usum, partim ab eo remota, utilis ad docendum & persuadendum. Huic eloquentiæ, ait contrariam esse, infantiam, quam contrarijs verbis describit. Multa contra hanc descriptionem afferre possem, sed multis omissis breuiter dixerim, eam laborare vitio longitudinis, & obscuritatis. Atque hæc de rhetoricæ definitionibus; circa quas non nulla breuiter animaduertenda sunt.

Primum, ideo volumus plures definitiones in vnum locum congerere, ut eloquentiæ candidatus ex tanta definitionum varietate colligere facile possit, quam sit difficile eius artis, quam profiteri cupit, naturam ac vim exponere, atque etiam aliquam rudem eius habere notitiam, quam profecto ex his varijs definitionibus colligere licet: quas definitiones nos sequentibus disputationibus, ac libris planius, ac plenius exponemus, diligentiusq; examinabimus. Deinde, & si omnes allatæ descriptiones aliquo pacto labefactari, atque conuelli queant; tamen aliquæ, si sano modo intelligantur, vel sunt omnino bonæ, vel aliquo modo pacto defendi possunt, aut saltè aliquid continent, quod ad rem subiectam explicandam confert. Postremo, ex his definitionibus, aliæ dantur per causas rhetoricæ, veluti per materiam, et finem; aliæ

alia per partes, vel plures, vel pauciores; alia per officium: alia per genus & differentiam; ut demonstrare liceret, si quis vellet eas accuratius exponere, in quo sine utilitate tempus conterere nolo. Ex quibus definitionibus facile totidem colligeres rhetoris descriptiones: ut si diceres, Rhetor est artifex bene dicendi, &c.

Placet tamen hoc loco non nullas oratoris, qui ut diximus a magistro dicendi multum distat, descriptiones adscribere. M. Cato Censorius, qui primus apud Romanos de arte dicendi aliquid literis comendavit, hoc pacto oratorem finivit. Orator est vir bonus dicendi peritus. Quam definitionem libentissime Quintilianus amplectitur, ac mordicus defendit: quem multi posteriores dicendi magistri perlibenter sequuntur, eandem definitionem tanquam optimam approbantes: cui aliqui subijcientes eius officium, dicunt, Cuius officium est inuenire, collocare, eloqui, meminisse, & postea pronunciaré. Debet ergo orator esse, ἐπιτελικός, τακτικός, ἐξαγγελτικός, μνημονευτικός, & ὑποκριτικός. Quam descriptionem nos alio libro, tanquam minus bonam integra disputatione rejiciendam esse demonstrabimus.

At vero summus inter Romanos orator, suum perfectum oratorem varijs in locis oratorie pinxit, ut cum scripsit: Orator est is, qui quacunque res incidit, qua sit dictione applicanda

Quinct.
lib. 12.
cap. 1.

Libro 1.
de orat.

applicanda prudenter & copiose, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Item, oratorem plenum atque perfectum eum esse dicam, qui de omnibus rebus possit varie, copioseque dicere: vel, qui humiliter subtiliter, magna graviter, & mediocriter temperate dicat. Item: At eum puto esse, qui & verbis ad audiendum iucundis, et sententijs ad probandum accommodatis uti possit, in causis forensibus, atque communibus: hunc appello oratorem: eumque esse præterea instructum voce, actione, & lepore quodam volo. Neque enim perfectus ac summus orator, declamatorum aliquem de ludo, aut rabulam, aut classidicum de foro, sed doctissimum et perfectissimum quebat. Et denique alias longiores, & elegantissimas apud eundem legendo observabis perfecti oratoris descriptiones.

Prima positio: cum de re aliqua instituta est disputatio, a rei subiectæ definitione convenienter exordium capitur. Hanc positionem missis Philosophorum auctoritatibus, & rationibus, una vel altera Ciceronis sententia confirmo. Placet igitur aliquando dixit, quoniam omnis disputatio de officio futura est, ante definire quid sit officium, quod a Panaetio prætermisum esse miror. Omnis enim que a ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet a definitione proficisci; ut in-

In orat.
In 3. de
Orat.
In Bru-
to.

Libro 1.
de offic.

Lib. 1.
de Ora.

ut intelligatur quid sit id, de quo disputatur. Et alio loco: Nam si de me quereretur, quæ esset ars imperatoria: constituendum esset principio, quis esset Imperator; & quæ sequuntur.

Secunda positio: si rhetorica sumatur pro arte dicendi, definiri potest. Quoniam est certus quidam cognitionis habitus, in quo cum alijs eiusdem generis habitibus convenit: habet etiam, aliquam proprietatem, seu differentiam per quam ab alijs differt: igitur si quis, & id in quo proxime cum alijs convenit, & eius proprietatem inueniat, quandam, ut ex Cicerone adnotauimus, conficiet orationem, qua huius artis naturam explicabit, ac proinde definitio quædam erit.

Tertia positio: si rhetorica sumatur pro eloquentia, definiri, aut saltem describi potest. Nam cum certas habeat causas, certasque partes, atque officium, de quibus nos integris libris disputaturi sumus, poterit, qui hæc nouerit, eam aliqua oratione circumscribere: sicuti etiam Philosophi philosophiam describunt, licet, non sit, vnus quidam simplex habitus. Et nos postrema huius libri disputatione, noua quadam ratione eam finire conabimur.

Quarta positio: ex allatis definitionibus hæc est congrua rhetoricæ definitio; Ars bene dicendi: Quæ definitio datur per genus & differentiam.

rentiam. Nam particula, Ars, ponitur loco generis; particula, bene dicendi, loco differentie. Quod si per artem intelligas eam, quæ bene dicendi præcepta docet, aptabitur hæc definitio rhetoricæ, ut ars est, & ut ab actione & ab eloquentia separatur: quod si per artem bene dicendi intelligamus vim, atque facultatem, quæ, optimis sententijs, lectissimisque verbis dicitur, quadrabit eloquentiæ, & facultati oratoricæ, quæ ex omnium rerum cognitione, per quam sententiosè, & ex arte conformandæ orationis, qua ornate dicimus, conficitur: ut eloquentia vere sit quadam ornate & copiose loquens sapientia.

Quintæ positio: Qui de arte dicendi congruenti ratione disputaturus est, debet primum huius artis naturam diligenter exponere, agendo de principijs, causis, partibus, eiusque officio: quod nos prioribus nostri operis libris, fauente Deo, faciemus. Deinde ei agendum est de his, quæ sunt huic arti subiecta, singulas partes explicando, ac præcepta tradendo. Hanc disputandi rationem optimus methodi magister docuit Aristoteles, eamque in omnibus suis operibus scribendis seruauit: eandem viam sequutus est Quintilianus, & omnes fere alij dicendi artifices.

Cice. in
partic.

Libro 1.
Met.

Nunc, priorem rhetoricæ tractationis partem

tem agredientes de eius forma, tanquam de
 præcipua rhetorica causa agemus: quæren-
 tes, quod nam sit eius genus, cum, ut Auer-
 roes verissime dixit, genera, seu attributa
 superiora, sint accidentium, atque habituum
 forma, cum præsertim hac de re maxima sit
 apud scriptores dissensio.

Auer. in
 Met.

An Rhetorica sit virtus,
 Disputatio III.

S, qui rem aliquam congruenti
 methodo definiendo explicatu-
 rus est, debet, ex M. Tullij sen-
 tentia, id prius inuestigare,
 quod sit rei finiendæ cum ceteris
 rebus commune, ipsius nimirum genus.
 Et quoniam varij Scriptores, varijs in gene-
 ribus rhetorica naturam reponendam esse
 censuerunt, ideo varijs disputationibus, quid
 hac de re sentiendum sit, nobis peruestigandū
 erit. Nā alij putarunt esse virtutem, alij sapien-
 tiam, alij scientiam, alij prudentiam, alij ar-
 tem, alij vim, seu facultatem, alij peritiam,
 alij dicendi usum, alij denique prauitatē quan-
 dam, seu fallendi artem. In hac ergo disputa-
 tione examinandum proponimus, an in nume-

Fab. li. 2.
 cap. 15.
 Critola⁹
 Athen⁹

ro vir-

ro virtutum collocanda sit. Nomine autem
 virtutis intelligo eam facultatem, qua homo
 honeste viuit, & bonus ac honestus nomina-
 tur, ut in fundamentis clarius explicabo. Et
 quod in virtutibus ponenda sit, his rationibus
 persuaderi potest.

Primo, Stoici, quorum doctrina semper plu-
 rimi salta fuit, in virtutibus rhetoricam esse
 dixerunt, ut ex Quintiliano discitur, quos ip-
 se perlibenter secutus est: horum ergo græuis-
 simorum Philosophorum sententia, virtus cen-
 senda erit. Huc facit quod Menesarchus, re-
 ferentē Antonio, dicebat, eundem esse eloquen-
 tem & virtute præditum: Immo ipsemet An-
 tonius ex sua sententia, id apertissime affirma-
 uit, cum dixit: Est enim eloquentia vna quæ-
 dam de summis virtutibus. Et hanc disputa-
 tionem concludens, ait: Atque hanc ijs (Stoi-
 cos intelligit) habeo gratiam, quod scilicet ex
 omnibus eloquentiam virtutem, ac sapientiam
 esse dixerunt. Adde etiam quod M. Tullius
 multis in locis eloquentiam virtutem nomi-
 nauit.

Lib. 2.
 cap. 20.

Lib. 1.
 de orat.

Deinde, id appellatur virtus in ijs rebus, que
 animalia vtuntur, quo vnum quodque animal.
 ceteris animalibus præstat; veluti in equo
 velocitas, in cane sagacitas, & in Leone fero-
 cia: Quare cum eloquentia sit id, quo homi-

Aristo.
 lib. 1. Po-
 lit.
 Cic. li. 1.
 de laud.

C num

num genus, bestias maxime antecellit, erit hominis virtus.

Lib. 2.
cap. 20.
M. Tull.
lib. 1. de
Orat. Postea, virtus, ait Fabius, ea est, cuius, antequam doceremur, initia & semina quaedam habemus a natura, ut iustitia, fortitudinis; quod de artibus, quae sunt a natura virtutis remotae, affirmare non licet: cum ergo nos initia quaedam eloquentiae, & quidem maxima, habeamus a natura, quod rhetorum negaret nemo, immo omnes affirmant, dum, naturam, inter causas effectrices eloquentiae numerant: erit igitur rhetorica virtus.

Ad haec, virtus nihil aliud est, quam sibi consonare, ut cum Fabio loquar, quod proprium prudentiae esse videtur: at id per rhetoricam efficitur, in dicendis, & non dicendis: igitur sicuti prudentia, qua quis sibi in faciendis & non faciendis consonat, est virtus, ita eloquentia virtus erit.

Quinct.
lib. 12.
cap. 1. Item, gravissimi viri desinientes Oratorem, & virum eloquentem, dixerunt, esse virum bonum dicendi peritum: bonus autem nemo est, nisi sit virtute praeditus: Quare, si eloquens is dicitur, qui virtute est insignitus, eloquentia profecto virtus erit: & sicuti aliquis ab iustitia dicitur iustus, ita ab eloquentia dicitur studiosus.

Donat. Insuper, ars, ut quidam scribunt, dicta est,

εἰς

ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute: sed rhetorica est ars, virtus igitur. Confirmatur haec argumentatio, quia rhetorica est ars bene dicendi: at quidquid bene fit, cum virtute fit: erit igitur virtus, cum doceat bene dicere.

Postremo, ut plura argumenta, quae fieri possent, studiosis adolescentibus excogitanda relinquam, hunc in modum nervosissime urgeo: cuiuscunque artis natura praecipue ex fine perpenditur: ac proinde omnes sapientes in omni arte finem spectandum esse praecipunt: at omnia causarum genera in quibus rhetorica versatur, pro fine habent honestatem, quae est ipsa virtus; erit igitur rhetorica virtus. Quod sumptum fuit, facile probatur: quoniam genus iudicij habet pro fine iustitiam, genus exornationis honestatem; deliberationis vero, vel eandem honestatem, vel certe utilitatem cum honestate coniunctam. Si ergo verum est, quod sumitur, verum & id, quod ex eo conficitur. Atque hactenus de argumentis: nunc quid Scriptores de hac dubitatione senserint, aperiemus.

Prima sententia fuit eorum, qui rhetoricam inter habitus malos reponere videntur; ut fuerunt ij, qui eam appellarunt κακοτεχνία, i. malam artem, seu ματαροτεχνία, i. superfluam artis imitationem; de quibus meminit Fa-

Galen.
Cic.

Lib. 2.
cap. 20.

bius cōtra quos nos latius differemus, cū de huius artis utilitate, instituta fuerit disputatio.

Lib. 3. de orat. Lib. 2. cap. 20. Secunda sententia eorum, qui eam in genere virtutis ponendam putant; quod, ut ex disputatione Antonij, & ex Fabio aperte cognoscitur, senserunt Stoici: quos libenter sequitur, & mordicus defendit Fabius, cui non grauate, quidam alij subscribunt.

Pet. Rā. Tertia sententia intermedia, quæ neque in virtutibus, neque in vitijs ponit, sed ad eos habitus reuocat, quos Græci ἀδιάφορος, idest indifferentes appellant, cuiusmodi sunt omnes cognitionis habitus. Ita sensit Aristoteles, ita M. Tullius, & est communis apud dicendi magistros sententia: quam nos, tanquam verissimam tenendam esse, docerimus; quod ut facilius præstemus, non nulla fundamenta nobis ponenda sunt.

In part. Aristo. libro 6. Eth. c. 1. Primum fundamentum: ex M. Tullio omnis virtutis vis in duas distribuitur partes: aut enim virtus scientia cernitur, ut est prudentia, & quæ grauissimo nomine, sapientia appellatur: aut actione, ut est temperantia & fortitudo, quæ in moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus versantur; & huius generis aliæ. Itaque, si virtutis nomen vniuerse sumatur, aliæ sunt virtutes cognitionis, aliæ actionis, siue morum.

Prioris

Prioris generis virtutes sunt in ratione, quam ad aliquid cognoscendum, faciendum ve recte disponunt; sed eum, in quo reperiuntur, non efficiunt simpliciter bonum, nec eius opus honestum, quod est virtuti maxime proprium. Posterioris vero sunt in voluntate, quam ad honeste agendum promptam, atque expeditam reddunt, & eum in quo sunt, virum bonum simpliciter efficiunt: quarum virtutum opus, est honestum. Quo fit, ut qui illis est præditus, sciens, qui vero his, bonus, siue honestus & studiosus appelletur. Posteriori virtutum generi contrarium est vitium: priori vero inscientia. Quærimus ergo in vtro virtutum genere Rhetorica ponenda sit.

Secundum fundamentum: virtus, apud Latinos scriptores multas significationes habet, quarum tres tantum hoc loco ad nostrum institutum accommodatas, explicabimus. Primum igitur nomine virtutis significatur perfectio cuiuscunque rei, siue facultas, qua res aliqua perficitur & alijs rebus præstat, & aliquid operatur; quo modo accepisse videtur Quinctilianus, cum velocitatē in equo, & sagacitatem in cane, virtutem esse dixit: qua etiam ratione, et in herbis, & in lapidibus quedam virtutes esse dicuntur, & facultates, quæ insunt homini a natura eius virtutes appellares. Et hæc virtutis

Lib. 2. cap. 20.

significatio est valde impropria, & fortasse non omnino latina. Altero modo virtus, sumitur pressius, pro aliqua hominis perfectione, quæ non inest a natura, sed usu & exercitatione acquiritur; quam perfectionem qui est adeptus, vel aliquid recte cognoscit, vel honeste & congruenter natura vivit. Et

In part. hoc modo Tullius accepit, cum virtutem in duas partes distributam esse dixit: Quæ significatione omnes omnium artium & scientiarum habitus continentur. Tertio, adhuc pressius, & magis proprie nomine virtutis apud bonos & probatos auctores, & præsertim apud Philosophos, qui mores tractant, solum illæ perfectiones designantur, quæ per operationes honestas acquiruntur, per quas homo bene beateque vivit, ac simpliciter bonus appellatur: quo modo accepit M. Tullius, cum eam in quattuor distribuit partes, quas paullo post numerabimus. Et de virtute in hac postrema significatione in præsentia est disputatio: nanque, si primo, vel secundo modo accipiatur virtus, certum est rhetoricam esse virtutem. Et qui in alia significatione acciperent, profecto graviter errarēt. Quid autem sit virtus in hac propria significatione accepta, & quotuplex, sequenti fundamento docebimus.

Lib. 1.
de offic.
Lib. 2.
de Inuē.

Tertium

Tertium fundamentum: virtus proprie sumpta, varijs modis a varijs Scriptoribus definiti, ac explicari solet: ex multis autem definitionibus, unam, vel alteram breuiter attingemus. Cicero, hoc modo: Virtus est animi habitus naturæ, modo, & rationi consentaneus. Ait virtutem esse habitum consentaneum naturæ, hoc est lumini & legi naturali, unde omnis honesti ratio emanat: modo, quia virtus in quadam medietate, & mensura consistit: rationi, quoniam prudentia, quæ in ratione est, omnibus virtutibus modum præscribit. Plato hoc pacto: Virtus, est habitus per se laudabilis, secundum quem, id, quod illam habet, bonum dicitur. Aristoteles hoc modo: Virtus est Μερότης τῶν παθῶν. id est mediocritas perturbationum. Item hoc modo: Virtus est habitus electius, in mediocritate, quantum ad nos, consistens: quæ quidem mediocritas ratione præfinita sit: atque ita, ut prudens præfinitet. Quidam alius oratoria quadam descriptione his verbis virtutis naturam exposuit. Virtus est animi constans affectio, conueniensque, laudabiles eos afficiens, in quibus est, & ipsa per se sua sponte laudabilis, ex qua oriuntur honestæ voluntates, sententiæ, & actiones, omnisque recta ratio. Denique, ne plures hinc virtutis definitiones congeram, Divus Augu-

Lib. 1. de
Inuē.

Libro 2.
Mor.
Eūdem
c. 6.
Libro 2.
Ethic.
cap. 6. &
11.
Ioan. Vi
for. in
Top. Gi.

C 4 finis,

Lib. 2. de
lib. arbi.
cap. 18.
D. Tho.
1. 2. q. 55.
art. 4.

stinus, cuius finitionem omnes posteriores approbarunt, hunc in modum virtutem finiunt. Virtus est bona qualitas mentis, qua recte vivitur, qua nullus male utitur: addidit, quam Deus in nobis, sine nobis operatur: sed hec particula convenit virtutibus, quæ divinitus donantur. Vel si placet ita definias. Virtus est habitus bonus circa affectiones, & actiones humanas, in mediocritate consistens, honestis operationibus acquisitus. Has omnes definitiones possem, multa ex morali philosophia repetendo, latius exponere; sed in hac re, cum in presentia non philosopher, diutius immorari nolo. Satis ergo sit explicasse aliquo pacto, quid sit virtus proprie dicta, ut propositam questionem terminare possimus. Hæc virtus, quæ a nobis definita fuit, multas sub se habet partes, seu formas: quæ, ut non vno in loco docet M. Tullius, quattuor sunt; prudentia, iustitia, fortitudo, & temperantia: quarum singula sub se alias habent partes, quarum enumerationes, ac definitiones apud Tullium leges: de quibus suo loco a nobis planius dicetur.

Lib. 2. de
Orat.
Lib. 1. de
Offic.
Lib. 2. de
Inuent.

Quartum fundamentum: illa particula *εὐλόγως*, id est, bene dicere in definitione rhetorica a quibusdam posita, variam significationem habere potest. Nam, illud adverbium, bene, aliquando idem significat, quod cum virtute, id est

est honeste: ut cum Cicero ait, bene honesteq; vivere: Aliquando idem designat, quod, apte, & accommodate: ut cum dicimus rem aliquam bene se habere: aliquando idem valet, quod ornate; quo modo accepit Tullius, cum bene dicere, dixit esse optimis sententijs, & lectissimis verbis dicere, & alio loco: Benedicere, quod est scienter, & perite, & ornate dicere: quo modo in definitione illa profecto accipitur. Quare, hoc adverbium, bene, tria complectitur, virtutem, aptitudinem, & ornatum. His iactis fundamentis, aliquot superstruamus positiones ad propositam disputationem respondententes.

Prima positio: Rhetorica est qualitas quædam, siue habitus in ratione existens. Hac positione docemus, in quo nam rerum genere rhetorica ponenda sit, & dicimus esse qualitatem quandam, qua qui est affectus, Rhetor nominatur: & cum plures sint qualitatis partes, dicimus esse habitum, id est dispositionem & affectionem firmam, ac stabilem, quam qui habet, potest aliquid expedite, & sine errore efficere. Indicamus etiam huius facultatis subiectum, quod est, ipsa ratio, in qua cognitionis habitus reponuntur. Est autem hæc positio intelligenda de rhetorica acquisita, non de naturali: quoniam illa vis bene dicendi, quæ a natura habetur, non est habitus, ut alio loco planius explicabitur.

Lege Cf.
Lib. 2. de
Finib.

cabitur. Et cum hæc positio sit certissima, nihil est, cur ullis rationibus confirmetur.

Secunda positio: Rhetorica, sua natura, non est habitus malus; & ita non est ponenda in vitiorum numero. Hoc affirmauerim contra opinionem superius citatam; quam late confutabo, cum de huius facultatis necessitate, & utilitate agam: nunc, hac vna tantum ratione vrgebo. Quoniam, si rhetorica esset habitus malus, nemo vnquam ea bene vti posset; quod falsissimum esse manifesta euincitur experientia, cum multi sint, qui hac facultate honestissime vtuntur.

Tertia positio: si proprie loqui velimus, vt velle in hac disputatione debemus, rhetorica non est inter virtutes numeranda. Possem, innumeris fere rationibus ad contrariam sententiam euertendam vti; sed paucis in re manifesta ero contentus. Primum igitur, ommissa communi rhetorum sententia, quæ a nobis est, nulla ex allatis virtutis definitionibus, si eas diligenter perpendas, conuenit rhetorica; non poterit igitur in genere virtutum reponi. Quod sumptum fuit, verum esse facile quisque, vel mediocriter eruditus, intelligeret, ac propterea in eius probatione immorari nolo. De-

Arif. li. j. inde, si rhetorica esset virtus, nemo ea abute-
retur, cum virtus ex vi, atque natura sua ad ho-
nestas

nestas actiones exercendas disponat; & eiusmodi sit, vt ea nemo abuti queat: at qui, vt experientia ipsa docet, multi dicendi facultate abutuntur, dum per eam homines a virtute retrahunt, ad flagitia impellunt, dissadent bona, & persuadent mala: hac facultate Catilina perditos ciues ad coniurationem inflammauit, hac M. Antonius populum contra publicæ libertatis defensores commouit, hac denique Cicero, se iudicum oculis tenebras offudisse aliquando gloriatus est. Quid igitur eam facultatem virtutem appellabimus, qua ad virtutem euertendam abuti possumus? Postea, bonus Orator, & bonus vir non sunt idem, vt suo loco euidenter demonstrabitur; & sane magis distat, bonus Orator a bono viro, quam a bono Cytharedo: quare, nec facultas oratoria idem erit, quod virtus. Bonus Orator Cicero, bonus Demosthenes, quo nemo fortasse vnquam melior: sed an viri boni fuerint, ij norunt, qui eorum scripta, & veterum monumenta legerunt. Ad hæc, rhetorica habet finem, materiam, ceterasque causas penitus a virtutis causis diuersas, vt ex hac nostra tractatione perspicue cognoscere licebit: erunt igitur inter se omnino distinctæ: Et vt aliquid de materia & sine dicamus, materia rhetorices sunt res omnes, finis, vt Quintiliano placet, apte dicere ad persuadendum, vel,

vel, vt nos arbitramur, persuadere: at vero virtutis materia sunt affectiones actionesq; humane, finis vero beata vita. Insuper, vt argumentum, quo Fabius in nos vtitur, in eum inuertamus; Dialectica, vt omnes Dialectici, & Philosophi docent, nullam cum virtute affinitatem habet, quod etiam ceci viderent: quid igitur Fabio in mentem venit, vt probare voverit rhetoricam esse virtutem, quia Dialectica virtus est? His adde, quod si rhetorica in virtutibus numeranda esset, sub aliqua virtutis parte, quas supra recensuimus, contineretur, aut ipsa vna ex partibus esset: atqui, nullus vnquam Philosophus, qui de virtutibus egit, vllam de rhetorica mentionem fecit, non Plato, non Aristoteles, non Tullius, nullus denique alius, igitur: intellige, de virtutibus morum, de quibus nunc est disputatio. Quod si M. Tullius aliquando Dialecticam, virtutem appellavit, nomen virtutis, vniuersè accepit. Postremo, ne in re manifesta confirmanda diutius immoremur, quantum sententia contraria a veritate abhorreat, ex argumentorum solutione, luce meridiana clarius apparebit.

Quarta positio: Male Quintilianus Cicero-
nem in suam opinionem trahere conatur. Nam Cicero, cū de virtute eo modo, quo hic agimus, disputavit, nunquam rhetoricæ meminit, nunquam

quam eam inter virtutis partes connumeravit; non in secundo de inuentione libro, vbi diligentissime omnes virtutis partes prosecutus est; non in officijs, vlloue alio in loco, igitur: sed semper eam inter artes reiecit, licet aliquando per catachresim virtutem nominauerit.

Quinta positio, si virtus sumatur pro habitu cognitionis, vt sæpe a philosophis moralibus sumi solet, rhetorica potest appellari virtus. Est hæc positio certissima, & ideo nulla probatione ad eam confirmandam est opus.

Sexta positio, Rhetorica est ex numero eorum habituum, qui, indifferentes, vocantur: quibus bene & male vti possumus. Patet hæc positio ex iam dictis: quia, si ex se non est nec malus, nec bonus habitus, vt est demonstratum, erit igitur indifferens.

Septima positio: rhetorica non est vnus quidam simplex habitus, seu simplex qualitas, sed ex multis constat, & constat habitibus, & ex quinque; quasi magnis artibus, scilicet inuentione, dispositione, elocutione, memoria, & pronuntiatione. Quod autem hi habitus sint inter se distincti, vel ex eo perspicuum est, quod aliquis in vno potest excellere, & in alio parum valere, vt ex libro de Claris Oratoribus apertissime colligere licet. Ex his autem diuersis habitibus vna fit rhetorica, ob vnā materiam in qua versatur,

Aricli. &
Ethic.

Cic. li. i.
de Ora.

tur, & ob unum finem, ad quem referuntur? Verum, his de rebus subtilius differere, non est instituti nostri.

Octava positio: si quis rhetorica bene uti velit, virtutum habitibus debet esse instructus. Hoc mihi probasse videtur Fabius, cum plenius suam opinionem ex rhetoricæ operibus stabilire

Libro 2. conatus est. Quare, si Orator non fuerit fortitudine præditus, non poterit dicendo sese nefarijs hominum conatibus opponere: & idem de alijs virtutibus dicas. Quod si hoc bonus dicendi magister voluit, id ei perhibenter concedimus. Et his ni fallor, positionibus huic disputationi satis factum est: Et adhuc plenius ex argumentorum solutionibus, quas nunc subjiciam, satisfiet.

De primo, non est mirum si Stoici existimarent rhetoricam esse virtutem, cum fuerint in illa hæresi, ut censuerint, omnes scientias esse

Libro 1. virtutes: quorum sententiæ Aristoteles, & Moral. omnes meliores philosophi sese opposuerunt: Eüdem. cum alia scientiæ, alia sit virtutis ratio. Neque cap. 3. Antonij apud Ciceronem sententia nos permovere debet; cum potius, quid Crassus, quam, quid Antonius in eo libro sentiat, animaduertendum sit. Quod si quo in loco Cicero virtutem appellat, qua sit ratione intelligendus, paulo ante docuimus.

Secun-

Secundum argumentum quo pacto solvendum sit; ex secundo fundamento plane colligitur. Quare, bonus dicendi magister, nomine virtutis, ad veram sententiam evertendam, valde improprie utitur: cuius ratiocinatio si quicquid probat, dicam etiam in lapidibus, & herbis esse virtutes; quod quam improprie dicatur, quis est qui non videat?

Tertium, si quid conficeret, euinceret profecto omnes fere artes, etiam mechanicas esse virtutes, cum omnium artium initia quædam sint nobis a natura tributa. Sit igitur ars saltandi virtus, ars histrionica idem, & alia itidem: quod nemo, vel mediocriter eruditus, affirmaret.

Cum in quarto argumento Fabius ait, virtutem nihil aliud esse, quam sibi consonare, non sati ipse cum veritate consonat, cum alia sit, virtutis, & alia artis, ut ita dicam, consonantia. Nam, aliud est congruenter rationi, seu naturæ vivere, vel, ut ipse loquitur, sibi consonare, quod est bene honesteq; agere; idq; prudentia fit; aliud congruenter & ex artis præceptis, bene dicere, quod est ornate, apte, & copiose dicere; quod artis eloquentiæ prudentia præstat. At prudentia morum, & prudentia artis multum inter se distant, ut alio dicetur loco.

Quod quinto argumento sumitur, falsum est: neque enim ad bonum Oratorem constituen-

Aristot. li j. Rhēto. c. 2.

dum,

dum, necessaria est morum bonitas, vt supra diximus, licet multum ad persuadendum conferat: sed hac de re alibi.

Sexta ratio non multum vrget, cum argumenta ab etymologia sumpta, saepe infirma sint: neque enim quicumque de Deo loquitur Theologus est, licet is dicatur Theologus, qui de Deo loquitur: nec lignum est lapis, licet pedem laedat: aut lateres sunt homines, quamuis fiant ex humo. Adde etiam, quod alij artem ab arte dando, quod quibusdam praeceptis arteatur, dictam esse volunt. In confirmatione huius argumenti quae lateat fallacia, constat ex ultimis verbis tertij fundamenti, ex quibus etiam soluitur.

De postremo, hoc argumento solum concluditur, oratorem interdum suadere honestum, quod etiam vir improbus, vt experientia docet, efficere potest, modo quid honestum sit, intelligat: sed non probat eloquentiam esse virtutem, qua homo ita afficiatur, vt id solum velit, quod est cum honestate coniunctum; quod est virtuti maxime intrinsicum. Cum ergo aduersariorum rationes nihil concludant, pro certo atque explorato habeamus, rhetoricam non esse virtutem.

An Rhetorica sit sapientia, vel scientia, vel prudentia.

Disputatio IIII.

XCLV SIMVS proxima disputatione rhetoricam ab earum virtutum numero, quae in actione versantur, & sunt honesti effectrices: ex quo necessario conficitur, eam inter virtutes cognitionis, (nec enim reperiuntur aliae) reijciendam esse. Verum, cum ex Aristotelis sententia, virtutum, quae cognitione continentur, sint plura genera; sequitur, vt in quo genere rhetorica ponenda sit, explicemus. Et ne plures sine necessitate disputationes multiplicemus; hac vna, cum in re versetur manifesta, examinabimus, an in genere sapientiae, vel scientiae, vel prudentiae collocari debeat. Quod autem in vno ex his tribus generibus ponenda sit, his rationibus demonstro.

Primum, Rhetoricam esse sapientiam luculenta M. Tullij docet auctoritas, dum eloquentiam definiens. dixit: Nihil aliud est eloquentia, quam copiose loquens sapientia: quid clarius? quid apertius dici potuit? Ad hanc auctoritatem accedat communis Gregorum sententia;

Lib. 6.
Ethic.
cap. 3.

In Part.

Lib. 3. de Orat. qui, ut idem Tullius scripsit, hanc cogitandi, pronuntiamdiq; rationem, vimq; dicendi, sapientiam nominarunt.

Deinde, is solus est eloquens, qui est sapiens, & nunquam inuenies veram eloquentiam a sapientia seiumctam: atqui, quæ hac ratione sunt affecta, ut vnum ab alio dissociari nequeat, idem sunt: ut esse hominem, & esse rationis participem, esse canem, & sentire: erit igitur eloquentia idem cum sapientia. Et hinc est, quod per Crassum, apud Ciceronem, philosophum, qui rerum & orationis copiam tradat, Oratorem, & Oratorem, qui sapientiam habeat cum eloquentia coniunctam, philosophum, appellare licet.

Postea, Orator debet esse omnium rerum humanarum, atque diuinarum cognitione peritus, ut suo loco a nobis neruosissime demonstrabitur: is autem qui est huiuscemodi cognitione præditus, sapiens nominatur, cum sapientia ex M. Tullio nihil aliud sit, quam rerum dictarum scientia: quare, si Orator est sapiens, rhetorica erit sapientia. Sed esto non sit sapientia, saltem erit scientia.

Primum, id persuadere possunt multæ definitiones secunda disputacione allata, in quibus hæc facultas ponitur in genere scientia.

Arif. li. 1. post. c. 2. Deinde, scientia, ut philosophi docent, est

ea,

ea, qua aliquid per suas causas cognoscitur: at rhetorica eorum quæ docet causas assignat, & cur aliquid ad persuadendum conferat, demonstrat: quid igitur obstat, cur in scientiis reponi non debeat? Quod si scientiam esse perneges, probabo esse prudentiam.

Primum ex auctoritate M. Tullij, qui de Lib. de Orat. scribens oratorem, dixit esse eum, qui de quavis re prudenter, & copiose, & ornate, & memoriter dicat: at nunquam prudenter diceret, nisi eloquentia esset prudentia, igitur. Et Aristoteles definiens rhetoricam, dixit, esse vim videndi, quid in vnaquaque re sit persuasibile: hoc autem proprium est prudentiæ: erit igitur rhetorica prudentia.

Deinde, prudentia, auctore Aristotele, Lib. 6. Ethic. cap. 5. est habitus cum ratione actiuus, circa ea, quæ bona sunt: atqui rhetorica est habitus, quo cum ratione aliquid in humana vita efficitur, dum aliquid suademus, aut laudamus, defendimusque, igitur. Et sane, nullus artifex aequè prudentia indiget, atque orator; cum res, personas, tempora, loca, aliaq; adiuncta accurate spectare debeat.

Postremo, prudentis est, ut Aristoteles docet, recte posse consilium dare de his, quæ bona & vtilia sunt: at id maxime omnium præstant oratores, cum in genere deliberationis ex

Arist. li.
i. post.
cap. 3.

Cic. li. i.
de Ora.

officio versentur: eorum igitur ars erit prudentia quadam. Possent etiam probare esse habitum quendam a natura insitum, quem philosophi, intellectum appellant; qui inter habitus cognitionis numeratur. Nam, cum eloquentiæ vis potissimum sit a natura, non autem ab arte; & si quæ est ars, orta sit ab observatione naturæ, profecto concludi posse videtur, esse vim quandam naturalem, & intellectum.

De opinionibus circa hanc disputationem quid dicendum sit, constat ex definitionibus rhetorica supra allatis: ex quibus colligere licet, alios eam in numero scientiarum reponere, alios in genere sapientiæ, alios denique esse prudentiam quandam affirmare. Quid autem nobis verius videatur, quibusdam fundamentis, & positionibus aperiemus, ac statuemus.

Lib. 6.
cap. 3.

Primum fundamentum: cum hæc disputatio nulla ratione perspicue terminari queat, nisi explicetur, qua ratione inter se differant omnes illi quinque habitus cognitionis, quos Aristoteles in Ethicis recenset, qui sunt, Intellectus, Sapientia, Scientia, Ars, & Prudentia, ideo hoc primo fundamento eos breviter definiemus: nec enim omnia, quæ de eis dici possent, huc asseremus, cum potius rhetoricari,

Arist. li. 6.
Ethic.
cap. 6.

Lib. 5. de
Fin.

In Top.
Tusc. 3.

Lib. 1. de
Leg.

In Ora.
pro Mil.

toricari, quam philosophari velimus. Et ut ab intellectu exordiamur, intellectus, hoc loco, non significat facultatem ipsam, qua intelligimus, sed rationis lumen seu notitiam quandam nobis a natura tributam, qua omnium scientiarum, & artium principia cognoscimus: ex quibus initijs, quasi ex quibusdam fontibus, ratiocinando novæ veritates elicuntur, & artium habitus procreantur. Huc facit hic elegantissimus M. Tullij locus, ubi loquens de natura, ita scribit. Ingenuit sine doctrina notitias parvas rerum maximarum. Nostrum est ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus effectum. Hanc itaque innatam, atque iniustam principiorum cognitionem, quam Greci ἐννοια, & πρόληψις vocant, Tullius, notionem, perceptionem, comprehensionem, inditam notionem, semina, igniculos, intelligentias, fundamenta scientiæ, lumen naturæ, legemque naturalem appellat. Brevis igitur dicamus intellectum esse principiorum cuiuscunque scientiæ, & artis notitiam, quam non didicimus, sed accepimus: non legimus, sed ex ipsa natura arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Sapientia autem varie a varijs scriptoribus definita, ac

Lib. 1. de Offic. explicata fuit. Tullius scriptum reliquit, sapientiam esse rerum humanarum & diuinarum scientiam: quam definitionem aliquando Lib. 14. Diuus Augustinus usurpauit. Lactantius Firmianus, quem ob sermonis elegantiam, Ciceronem Christianum appellant, hoc pacto sapientiam finiuit. Sapientia, est scientia cum virtute coniuncta. Aristoteles in Ethicis, dixit, sapientiam esse scientiam exactissimam, quæ non solum ea, quæ ex principijs cognoscuntur nouit, sed etiam ipsa principia: ita ut sapientia complectatur scientiam, & intellectum, principiorum nimirum notitiam, & conclusionum. At vero in metaphysicis paullo fusius sapientiæ naturam exponens, hasce eius proprietates numerauit. Sapientia scit omnia, non ex parte: cognoscit difficillima, quia cognoscere sensibilia, non est sapientis: habet certitudinem maiorem, quam aliæ scientiæ habeant: cuiuscunque questionis causas assignat: est gratia sui, & libera: & denique est alijs scientijs dignior, easque dirigit, ac moderatur. Ex quibus hanc sapientiæ descriptionem conficeres: Sapientia est, quæ omnia difficillima per supremas causas, tanquam aliarum architectonica certius nouit. Appello sapientiam architectonicam, id est, Principem, ac Reginam, cum sit sui causa, & ceteris facultatibus dignior, alijsq; dirigat.

Scien-

scientia hoc pacto describi solet: Est cognitio certa & euidens rei necessariæ per suas causas. Ut est cognitio certa, differt ab opinione, quæ est imbecilla assensio: ut euidens, differt a fide, quæ est obscura: ut est rei necessaria, differt ab arte, quæ est etiam de rebus, quæ aliter esse possunt: ut est per suas causas, differt a scientia communiter sumpta; prout scientia, est certissima alicuius rei notitia. Prudentia ex Tullio, est quæ in perspicentia veri, solerti, & versatur: alibi, ait esse veluti ingenij aciem ad bona deligenda reijciendaq; cõtraria, quam a prouidendo sic appellatam esse scribit. Sed accuratius Aristoteles ait, Esse habitum vera cum ratione actiuum, circa ea, quæ bona & mala homini sunt. De arte, in præsentia, cum fuse sequentibus disputationibus de ea scripturus sim, breui dixerim, Esse habitum vera cõ ratione effectiuum. Prudentia ergo dirigit actiones humanas, ut ad mores & honestatem referuntur: ars vero eas actiones moderatur, quarum perfectio non perpenditur ex rationibus honesti. Ex his itaque descriptionibus manifestum est; quid sint illæ quinque virtutes, siue habitus cognitionis, qui in humana mente reperiuntur. Quo loco obiter studiosos adolescentes monuerim, ne Casari Scaligero fidem habeant, qui contra omnium scriptorum

Arif. li. a. Poste.

Libro 1. de offic.

Li. 2. de leg.

Lib. 6. Eth. c. 5.

sententiam, artem, non in ratione, sed in voluntate ponendam esse existimauit. Nam in ea potentia habitus est ponendus, ad quam perficiendam est comparatus: cum ergo ars sit cognitionis habitus, quod nemo, vel mediocriter eruditus, negaret, in ratione profecto ponenda erit.

Secundum fundamentum, in quo tanquam certum, atque exploratum statuendum est, passim, tum Philosophos, tum Oratores, aliosque Scriptores his nominibus, arte, prudentia, sapientia, & scientia abuti, eaque promissae usurpare. Vnde Aristoteles & Tullius interdum artes vocant scientias, & scientias artes, & prudentiam eam solertiam, quae actiones morum non dirigit: cum quaeuis ars suam habeat prudentiam; vt alio loco explicatius dicetur. Sic etiam sapientia non raro pro scientia, & scientia pro sapientia sumitur; vt cum

Cicero dixit. Sapientiam esse veri scientiam. Hinc est, quod hoc nomen, sapiens, varijs modis accipi consuevit. Is interdum dicitur sapiens, qui est in aliqua arte peritissimus: quo modo Phidiam sapientem statuarium marmorarium, &

Polycletum sapientem statuarium dicimus. Interdum sapiens vocatur is, qui eam nouit artē, quae alias, tanquam domina, dirigit, & moderatur: quo fit, vt is qui ciuitatem gubernat, sapiens

Lib. 1.
Eth.

Lib. 2.
de Fin.

Lib. 6.
Eth. c. 6.

sapiens dicatur: cum omnes eas dirigat artes, quae ad reip. conseruationem pertinent. Alias sapientis nomen ei tribuitur, qui scientiam cum virtute coniungit: qui seipsum noscit, & sibiipse sapit: huc facit, quod Tullius aliquando dixit, sapientiam esse conuenientem actionem. Postremo is dicitur, simpliciter loquendo, sapiens qui omnia diuina atque humana, quantum fieri potest, nouit, & is, cui illa insunt sapientiae proprietates, quas supra posuimus.

Lib. 3.
de Fin.

Tertium fundamentum, in quo illud breuiter admonere volo, olim eosdem fuisse viros sapientes, & eloquentes, cum re vera eloquentia sine sapientia esse non possit; & sapientia, sine eloquentia, sit infantia quaedam. Hoc, quod in praesentia, tanquam certum, ponimus, alias fusius demonstrabitur, cum quot quantarumque rerum cognitio in oratore requiratur, nobis explicandum erit: nunc, vnica, eaque illustri Ciceronis auctoritate confirmabo. Cum ergo summus orator de eloquentia & sapientia diuortio conquereretur, ita scripsit: Haec autem, vt ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia: vt Philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, graecum quiddam, & portentosum; oratores autem in inferum hoc Thibiscum, & Barbarum, scopulosum, atque infestum

Cic. in
Orat.

Lib. 3.
de Orat.

stum laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset. Et paulo infra: Postea dissociati, ut exposui, a Socrate, deserti, a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, Philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quicquam ex alterius parte tetigerunt; nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione voluissent; & quæ apud eundem sequuntur. Ex quibus colligere licet, mirum videri non debere, si eloquentia ob affinitatem, quam habuit, & habere debet, & in optimis oratoribus habet, cum sapientia, & sapientia, & scientia interdum nominetur. Sed iam quid in hac dubitatione sentiendum sit, aliquibus positionibus explicemus.

Prima positio, Rhetorica, seu eloquentia, nõ est sapientia simpliciter: sapientiam simpliciter eam appello, quam ex Aristotele supra definiuimus. Hæc doctrina est certissima, cum nulla fere ex illis supra recensitis sapientiæ perfectæ proprietatibus rhetoricæ conueniat: quare insipientis esset, contendere velle, eam esse sapientiam. Et cum non sit scientia, ut statim dicam, neque sapientia numeranda erit, cum sapientia sit quædam perfectissima, & exactissima scientia.

Secunda positio: summus orator sapiens, &
sum-

summa in eodem eloquentia, potest appellari sapientia; sed ex parte, in hoc nimirum orate & copiose dicendi genere. Claret hæc positio ex supra positis fundamentis, et ex ijs, quæ sexto Ethico docet Aristoteles.

Tertia positio: Rhetorica, proprie loquendo, non est ponenda in genere scientiæ. Hanc positionem cõfirmat in primis apertissima Aristotelis sententia, qui aliquando scripsit, eos dialecticam & rhetoricam interimere, qui eas non tanquam facultates, sed tanquam scientias tractant. Adde huic auctoritati rationem a definitione scientiæ sumptam, quæ nullo modo rhetoricæ quadrat: cum bona ex parte non sit de rebus certis, a corruptione remotis, & vniuersis; sed potius de rebus humanis, singulis, et dubijs, quæ certa & indubitata cognitione tenere nequeunt. Quod si scientiam generatim pro quacunque cognitione sumeres, scientiam appellare posses, sed improprie.

Quarta positio: Rhetorica, si proprie loqui velimus, non est prudentia. Siquidem, ut manifestum cuique est, hæc facultas nullas nobis recte viuendi rationes præscribit, quod est prudentiæ, ut de prudentia nunc loquimur, maxime intrinsecum; sed potius præcepta bene dicendi tradit: at bene viuere, & bene dicere, longe inter se distant: igitur. Adde etiam, quod
nulla

Lib. 1.
Rhe. c. 4.

Aristo 6. Ethic. nulla virtus (vt ij docent Philosophi, qui mores tractant) potest sine prudentia consistere; cum sit veluti dux & auriga virtutum omnium, cum eam mediocritatem, in qua sita est virtutis ratio, inueniat: atqui sine rhetorica possumus omnes virtutes adipisci; longe igitur a natura prudentie distabit.

Quinta positio: rhetorica non est intellectus, hoc est, non est notio, seu vis quaedam a sola natura insita. Nam absoluta atque perfecta dicendi facultas, de qua in presentiarum est disputatio, non habetur nisi accedat ars, atque exercitatio. Est ergo haec positio certissima, ac proinde nulla maiore probatione indiget.

Ultima positio: Perfecta eloquentia continet in se intelligentiam, sapientiam, scientiam, & aliquam prudentiam: quoniam sine his, vt alio loco dicitur, perfecta esse non potest. Sed iam ad argumentorum solutionem accedamus.

Quod ergo ad primum argumentum attinet, concedimus vna cum Cicerone, & Graecis eloquentiam perfectam debere esse cum sapientia coniunctam: sed ex hoc non conficitur has duas facultates, vel vnus facultatis partes, esse prorsus idem: quia, si idem prorsus essent, dissociari non potuissent; quod tamen factum fuisse ex Cicero ne discitur. Potest itaq; sapientia sine eloquentia consistere; non tamen eloquentia perfecta sine

Lib. 3. de orat.

sine sapientia. Sicuti grammatica potest esse sine rhetorica, non tamen rhetorica sine grammatica.

Ex his patet etiam quid dicendum sit ad secundum: falsum est enim sapientiam non posse ab eloquentia separari: & quoniam hac separatione facta, eloquentia remanet imperfecta & mutilata, ideo Crassus, qui perfectum oratorem informare volebat, iterum eas copulandas esse docebat; ne sapientia sine eloquentia sit infantia, & eloquentia sine sapientia stultitia. Cicc. in orat.

Tertium quoque argumentum eadem fere ratione dissolueres: nam, esto absolutam eloquentiam non posse esse nisi in eo, qui fuerit omnium scientiarum genere ornatus; tamen, in hoc homine, aliud est ea vis, per quam sapit; aliud vero ea facultas per quam copiose, & ornate ea dicit, quae nouit. Est ergo bonus orator, sapiens, sed non per solam vim eloquentiae: sicuti non est eloquens per solam sapientiam. Huc facit, quod aliquando acute pronuntiauit Tullius, in Philosophorum cognitione non continuo inesse eloquentiam. Lib. 3. de orat.

Quod attinet ad primam rationem, qua probabatur esse sapientiam; nihil concludit: quia, aut illi errarunt, aut nomine scientiae abusi sunt: quod ijs, qui oratorio modo definiunt, concedi potest. Solent enim rhetores aliquando suam artem appellare scientiam, vt praeprotura, quae in ea

in ea traduntur certitudinem designent.

Neque altera ratio multum orget, quoniã orator, vel causas non inquirit; vel si quas querit, extrinsecas assignat: neque tam de earum veritate est sollicitus, quam de probabilitate, & persuasionis specie.

Prima illa ratio, qua probabatur esse prudentiam, solum euincit, in oratore desiderari prudentiam, sicuti in quouis alio artifice; cum singulae artes, & maxime, quae in coniectura versantur, primatam prudentiam habeant; quod nos libenter concedimus: sed hæc non est prudentia illa, de qua est dubitatio.

Ex quo etiam patet quid de Aristotelis definitione sentiendum sit, quam postea diligentius explanabimus: neque enim ait esse vim videnti agenda, sed persuadenda.

Altera ratio ex iactis fundamentis haud obscure soluitur: per rhetoricam enim aliquid cum recta ratione efficitur; at vero per prudentiam recte, hoc est, honeste agimus, & vivimus.

Ex tertia id solum efficitur, oratori consulere volenti necessariam esse civilem prudentiam, si de rebus ad reip. statum pertinentibus consilium dare velit.

Postrema, solum probat huius artis initia quaedam esse nobis a natura tributa: at nos de tota & absoluta arte disputamus. Fixum itaque

que maneat, per ea quae a nobis decreta sunt, rhetoricam, nec sapientiae, nec scientiae, nec prudentiae, nec intelligentiae nomen sibi proprie vindicare. Sequitur ergo ut sequenti disputatione quaeramus, an in genere artis collocanda sit.

An Rhetorica sit ars, Disputatio V.

*Pars prima, in qua explicantur nonnullae artis
significationes.*

NONIAM vero nunc latissima sese nobis offert disputatio, ne rei amplitudo, ac longitudo legenti fastidium ac obscuritatem pariat, eam in quasdam partes secabimus, ut omnia facilius explicari, ac comprehendere queant. Primum itaque dicemus de nomine artis: deinde, ea numerabimus, quae ad artem consociendam sunt necessaria: deinde, quid sit ars, eius varias definitiones asserendo, & explicando, docebimus: postea, quae fuerint hac de re sententiae aperiemus: praeterea, quid sit sentiendum non nullis positionibus decernemus: postremo, rationes quae contra nostram sententiam pugnant asserentur, ac dissolventur.

Quod

Legẽ. Ci
cc. lib. 1.
& 2. de
Orat.
Quinct.
libro 2.
cap. 17.
Frã. Pic.
lib. 1. de
vanit. do
str. gen.
cap. 6.

Donat. Quod igitur ad primam huius disputationis partem attinet; *Artem aliqui dictam esse volunt, ἀρτὸς τῆς ἀρετῆς*, id est, a virtute: alij vero *παρὰ τὸ ἀρτᾶν*, id est, a compingendo, & coniuungendo, siue artando: quod ars multa in vnum compingat, atque coarctet præcepta. Et licet hoc nomen multas significaciones habeat; tamen, eas solum nos attingemus, quæ proxime ad nostrum insitutum faciunt.

Primum nomine artis illæ facultates proprie continentur, quæ aliquid moluntur & efficiunt: veluti ars texendi, pingendi, dolandi, fabricandi naues, & aliæ harum similes, quæ post effectiorem aliquod relinquunt opus. Hac signi-

Lib. 6. Eth. c. 3.

ficacione vsus est Aristoteles, cum dixit *Artem esse habitum cum recta ratione effectiuum*: quo loco, effectiorem ab actione distinguit: & alio loco, cum ita scripsit: *Circa facturam, & quæ in faciendo posita sunt, ars: siquidem in faciendo potius, quam in agendo, est artem exercere.*

Libro 1. mag. mor. capit. 33.

Eodem modo vsus est hac voce Plato, cum dixit, esse artem quandam fulcimentorum aduersus frigora effectricem. Et M. Tullius, cum scriptum reliquit, esse quoddam artium genus, quod molitur aliquid, aut facit: quarum omne opus est in faciendo, atque agendo.

Lib. de regno. Lib. 2. Acad. quæst.

Secunda artis significatio est aliquanto latior, cum nomine artis non solum, quæ efficiunt,

sed

sed etiam, quæ aliquid agunt, significantur. Hac significacione vsus est Plato, cum enumeravit artes, quæ ad remp. consociendam sunt necessariæ: vbi non solum eas; quæ in efficiendo, sed etiam quæ in agendo versantur percensuit. Eodem modo vsurpauit Aristoteles, cum dixit artium liberalium professores, qui se trepidare nonauerunt, principio summissa voce agere, dum resideant, & stabiliantur.

Dial. 1. de rep.

Sec. 11. prob. 65.

Ter tia significatio adhuc latior, quæ non solum effectiõnis & actionis, sed etiam cognitio- nis facultates continentur. Hac significacione vsus est Plato varijs in locis, cum nomine artis complexus est Arithmeticam, & Geometricam, quæ sola cognitione sunt contentæ: & cum quasiuit quænam artes efficiant sapientiam. Eodem modo sepe hoc nomen vsurpauit Aristoteles; & multis locis omis- sis, locus manifestus est in libro primo de arte dicendi, vbi cum definiuisset rhetoricam, eius- que officium demonstrasset, dixit, nullius alterius artis id munus esse, & ad id explicandum vsus est, exemplis ab artibus, quæ sola cogitatione continentur, sumptis. Eodem modo vsus est M. Tullius, cum in Oratore perfecto omnium maximarum, ac præclarissimarum artium cognitionem requisuit: & cum eloquentiam aliquem Philosophorum,

In Protag. In Gorg. In Epinomide.

Cap. 1. Libro 1. Mat. c. 2.

Lib. 1. de orat.

E artibus

artibus cumulum afferre scripsit.

Lib. 3. Sed peteret hoc loco quispiam, cur artis
de orat. nomen, quod proprie ijs facultatibus tribuitur, quæ aliquid moliantur, & efficiunt, actioni & cognitioni tribuatur? Tribuitur quidem actioni, quia actio effectiōni finitima est; ac proinde ab vna ad aliam facilis fuit migratio: vt artes vocarentur etiam illæ facultates, quæ solum in actione versantur. Illis vero virtutibus, quæ in cognitione consistunt, ideo nomen artis accommodatur; quoniam, sicuti artes effectiōnis certam quandam viam ac rationem tradunt, quæ non patitur eum, qui agit, errare; ita scientiæ, cum quadam methodo, ac certo ordine tradantur, artis nomen sunt sortitæ. Ars itaque in hac tertia significatiōne, quamcunque designat disciplinam, quæ certa methodo, faciliq̃ue via traditur: vt ars idem significet, quod methodus, breuem nimirum ac facilem viam, & ad aliquid cognoscendum agendumque rationem. Et sane, nomine methodi, apud Græcos, passim omnes designantur artes & disciplinæ, quæ certa cum ratione tractantur. Quo modo accipit Aristoteles, cum dixit, tunc nos scire circa omnes methodos, quæ principia & elementa habent, cū causas cognoscimus: & in Topicis Lib. 1. c. 1. 2. & 3. saepe nomine methodi, artē quacumq; designat.

Denique,

Denique, ne plures prosequamur huius artis significatiōnes, ars, tum apud Latinos, tum apud Græcos scriptores, & speciatim apud Comicos, idem significat, quod *fraus, dolus, astutia, & cauillus*. Ita accepit Virgilius, cum cecinit.

Tum vero ardemus scitari, & querere causas, Lib. 2. Aenei.

Ignari scelerum tantorum, artisque Pe-
lalgæ.

Atque hæc de prima huius disputatiōnis parte dicta sufficiant: ex qua colligitur, quo modo ars, hoc in loco a nobis usurpari debeat, tribus nimirum primis significatiōnibus.

Secunda pars, in qua explicatur quid ad artem consiciendam sit necessarium.

EXPLICATIS ijs artis significatiōnibus, quas cognoscere ad rem nostram necessarium esse videbatur; sequitur, vt quæ ad artē constitutendam conuenire debeant, doceamus. Illud in primis ad artem consiciendam est maxime necessarium, vt ars sit ita constituta, vt sit quasi regula, ac mensura quædam, & certa ratio efficiendi aliquid. Hoc aperte docuit Aristoteles, cum in definitione artis posuit illam particulam, cum recta ratione, quam qui in agendo adhibet, nihil peccat. Qui ergo in re aliqua efficienda

Lib. 6. Eth. c. 4.

Aristot.
li. 1. Rhe
tor. c. 1.
In Gor
gia.
Aristot.
libro 1.
Mer. c. 1.

*carent regula, ij temere agunt: quod est ab ar
tis natura omnino alienum. Deinde ea facultas,
quæ nomen artis mereri vult, eiusmodi esse
debet, vt corum quæ facit, sciat rationem red
dere. Hoc docet Socrates apud Platonem,
cum Polo ait, nullam se appellare artem, quæ
careat ratione, hoc est eorum quæ efficit, nul
lam rationem asserat: & propterea coquina
riam, quod absque vlla ratione voluptatem in
cibus aucupetur, non artem, sed peritiam
quandam vocat. Deinde, ad artem consti
tuendam opus est multis perceptionibus, qui
bus via & ratio ad aliquid faciendum ape
ritur.*

Lib. 2.
Acade.
quæst.

*Huc facit hoc luculentum M. Tullij
testimonium, Ars vero quæ potest esse, ni
si, quæ non ex vna, aut ex duabus, sed ex
multis animi perceptionibus constat? Et a
lio loco dixit, Artes confici ex cognitioni
bus comprehensionibusque rerum. Idem non
obscure significauit Aristoteles, cum docuit
qua ratione ars rhetorica fieri potuerit.
Ars itaque multas in vnam præceptiones
debet coarctare, atque coniungere. Deim
de, præcepta ista, quæ in arte traduntur, de
bent esse inter se coherentia, & consenta
nea: vt nullo modo inter se pugnent, sed ma
ximam consensione vnam finem spectent. Pos
tea artis præcepta debent esse firma, certa,
stabilia,*

Lib. 4.
de Fin.
Libro 1.
Rhet. c. 1.

*libro loco dixit, Artes confici ex cognitioni
bus comprehensionibusque rerum. Idem non
obscure significauit Aristoteles, cum docuit
qua ratione ars rhetorica fieri potuerit.
Ars itaque multas in vnam præceptiones
debet coarctare, atque coniungere. Deim
de, præcepta ista, quæ in arte traduntur, de
bent esse inter se coherentia, & consenta
nea: vt nullo modo inter se pugnent, sed ma
ximam consensione vnam finem spectent. Pos
tea artis præcepta debent esse firma, certa,
stabilia,*

*stabilia, ita vt non patiantur cum errare,
qui probe ea tenuerit, atque eis idonee ad
finem artis consequendum vsus fuerit. Pos
tremo, ea censenda est ars, quæ secum ali
quam vtilitatem ad humanæ vitæ societa
tem retinendam asserat. Hanc conditionem
necessariam esse, non vno in loco docuit, Pla
to: & ideo aliquando dixit, Medicinam non
esse inuentam ad comparandas pecunias, sed
ad corpora sananda. Propterea, cum disci
plinæ Mathematicæ inutiles appellari soleant,
earum vtilitatem demonstrare aliquando co
natus est. Quo fit, vt in definitione artis,
non nulli hanc conditionem exprimant. Atq;
hæc de hac parte dicta sufficiant, quæ omnia in
sequenti particula adhuc manifestiora fient.*

Dial. 1.
de rep.

Tertia pars, in qua exponitur, quid sit ars.

TERTIO itaque loco quid sit ars ex
plicaturi, quasdam artis definitio
nes magis illustres asseremus, & enu
cleabimus. Aristoteles, vt ab eius
definitione exordium capiamus, hunc in modum
artem finiuit. Ars est habitus, cum ratione ve
ra effectiuus. Dicitur habitus, qua particu
la ostenditur genus, in quo ars conuenit cum
ceteris virtutibus cognitionis. Dicitur, cum

Lib. 6.
Rhet. c. 4.

In lib. 6.
Ethic.
cap. 4.

ratione, ut significantur duæ priores artis conditiones superius explicatae. Dicitur cum ratione vera, ut distinguatur ab ἀτεχνία, id est, ab inertia, quæ aliquid efficit cum ratione falsa: in recto enim & perverso, ut ait Eustratius, ars et inertia inter se discrepant. Dicitur effectivus, ut distinguatur ab habitu cognitionis & actionis, qui nihil, proprie loquendo, efficiunt. Hæc Aristotelis definitio est optima, & solum eas complectitur artes, quæ proprie artes nominantur. Cicero hac usus est descriptione.

Lib. 1.
de orat.

Ars est, quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus continetur. Docet hæc definitio artem constare ex rebus, hoc est ex præceptis, siue perceptionibus, ut alijs in locis artem definiens, loquitur: quæ præcepta unum debent spectare finem, ex quo præceptorum rationem sumendam esse aliquando sapienter, idem auctor docuit. Et demique in hac definitione non nulla ex ijs, quæ ad artem constituendam necessaria esse diximus, attinguntur. Quintilianus artem describens, dixit, Artem constare ex præceptionibus consentientibus & coexercitatis, ad finem vitæ vtilis. Eustratius in librum primum Ethicæ Aristotelis, ait: Artem esse ex perceptionibus exercitatis ad aliquem finem in vita vtilis tendentem.

Lib. 1.
de Inuẽ.

Lib. 2.
cap. 17.

In ca. 1.
& 7.

collectio-

collectionem. Hæ tres descriptiones parum inter se differunt, & sunt explanationes quædam eius definitionis, quam Stoici tradiderunt: quæ ita habet. τέχνη ἐστὶ σὺν ἑμῖα ἐγκαταλήψεων ἐγγεγραμμάτων, πρὸς τι τέλος ἔυχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ: hoc est, Ars est constitutio perceptionum exercitatarum, ad aliquem finem vtilis in vita. Harum ergo descriptionum hæc videtur esse sententia. Ars est constitutio, siue ordo, & consensio perceptionum, quæ ad aliquem finem vitæ vtilis exercentur.

Lucian.

Circa hanc definitionem, cum sit valde celebris, non nulla nobis ad maiorem eius explanationem, animaduertenda sunt. Primum hæc descriptio omnium artium generibus aliqua ratione accommodari potest; ut ex dictis, facile intelligi licet, & ex ijs quæ dicuntur multo facilius intelligetur. Deinde, illud verbum græcum, σὺν ἑμῖα, globum, congregationem, & collectionem significat: Cicero, comprehensionem, vertit. Aristoteles mundum describens, dixit esse σὺν ἑμῖα τῶν ἔργων, id est, globum & collectionem eorum, quæ sunt. Verbum græcum, ἐγκαταλήψεων, Cicero, perceptionum, vertit. Quintilianus habet, præceptionum; sed in omnibus codicibus locus, ni fallor, est mendosus, quod eius

Mosel. scholiastes & emendatores non vidisse, mirum
 Camet. est: cum existimandum sit, Fabium in huius
 verbi expositione imitatum fuisse M. Tullium:
 qui huius vocis vim alio loco exposuisse vi-
 detur, cum κατάλητον, quod comprehendī
 Libto 2. potest, vertit. Et καληθδέν, dicitur, quod
 Acade. quasi manibus comprehensum tenetur: aut
 quast. quod certo scitur, de quo minime dubita-
 tur. Sunt etiam apud Græcos, κατάληθεις
 communes animi notiones, ac vniuersales pro-
 positiones perspicue, ac per se notæ. Postea in
 Episto. eadem definitione, ἐγγεγραμμάμενον, Quintilia-
 apud A- nus vertit, coexercitatis; sed vertendum erat,
 rian. exercitatis: atqui fortasse aliter legit Fabius.
 Ponitur hac particula ad demonstrandum pa-
 rum artis perceptiones præcesse, nisi fuerint
 exercitate, atq; tractatæ. Adâitur postremo, in
 eadem definitione, hanc perceptionum compre-
 hensionem debere esse vtilem, quo verbo etiam
 delectatio, & iucunditas continentur; vt expo-
 natur vna ex cõditionibus ad artem requisitis.
 Ex his colligere licet, quam male quidam noui
 scriptores Stoicorum definitionem pressius com-
 plecti volentes, dixerint, Artem esse præcepto-
 rû coaceruationem. Primum, quia talis descri-
 ptio non assequitur vim verborum græcorum,
 cum σύνμα, non significet coaceruationem, ne-
 que κατάληθεις, præcepta. Deinde, non quauis

coacerua-

coaceruatio præceptorum est ars, sed quæ sit
 ordinata, & ad aliquem finem vtilis. Postre-
 mo, coaceruatio est actio & operatio qua-
 dam: at vero ars, est animi habitus. Alij paulo
 melius, hoc modo: Ars est comprehensio, seu
 institutio præceptorum ad vnum finem ten-
 dentium.

Quidam recentiores aliam quãdam artis de-
 finitionem introduxerunt, quæ ita habet. Ars
 est, quæ dat rationes certas, & præcepta, agen-
 di, vel faciendi aliquid, quæ habent ordinem,
 & quasdam errare in agendo, vel faciendo non
 patientes vias. Mendicarunt isti hanc descri-
 ptionem ex ijs, quæ M. Tullius in Bruto scrip-
 psit, paucis verbis mutatis. Sed cum Ciceroni-
 nis eo in loco propositum, non sit artis natu-
 ram exponere, sed solum de Hermagoræ do-
 ctrina iudicium ferre, non debuerunt ex his
 verbis, sine necessitate, nouam definitionem
 conflare, cum aliæ satis idoneæ definitiones
 extent. Adde etiam, quod ista definitio non
 potest in omnes artes quadrare, si actionis,
 & effectiõnis nomine proprie vti velimus,
 cum per eam ab artium numero excludantur
 artes cognitionis. Denique, ne plures defini-
 tiones prosequamur, Cleanthes hoc pacto ar-
 tem finiuit. Ars est potestas, viam, & ordinem
 faciẽs. Quibus verbis descripsisse videtur artẽ,

Streb.
 in 1. de
 Orat.

Quint.
 libro 2.
 cap. 17.

prout

prout ars, interdum idem significat, quod methodus.

In lib. 1.
Phyf.

Methodus autem, vt Philopono placet, est habitus viam faciens cum ratione. Sed quenam est ista via, quam methodus facit? Vt huic interrogationi satisfaciam, animaduertendum est, in artibus esse duo rerum genera: alia sunt res communes, & notiores, ex quarum cognitione in aliarum cognitionem breuius, atque facilius venit: alia vero particulares, & minus nota, quarum notitia ex aliarum cognitione pendet. Methodus ergo hanc viam docet, vt a communioribus, & notioribus ad particularia: & minus nota, progrediamur: ne eadem sepius sine vtilitate repetere cogamur: cum finis methodi sit, rem breuiter, & facile docere. Sed nos alio loco plura de methodo, quam fortasse non inepte hoc modo describeres. Methodus est eorum, quae in aliqua disciplina tractantur dispositio, secundum prius & posterius, prout congruit naturae rerum, vel captui, & affectui audientium.

Arist. li.
i. Phyf.
cap. 1.
Libro 3.
cap. 1..

Denique circa hanc partem animaduertendum est, illam Aristotelis definitionem, quae est omnium aptissima, si de arte proprie loqui velimus, posse accommodari artibus actionis, si dixeris esse habitum cum vera ratione effectuum, vel actuum. Vel si velis etiam sub ea-

dem

dem definitione complecti cognitionis artes, prout methodi quaedam sunt, dicas, Artem esse habitum cum vera ratione aliquid agendi, & cognoscendi. Atque hac de hac tercia parte.

Quarta pars, in qua explicentur varia de re proposita sententia.

N hac quarta huius disputationis parte, quae fuerint de re proposita sententiae breuiter indicandum est. Prima ergo opinio fuit eorum qui dixerunt, nullam esse bene dicendi artem: hoc Amasanium & Rabirium sensisse ex Cicerone discimus. Idem dicerent Epicurei omnes, cum suo magistro Epicuro, & ij philosophi, qui omnem assensionem funditus sustulerunt, qui Sceptici nominantur, quasi quaestores, & consideratores. Cum ergo ex istorum sententia, nihil habeamus percepti, & cogniti, omnis evertitur ars, ac disciplina, vt optime Tullius contra istos agens, concludit: cum nihil ex arte effici possit, nisi is, qui artem tractat, multa perceperit.

Secunda opinio fuit aliorum, qui existimarent rhetoricam esse a natura: tamen adiuuari exercitatione non dissentunt: & ita potius observationem quandam, quam artem esse volunt. Ita videtur sensisse Antonius apud Ciceronem,

Lib. 1.
Acad.
quaest.
Gell. lib.
11. c. 5.

Lib. 2.
Acad.
quaest.

Libro 2.
de Ora.

Lib. 2. ronem, quam etiam opinionem *Lysias* habuit, cap. 17. ut *Fabius* scribit.

Tertia sententia, aliorum, qui concedentes esse aliquo pacto artem; negant tamen esse artem perfectam; cum rebus penitus perspectis, planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seunctis, scientiaq; comprehensis, non constet. Itaque solum ex quadam vulgi opinione erit ars, aut artis similitudo quadam. Id in sua cum

Lib. 1. de Antonio hac de re disputatione, concludere videtur Orat. *Crassus*, cuius sententiam quidam moderni Scriptores libenter amplexantur: in quibus *Maioragius* esse videtur: qui declarans rethorices definitionem ab *Aristotele* traditam, ideo ait eam appellare facultatem, quod non sit ars quadam perfecta.

In Gor. Quarta sententia *Socratis* apud *Platonem*, qui interrogatus a *Polo*, an *Rhetorica* esset ars; respondit, non esse artem, sed peritiam. Verum hac sententia, a secunda, & tertia parum dissidet, si non est eadem, cum hoc loco, peritia, pro quadam obseruatione sumi videatur.

Quinta sententia, aliorum, qui dicunt rethoricam non esse proprie artem, sed vim, & facultatem quandam, qua in vtranque partem dicere possimus. Ita videntur sentire ij, qui in eius definitione, loco generis, hanc parti-

particulam, vim, & facultatem ponunt.

Sexta & vltima opinio aliorum, qui eam in genere artium reponunt, ita ut vere, & proprie sit ars: quam sententiam omnes fere dicendi magistri olim secuti sunt, atque nunc sequuntur. Ceterum, in omni fere atate inuenti sunt, qui contra hanc opinionem sese multis argumentis opposuerint, quæ argumenta in postrema huius disputationis parte a nobis afferentur, ac dissoluentur. Multa enim *Critolaus*, *Athenodorus*, *Agnon*, & *Aristoteles* in *Gryllo*, id est in libro de arte rethorica, sic inscripto, ut *Laertius* refert, contra disputarunt. Sed, ut ait *Fabius*, non tam id fecerunt, quod contra sentirent, quam ut ingenia exercerent.

Diog. Laert. in vita Arist.

Quid autem in hac difficultate tenendum sit, sequenti parte explicabimus, si illud prius admonuerimus, propositam disputationem posse intelligi, vel de rethorica, ut solam includit artem, quæ bene dicendi præcepta tradit, vel etiam de tota facultate bene dicendi, & de eloquentia, quæ præter ipsa præcepta multarum, ac maximarum rerum requirit cognitionem: cum hæc duæ rethorice considerationes apud bonos dicendi magistros sint inter se omnino diuersæ.

Quinta pars, in qua varijs positionibus proposita
respondetur difficultati.

M in superioribus huius disputa-
tionis partibus ea adnotauerimus,
quæ ad hanc questionem explican-
dam nobis necessaria visa sunt; con-
sequens est, vt nostram sententiam aliquibus
positionibus aperiamus.

Prima positio: si ars sumatur, vt eas solum
complectitur artes, quæ sola cognitione conten-
tæ sunt, rhetorica, quocunque modo conside-
retur, non est ars, quod idem est, ac si diceres, non
esse scientiam. Patet hæc positio ex ijs quæ di-
ximus disputatione tertia; & patebit etiam ex
ijs, quæ in sequenti dicemus.

Secunda positio: si ars sumatur eo pacto,
quo definita fuit ab Aristotele, rhetorica, quo-
cunque modo accipiat, non est ars. Quoniam,
vt inferius demonstrabitur, non est ratio efficien-
di aliquid; hoc est, post ipsam operationem non
relinquit aliquod opus, vt ars texendi, fabri-
candi, & pingendi, faciunt.

Tertia positio: si ars sumatur pro methodo,
quocunque modo, rhetorica accipiat, est ve-
re, & proprie ars. Etenim, qui est ea prædi-
tus, certa quadam ratione inuenit, disponit, &
orationem in suas partes distribuit, ac denique
omnia,

omnia, quæ ad persuadendum conferunt, certo
quodam ordine tractat; ita vt facile ab audito-
ribus percipi queant.

Quarta positio: si rhetorica sumatur pro di-
sciplina quæ bene dicendi præcepta tradit, est
vere & proprie ars: ita vt in hoc habituum
genere, & in nullo alio reponenda sit. Et de rhe-
torica hoc modo sumpta, hæc difficultas spe-
ciatim intelligenda est. Hæc positio his ra-
tionibus confirmatur. Primum, auctoritate
grauissimorum scriptorum, omisis minus illu-
stribus, Plato in Phædro, ex quo dialogo quid Plato.
de arte dicendi vir eloquentissimus, senserit, iu-
dicari debet, loquens de quadam oratione Ly-
siae, cuius etiam artem, tanquam minus perfe-
ctam, vituperat, ait: An vis videre vbi arti-
ficiose, & vbi sine arte agitur? & qua ratione
oratio conficienda sit, docet. Agnoscit itaque
Plato aliquam dicendi artem. Et vt multa lo-
ca, quæ notari in hoc dialogo possent, silentio
præteream, si rhetorica non esset Ars, nunquã
Socrates exclamasset: O quam callide abstru-
sam artem adinuenisse videtur Tisias, vel qui-
cunque alius fuerit? vbi semel, & iterum ar-
tem appellat: & concludens, ait, se de arte &
inscitia orationis dixisse. Quod si in Gorgia, ali-
ter sensisse videtur, non est mirum, quia ibi cor-
ruptam & imperfectam sophistarum dicendi
ratio-

Lib. 1. rationem insectatur. Aristoteles, quid hac de
 cap. 1. re existimauerit, artificiosissimo opere, quod de
 arte rhetorica scripsit, & inscripsit, declarauit:
 ubi qua ratione hæc ars fieri potuerit, docet.
 Est etiam luculentum testimonium apud eun-
 dem in altero elenchorum libro: ubi docet, quo
 pacto, & per quos hæc ars creuerit; & inter
 ceteras artes communerat, atque de ea prius,
 quam de dialectica præcepta data fuisse docet.
 Lib. 1. & Tullius etiam qua ratione hæc ars fieri potue-
 2. de Or. rit, ex ijs, quæ scripsit Aristoteles, elegantissi-
 me exposuit: & de ijs, a quibus ad artem reda-
 cta fuerit, sermonem habuit: & de Isocrate
 In Bru- agens, ait, eum primum negasse esse ullam di-
 10. cendi artem; postea vero ad artem componen-
 dam se transtulisse: denique, aliquando scripsit,
 eloquentiam artificio contineri, quamuis non
 sit solo artificio contenta. Fabius Quintilianus
 Lib. 1. de ex professo hanc disputationem examina-
 1. auent. uit, & omnia aduersariorum argumenta refel-
 lere conatus est, licet non omnia bene, ut postea
 dicemus. Et ne plures sine necessitate huc au-
 ctiores congeram, hos attulisse sufficiat. Deim-
 de, omnes definitiones artis superius allata, ex-
 cepta illa Aristotelis, conueniunt rhetoricæ,
 cum ipsa constet ex multis perceptionibus inter
 se coherentibus, quæ ad aliquem finem humane
 vitæ vtilem consequendum maxime conferunt;
 quid

quid igitur ab artium numero erit excluden-
 da? Immo, si verbum, effectio, seu factio, in
 illa definitione Aristotelis, sumatur pro qua-
 cunque operatione, quæ non est actio, id est,
 non est operatio honesta, illa etiam definitio po-
 terit accommodari rhetoricæ, cum sit habi-
 tus quidam cum vera ratione effectiuus: cum
 re vera doceat vera cum ratione aliquid effice-
 re, quamuis quod efficitur, non sit quicquam
 ab ipsa effectione diuersum. Ad hæc, cum rhe-
 torica non sit habitus actionis, id est, mo-
 rum, sed cognitionis, nec sit sapientia, uel
 scientia; vel prudentia, aut intellectus, ut
 hætenus demonstratum est, sequitur necessa-
 rio esse artem, si ab Aristotele recte cogni-
 tionis habitus fuisse numerati. Præterea,
 cum videamus quosdam temere & inartificio-
 se dicere, & si quid recte dicant, nescire ra-
 tionem cur recte dixerint: alios vero con-
 tra certa quadam ratione, ac modo, & cur
 recte dicant, causam non ignoraret, quod pru-
 dens negaret nemo: erit igitur aliqua dicen-
 di ars: qua, qui est instructus, expedite &
 sine errore dicet, atque eorum quæ dicit ra-
 tionem reddet. Et denique, quid habet am-
 plius, quod ad rationem artis attinet, poeti-
 ca, quod ars dicatur, quam rhetorica? quid
 grammatica? quid texendi, quid pingendi,

Lib. 6.
Ethic.

quid fabricandi ars? Concludamus igitur esse artem, & quidem proprie, & in suo genere perfectam.

Quinta positio: si rhetorica sumatur pro eloquentia, quæ & artem ipsam, & rerum multarum scientiam complectitur, potius in genere artis, quam in illo alio genere ponenda est. Quoniam ex hac duplici cognitione, quasi ex duabus partibus una conficitur perfecta dicendi ars, siue artificiosa facultas, quam eloquentiam nominamus: qua qui est instructus potest cum vera & recta ratione copiose & apte ad persuadendum dicere. Sed hac de re postea plinius dicitur.

Sexta positio: si rhetorica, seu eloquentia consideretur ut est in usu posita, & ratione materia, in qua versatur, habet aliquid imperfectioris, cum res non necessarias, sed verisimiles & probabiles potissimum tractet, & quæ ad communem hominum vitam pertinent, quæ nulla sunt certa necessitate constricta. Hanc doctrinam, ni fallor, Antonius & Crassus, nobis tradere voluerunt, cum dixerunt, rhetoricam non esse absolutam, atque omni ex parte perfectam artem. Sunt enim ait Crassus, varia, & ad vulgarem, popularemque sensum accommodata, omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Et Antonius de Carneadis sententia,

Libro 1.
de Ora.

Libro 1.
de Ora.

Hæc

Hæc autem omnia ait, quæ tractantur ab oratoribus, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab ijs, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis, aut certe obscura opinio. Est itaque, ut Aristoteles, & ante ipsum eius præceptor Plato, tradidit, oratorius sermo de ijs, quæ a populo percipi queant; qui non tam veris & certis, quam verisimilibus, & probabilibus capitur.

Libro 1.
Rhe.c.2.

Septima positio: quamvis rhetorica sit ars: tamen eloquentiæ vis non tota ab arte dimanat, sed plura ad eam conficiendam & perficiendam accedere est necesse. Quæ autem sint ista integro libro demonstrabitur, in quo de causis eloquentiam conficiëntibus, disputabimus. Hanc positionem hæc Crassi luculenta confirmat sententia. Sed siue ars, siue artis quædam sit similitudo, non est quidem ea negligenda; verum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora: cui assensus est Antonius: qui alio loco, eadem de re quid sentiret his verbis expressit. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaullulum loci reliquum est artis demonstrat tantum ubi quæras, aut ubi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua sunt in cura & attentione animi. Et quoniam per has positiones quid in hac disputatione tenendum sit, satis perspicuum esse arbitror, postremam par-

Libro 1.
de Ora.

Libro 2.
de Ora.

tem progrediar, in qua aduersariorum argumen-
ta dissoluenda sunt.

Sexta pars, in qua afferuntur, ac solvuntur rationes
pugnantes contra ea, qua posita sunt.

MNES fere rationes, qua probant
rhetoricam a numero artium rej-
ciendam esse a Fabio afferuntur :
quas, si vt diligenter collegit, ita
etiam bene confutasset, nihil esset necesse, cur
nos hunc laborem suscipereamus : sed, cum in
earum solutione, interdum optimus dicendi ma-
gister deficiat, interdum vero erret, hac di-
sputationis huiusce pars praeteriri non debuit,
in qua si quid ipse praetermisit addere curabi-
mus. Omnes autem rationes reducentur ad
duo capita, in quorum primo ponentur argu-
menta sumpta a natura & caussis artis : in al-
tero vero argumenta ducta ab effectis.

Cic.li.1.
de Ora. Prima ratio a loco, definitionis Ars, vt
supra docuimus, est, qua constat rebus cogni-
tis, penitusque perspectis, & nunquam fal-
lentibus, certa nimirum ratione comprehen-
sis ; atqui rhetorica huiusmodi rebus non
constat, cum oratores tractent res incertas,
dubias, populares, quarum nulla potest esse fir-
ma perceptio, nullaque certa ratio : igitur a
numero artium excludenda erit. Huc etiam
pertinet

Lib. 2. de
Orat. pertinet quod apud Ciceronem ait Antonius,
artem esse earum rerum, qua sciuntur : ea
autem, qua orator nouit, sola opinione, &
quidem valde infirma, continentur : igitur.
Qua ratione hoc argumentum soluendum sit,
satis patet ex sexta positione. Nam, si spe-
ctemus praecipua, qua in hac arte ad bene
dicendum traduntur, ea sunt certa, & nun-
quam fallentia, & ab artifice certa cognitio-
ne comprehenduntur. Si vero res, qua ora-
tione explicantur, concedimus eas esse va-
rias, incertas, & errori expositas, quod est
huic arti cum multis alijs commune ; & ma-
xime, cum philosophia morali : qua si con-
sideretur, vt ad usum refertur, magnam,
vt Aristoteles scripsit, incertitudinem ha-
bet. Nec id mirum videri debet, cum om-
nes fere artes, si earum usum spectes, cir-
ca res singulas versentur, qua mutationi sunt
subiecta.

Lib. 1.
Ethic.
cap. 3. Secunda ratio, qua sumitur a causa ma-
teriali : omnes artes habent aliquam certam,
ac definitam materiam, qua continentur, &
in qua versantur, vt omnes, qui de arte scri-
bunt, affirmant : at rhetorica, nullis certis
est inclusa cancellis, vt docet Cicero ; & vt
Aristoteles scripsit, nullius est determina-
ti generis : qui igitur fieri potest ; vt sit ars,
Libro 1.
de Ora.
Libro 1.
Rhet. c. 1.
& 2.

Arist. li.
I. rhet.
cap. I.

*cum nihil certum atque definitum, quod tra-
ctet, & in quo versetur, habeat? De hac ar-
gumentatione disputatione septima late dice-
mus: nunc breuiter eam sic dilueres, si conce-
so eo, quod sumitur, negares complexionem:
quoniam, licet non habeat materiam certis fi-
nibus comprehensam, habet tam aliquam ma-
teriam: alias enim etiam dialectica ab artium
numero esset excludenda, cum in hac parte sit
rhetorica persimilis.*

*Tertia ratio, a fine: rhetorica nullum cer-
tum videtur habere finem, cum diuersarum
causarum diuersi sint fines, & si quem unum
habet, ipsa est persuasio: verum, cum hic finis
sit in manu fortuna positus, & incertus, & se-
pe optimi oratores eo non potiantur, non pot-
erit certam artem constituere, cum quæuis ars
potissimum a fine pendeat. Quintilianus faci-
le ab hac ratione sese extricat, cum existimet
huius artis finem, esse apte dicere ad persuaden-
dum, quod est quid certum, & in manu bo-
ni oratoris positum. Nos autem, qui aliter de
fine huius artis opinamur, ita respondemus: jã-
temur quidem finem esse persuadere; sed nega-
mus in omni artium genere finem debere esse
huiusmodi, vt semper acquiratur, vt accidit
in omnibus artibus, quæ coniectura nituntur:
sed de hac re plura infra cum, de fine disputa-
bitur.*

*bitur. Huc pertinet alia ratio, qua dicitur,
eas esse artes, quæ sciunt, quando finem suum
fuerint consecutæ: quod rhetorica ignorat;
cum Orator quid dicendo effecerit, nesciat.
Quintilianus diceret, Oratorem optime pos-
se intelligere, an apte & bene dixerit: nos di-
cimus, posse scire ex effectis, an persuaserit.
Adde etiam quod id scire, non est arti in-
trinsecum.*

*Quarta ratio, a causa efficienti: de his,
quæ a sola natura habentur, nulla est, aut ef-
se potest ars, cum ea, quæ sola vi nature
fiunt, certa quadam ratione fiant, nec in eis
errare contingat, vt in videndo, gustando,
& audiendo: atqui hominem dicere, accusa-
re, & defendere, est a natura, vt Aristote-
les scribit: & Cicero passim ait eloquentiam
esse naturalem, igitur. Est quidem sermo a
natura, est etiam quædam eloquentia natura-
lis: sed tamen non omni ex parte perfecta,
& absoluta, vt iisdem citati auctores docent,
quæ arte, & præceptis polienda fuit. Licet
ergo natura, quibusdam præsertim hominibus,
maxima huius artis initia tribuat, vt alio
loco planius explicabitur; tamen perfectam
dicendi facultatem tribuit nemini: quod de om-
nibus etiam artibus, quarum semina habentur
a natura, affirmares.*

Libro I.
Rhe. c. I.
Libro I.
de Ora.

Quinctaratio, quæ ad hunc etiam locum pertinet, de ea re, quam potest ita bene exercere, is qui eam non didicit, ut is, qui didicit, vi naturæ bonitate, saltem exercitatione, & usu, quo intelligendi prudentia, acuitur, & eloquendi celeritas incitatur, nulla debet esse ars; cum ars sit doctrina, quæ præceptis, & rationibus constat: atqui multi absque doctrina, & dicendi præceptis, sola exercitatione & usu apte & idonee ad persuadendum dicunt, ut experientia ipsa commonstrat in circulatoribus, & multis concionatoribus, qui sine præceptis in concione apte dicunt: nulla igitur erit recte dicendi ars: sed potius dicendi facultas, & usu, & exercitatione continebitur. Hac ratione usus est Carneades, quam Antonius apud Ciceronem refert. Fatemur quidem in usu & exercitatione naturalis eloquentiæ vim esse aliquam: concedimus quosdam, qui præcepta non didicerunt, apte dicere, quod negare videtur Quinctilianus, qui tamē affirmat, quod perfectius id facerent; si præcepta tenerent; sed negamus non potuisse fieri artem, vel præcepta non esse necessaria: cum re vera, ars conflata fuerit; & qui artem tenent multo facilius, expeditius, & sine errore de quauius proposita re dicant, quam qui arte carent: & cur recte & idonee dicant, videant; quod ij

non

non vident, qui sunt artis expertes, ut suo loco, cum de arte agetur, accuratius explicabitur.

Sextaratio, quæ ad eundem locum refertur; nihil ex arte fit, quod est ante artem: atqui omnibus temporibus, antequam ulli essent dicendi magistri, multi extiterunt, qui eleganter & apte dicerent, ut ex M. Tullio libro de Claris oratoribus cognoscere licet: ubi multos percenset, tum ex Græcis, tum ex Latinis eloquentes viros, qui antequam ulla data essent bene dicendi præcepta, in dicendo excelluerunt: igitur, cum ante omnem artem, eloquentia floruerit, non pendebit ab arte. Quinctilianus fatetur multos ante huius artis descriptionem extitisse, qui bene dixerint; sed eos oratores fuisse, & tanquam oratores bene dixisse negat: neque enim, ait ipse, quisquis loquitur orator est, nisi arte factus sit Orator. Hæc responsio non omni ex parte placet: quoniam si orator est is qui bene dicit, siue arte, siue sine arte id efficiat, orator appellandus erit. Nos igitur concedimus aliquos naturæ bonitate, & consuetudine dicendi, observationeque aliqua, ante artis confectionem, & descriptionem ornate dixisse, sed cum difficultate, & non sine errore. Ars igitur id præstitit, ut facultas quæ arte carebat, certa, expeditaque redde-

redderetur. Et ut rem planius exponam, qui antequam ars scriberetur, aliqua ratione recte dicebant, non carebant aliqua artis obseruatione; & ita Isocrates, qui ad artem conficiendam se tradidit, iam dicendo, quæ ad bene dicendum conferrent, obseruauerat. Carebant igitur illi scriptis præceptis, sed obseruationem tenebant aliquam, ob quam melius, quam alij dicebant.

Septima ratio, quæ videtur sumpta ab artis officio: aut ista ars docet ea, quæ dicenda non sunt, & tunc ars censenda non erit, cum ars ea docere non debeat, quæ dici non possunt: aut ea, quæ dicenda sunt; sed cū ista docere nequeat, nī etiam doceat, quæ dici non debent, cum ea sit artium natura, ut contraria tractent, etiam non dicenda docere debebit, quod est ab artis officio alienum: quare, quidquid dixeris, capiaris oportet. Hæc captiosa, & cornuta argumentatio ijs molesta videri poterit, qui volunt rhetoricam esse virtutem; nobis autem nullum facessit negotium. Quintilianus ab hac argumentatione sese extricat, dicendo hanc artem nunquam præcipere non dicenda nec dicendis contraria, sed solum, quæ in vnaquaque causa dicenda sunt. Nos ita diluimus, Rhetorica, ex se suaque natura ea docet, & præcipit, quæ ad bene dicendum conferunt, & ad persuadendum

dum sunt accommodata: demonstratque, quid in dicendo cauere debeamus, ut facit etiam medicina, dum ea docet, quæ valetudinem conseruant, & quæ valetudini aduersantur. Quid autem oratori non solum ornate, sed etiam honeste dicere volenti, ne quid peccet, si bonus vir haberi velit, sit faciendum, non docet: sed hoc docere, ad philosophiam quæ mores tractat, & ad prudentiam, pertinet. Sicuti architectura docet qua ratione domus construenda sit: at quæ ades bonum ciuem, & hunc, vel illum hominem deceant, non docet, nec docere debet. Aliæ rationes quæ sequuntur, videntur sumptæ ab effectis.

Octaua ratio: rhetorica demonstrat quod pacto affectus permouendi sint, quod a quibusdam in vitij ponitur: at id docere, quod vitium est, nullam continet vtilitatem: igitur rhetorica non erit ars; cum ars debeat esse ad aliquem finem humanæ vitæ vtilem. De hac argumentatione plura dicemus, cum de permouendis affectibus instituta fuerit disputatio, nunc dicimus affectuum, permotionem non esse suam naturam malam, quidquid Stoici contra disputent.

Nona ratio, nulla ars vititur mendacium ad suum finem consequendum, cum mendacium sit ex se malum; & malo, seu vitio non possumus ad aliquem finem consequendum uti: igitur.

Quod

Lege La
cū. Fir.

Quod hæc ars mendacio utatur, multi dicendi magistri docent, idque licere existimant. Redegit hæc ratio Quintilianum in angulum, atque ita eum compressit, ut concesserit licere oratori uti mendacio, cum etiam id sapiēti liceat: negat tamen, id cum honestate pugnare, si iustis de causis fiat. Nolo hic longum de mendacio, multa ex Philosophia & Theologia repetēdo, texere sermonem; dicam igitur breuiter. Primum, ita mendacium sua natura est malum, ut nunquam, etiam si pro optimis causis dicatur, sua malitia spoliari queat: Quo fit, ut hac in parte multi, qui contra senserunt, turpiter, ac grauiter errauerint, in quem errorem viri, alias bene docti, lapsi sunt; putantes ob aliquas grauiore causas licere mentiri; ut, ob ciuitatis conseruationem, pro regno amplificando, & vita tuenda: Cum tamen id quod est ex se malum, nulla ratio ne possit esse ratio efficiendi honestum. Quare contraria sententia tanquam verissima, & religioni consentanea, constanter retinenda est. Deinde, si mendacij vsus in humanam societatem introducatur, potius est idoneus ad eam euertendam, quam conseruandam: cum ex se tollat fidem, qua omnis humanus continetur, ac conseruatur cætus: & ob mendacij vsus introducta est iniurandi consuetudo, ne dicam abusus. Postea, Quintilianus secum pugnat,

Quint.
li. 12. c. 1.

Au. Gel.

Lege D.
Baf. ho-
mil. ad
pueros.
Cic. li. 1.
Offic.

dum

dum rhetorica, quam virtutem esse putat, & oratori suo, quem virum bonum esse vult, id quod turpe est, tribuit. Et denique, ne longum faciam, ad allatam rationem breuiter dici ipsam dicendi artem nunquam mentiri, nec mentiendi rationem docere. Quod si qui oratores mendacio utuntur, id non arti, sed artifici tribuendum est: quamuis possit esse optimus orator etiam is, qui mendacio utitur: quod dum facit, non contra artem, sed contra bonos mores peccat. Quod si Fabius, vel aliquis alius rhetoricorum scriptor, docet qua ratione mendacia tractari, & adumbrari queant; non debes existimare id esse huius artis munus, sed artificum errore fieri.

Decima ratio: nulla ars est sibi contraria, cum ars ex ijs constare debeat, quæ inter se maxime coherent, ut supra docuimus; atqui per eandem dicendi artem videmus oratores causas contrarias defendere; & huius artis vim in hoc positam esse, ut doceat vtramque in partem dicere: Qui igitur ars appellari potest, cum secum pugnet, seque ipsam destruat? Quintilianus, primum ait, ibi non esse rhetoricam, vbi iniusta causa suscipitur: & ita concedere videtur esse aliam rhetoricam a virtute disiunctam: & addit ex admirabili casu contingere, ut ex vtraque parte Ora-

te Orator, idest vir bonus, dicat: confitetur tamen id in rerum naturam cadere. At deinde hanc argumentationem etiam eos urgere, qui dicunt rhetoricam non esse virtutem: & aliam adhibet solutionem, dicendo artem non secum pugnare, sed eos, qui arte utuntur. Nos breviter dicimus, oratorem posse contrarias causas agere; & unum oratorem cum alio interdum pugnare: idque per eandem, qua præditi sunt dicendi artem. Nec tamen inde sequitur artem esse sibi contrariam, secumque pugnare: sed ij qui arte utuntur sunt inter se contrarij. Sicuti duo milites, eadem arte militari præditi, inter se dimicant. Adde etiam, quod hæc facultas de ijs est rebus, de quibus licet in utramvis partem probabiliter differere.

Aristot.
li. i. Rhet.
tor. c. 2.

Undecima ratio: nulla ars opus quod efficit, dissolvit, & destruit, alias enim vana ac inutilis esset, nec emolumentum, sed potius detrimentum humanae vitæ afferret: verum rhetorica id, quod effecit, destruit; cum idem orator, qui rationes ad aliquid probandum attulit, easdem solvat: rhetorica igitur non erit in artibus ponenda. Negat Fabius oratorem argumentum a se positum dissolvere, quamvis, quod certius, ac melius est suadeat; quod non est constructa destruere, cum quod est certius, non sit minus certo contrarium. Sed, ni fallor, non satis bene

bonus

bonus dicendi magister allatam argumentationem destruit. Etenim oratores interdum quæ probauerant non facta, facta fuisse demonstrant: & quod probauerant esse utile, probant esse inutile. Itaque non solum diversa & dissimilia, sed etiam pugnantia, destruendo, docent. Negamus igitur id, quod in argumento sumitur, nullam artem suum opus destruere; cum nulla alia facultas, ut aliquando dixit Cicero, melius aliquid euertat, quàm ea, quæ illud fecit; ut ipsa experientia docet: quod sane de rhetorica, & dialectica speciatim fatendum est; cum sint facultates, quæ utramque in partem disputant.

Duodecima ratio: contra nostram opinionem obijci solet, Ciceronis opinio, quam Crassus, & Antonius hanc questionem diligenter examinando aperuerunt, concludentes non esse artem, sed solum habere quandam artis similitudinem. Qua ratione horum gravissimorum hominum sententia accipienda sit, patet ex ijs, quæ in penultima positione diximus: quare nihil est, cur in huius rationis solutione plura a nobis dicantur. Et per hæc huic parti, & proposito disputationi satis factum sit. Nunc, in quo artium genere reponi debeat, dispiciendum est.

Lib. i. &
2. de or.

In

In quo artium genere rhetorica ponenda sit. Disputatio VI.

Prima pars, in qua proponuntur ea, de quibus agendum est, & una explicatur artis divisio.

RHETORICAM in artibus ponendam esse, ex proxima disputatione satis perspicuum esse arbitror: sed cum varia sint artium genera, alia enascitur dubitatio, quo nam in genere collocari debeat; Quod hac disputatione a nobis explicandum est: quam, cum sit aliquanto longior, in quasdam partes, facilitatis causa, distribuemus. Primum, afferemus eam artis divisionem, quæ in cognitionem, & actionem dividi solet: deinde explicabimus quid actio, & effectio significant, & quo pacto inter se differant: postea docebimus qua ratione artes perfecta & in coniectura posita inter se distinguantur: præterea non nullas alias artium divisiones breuiter aperiemus: ad hæc, quæ sunt animaduertenda ad artem aliquam in suo genere collocandam demonstrabimus: postea quibusdam positionibus huic difficultati satisfaciemus: tandem quasdam dubitationes soluemus.

Quod igitur ad primam partem attinet, ars apud bonos, probatosque auctores, & speciatim

In part. apud Ciceronem & Aristotelem in duo disper-
titur

titur genera: quorum alterum eas complectitur artes, quæ sola cognitione sunt contentæ, quæ proprie loquendo, scientiæ, nominatur. Quæ in hoc genere continentur, a Græcis θεωρητικά, a M. Tullio, artes cognitionis, cogitationis, & contemplationis vocantur: vulgo, contemplatiuæ. Huius generis est Metaphysica, quæ vim naturamque diuinam tractat: Physica, quæ res naturales considerat: Astrologia, Geometria, & id genus aliæ. Alterum genus earum est artium, quæ non sunt sola cognitione contentæ, sed ad aliquid agendum, vel efficiendum referuntur: quas Græci πρακτικά, Latini, actionis artes, vel actiuas, & actuosas, vocant. Ut sunt ars saltandi, canendi, pingendi, & harum similes. Ratio huius divisionis hæc est; quoniam cum artes sint institutæ ad dirigendas ac perficiendas humanas operationes, quarum aliæ sunt quibus cognoscimus, aliæ quibus operamur; & rerum quas cognoscimus aliæ a nobis efficiantur, aliæ vero non item; ideo duo etiam erunt artium genera. Et quoniam earum operatumum, quæ ad agendum referuntur, aliæ sunt, quarum perfectio pendet a bene affectu voluntate, & a prudentia morum, quæ est honeste agendi regula; aliæ vero non a bene constituto animo, rectoq; consilio, sed solum a quadam recta ratione,

Libro I.
Offic.

G quæ

quæ nõ patitur eũ qui agit in ipso opere errare, siue opus sit honestũ siue non: hinc est, qđ artes, quæ ad efficiendum referũtur in duas distribuũtur partes. Prioris generis operationes, quæ proprie loquendo, actiones nominantur, diriguntur a philosophia ethica, & a virtutibus morũ: posterioris vero, quæ effectiones nuncupantur, ab habitu artis. Quo fit, vt ea facultas qua dirigit actiones morum grace *πρατικὴν*, latine, actiua, seu actionis; quæ vero alias operationes, grace *ποιητικὴν*, latine ars effectiõnis, vulgo factiua dicatur. Artium effectiõnis, aliæ sunt, quæ sola operatione perficiuntur, vt sunt omnes illæ, quæ post operationem nullum relinquunt opus ab arte factum; vt ars canendi, saltandi, & loquendi; ob quam causam interdum actiue nominari solent: aliæ vero, quæ operando efficiũt aliquid, & hæc speciatim artes effectiõnis dicuntur; quas Aristoteles, artem desiniendo, solum spectasse videtur. Itaque, artium aliæ sunt cognitionis, aliæ operationis; & harum, aliæ actionis, aliæ effectiõnis. Vel, vt alij diuidunt, dicamus tria esse artium genera, aliud cognitionis, aliud actionis, quo nomine continentur omnes artes, quæ agendo nihil efficiunt, aut post operationem relinquunt; aliud effectiõnis, per quod artium genus aliquod extat opus.

Lib. 6.
Ethic.

Secun-

Secunda pars, in qua explicatur, quid agere & facere apud Græcos & Latinos significant.

Vt. hæc prima artium diuisio, apud scriptores sepe repetita, & a multis non satis bene explicata, & intellecta, melius intelligatur, quid apud Græcos *πράττειν*, & *ποιεῖν*, & apud Latinos agere, & facere significant, & inter se differant, aperiendum est: & quæ latissime de hac re dici possent, in pauca conferam, ea solum attingendo, quæ proxime ad nostrum institutum pertinent. Apud scriptores Græcos, *πράττειν*, eorum proprie esse dicitur, quorum finis in agendo, non est aliquod opus, quod post ipsam operationem remaneat: vt patet in saltatione, cantu, & locutione: vbi post functionem nullum extat opus. At vero *ποιεῖν* eorum esse dicitur, quorum finis est aliquod opus: vt patet in arte pingendi, & fabricandi: in quibus, vt Aristoteles scripsit, melius est opus, quam operatio ipsa. Hoc esse horum duorum verborum discrimen, colligere licet ex Aristotele libro sexto de moribus ad Nicomachum, & ex libro primo magnum moraliũ, vt multa alia eiusdem auctoris loca, & alios scriptores missos faciam. Agere, & facere apud Latinos diuersis habere significationes ex multis locis apud Ciceronem

Lib. 1.
Eth. c. 1.

Cap. 4.
Cap. 33.

Galen.
Bas.
Bud.

Lib. 2.
de Ora.

Lib. 2. *cognoscere licet; qui saepe hæc duo verba ad*
de orat. res diuersas significandas coniunxit; vt cum
dixit: Quæ fiunt, quæque aguntur: & alio
 Libro 2. *loco, loquens de artibus, ait: Quarum omne*
 Acad. *opus est in faciendo, atque agendo. Inter*
 quæst. *hæc duo verba id discriminis posuit M. Varro,*
vt agere de ijs tantum rebus dicatur, quæ
materia carent; facere vero de ijs, quæ ma-
teria constant: quæ tamen differentia non
est perpetua; cum facere iniuriam recte di-
camus, agere vero minime. Verbum age-
re, si proprie loqui velimus, respondet ver-
bo græco, πράττειν, & ea agere dicuntur,
quæ post operationem nullum relinquunt opus.
Facere autem respondet verbo, ποιῆν, & de
his proprie dicitur, quæ ita efficiunt, vt post
effectiorem aliquod extet opus: & quod Gre-
 in Top. *cici dicunt, ποιῆσις, aliqui latine dicunt, fa-*
ctio, ea fortasse de causa, quod Cicero ali-
quando dixerit, testamenti factionem; sed
melius dicitur, effectio: cum factio, apud
bonos auctores, fere semper in malam ca-
piatur partem. Et quoniam inter actiones,
nobilissimæ sunt ea, quæ a consilio & deli-
berata ratione proficiuntur; hinc est quod
istæ priuatim, & magis proprie actiones no-
minantur. Quo modo intelligendus est Ari-
stoteles libro sexto Ethico capite secundo, in
 princi-

principio, cum ait; Sensum nullius actionis esse
 se principium, idest nullius actionis moralis,
 & studiosæ: alias enim falsum esset Philoso-
 phi dictum, cum etiam sensus sit alicuius
 actionis origo. Eodem etiam modo libro se-
 cundo Physicæ auscultationis locutus est; vbi
 explicans discrimen inter casum & fortunam, Tex. 57.
& 58.
 ita scribit: Fortuna enim & quod a fortuna
 est, in ijs inest, in quibus, & fortunatos esse
 (in hominibus scilicet, qui ex consilio & deli-
 beratione agunt) inerit, & omnino actio. Hinc
 est, quod apud Græcos πρακτικὸς, dicitur is,
 qui est actuosus, et ad agendum idoneus. Faten-
 dum tamen est, tum verba Græca, tum Latina
 apud bonos scriptores sepe confundi, & indiffe-
 renter usurpari. Nam Plato in Gorgia vno, vel
 altero loco de medicina dixit, πράττειν, i. agere,
 cum potius efficiat. Aristoteles est lib. 1. de mori-
 bus paulo post principium et lib. 1. de Physicæ au-
 scultatione, alijsq; in locis πράττειν, pro ποιῆν,
 dixit. Et lib. 2. Ethico sub initium, ποιῆν, pro πρά-
 ττειν, posuit. Cicero etiam, agere et facere sepe
 promiscue usurpauit: vt lib. primo de Oratore,
 & libello de Senectute, & alijs in locis: quo-
 rum omnium locorum verba huc asferre pos-
 sem, sed breuitatis causa prudens prætermi-
 to. Et vt etiam illud adnotauerim, sapius apud
 Græcos, πράττειν, pro ποιῆν, & apud Latinos
 G 3 facere,

facere, pro agere, usurpatur quam contra. Et ut hanc secundum disputationis partem, & primam artium diuisionem concludamus, artium, alia sunt θεωρητικῶν, idest contemplationis, alia πρακτικῶν, idest actionis alia τροπικῶν, idest effectiōnis. In quo autem genere ponenda sit rhetorica, postea dicemus.

Tertia pars, in qua explicatur alia artium diuisio; qua alia perfecta, alia coniecturalis dicitur.

IN hac tertia huius disputationis parte alia artium diuisio maxime ad rem nostram accommodata, qua saepe in hisce nostris disputationibus utimur, nobis aperienda est. Artium ergo, quæ in actione versantur duo sunt genera: alia sunt, quas Græci ὀρισμένους, non latine, certas & nunquam fallentes, aut, ut non nulli loquuntur, perfectas appellare possumus: ut sunt, quæ certis, & nunquam fallentibus rebus ad suos fines consequendos, nituntur. Ut est ars conficiendi fræna, edificandi domos, texendi, & harum similes. Alia sunt, quæ non aliqua certa & nunquam fallente ratione, sed quadam animi coniectura ad suos fines consequendos, utuntur, quas Græci εὐχαστικὰς vocant: nos latine, in coniectura positas, & coniecturales appellamus. Huius generis sunt medicina, agricultura,

cultura, ars nautica & militaris. Dicuntur hæ artes εὐχαστικῶν, idest coniecturales, metaphora sumpta ab arte iaculandi; cum εὐχάσσειν ἄρα græce, idem sit, quod latine, collimare. Quoniam, sicuti ars iaculandi non habet certam, & nunquam fallentem rationem, qua sagittam in scopum dirigat, scopumque attingat; ita, neque huius generis artes ad suos fines nunquam fallente ratione perueniunt. Omnibus artibus tam certis, quam incertis illud est commune, ut quibusdam præceptis, siue regulis, ac instrumentis, ad finem consequendum utantur: sed tamen inter artes prioris & posterioris generis sunt non nulla discrimina omnino animaduertenda. Differunt itaq; primo, quod in artibus certis, finis est opus ipsum: ut in arte pingendi, imago: in arte edificandi, edificium: in statuaria signum, & sic de alijs. In coniecturalibus vero, finis nõ est opus ipsum, sed aliquid aliud præter opus. Quo fit, ut medicinæ opus non sit, sanare, cum interdum etiam ij, qui non sunt arte medica imbuti, sanent: sed opus medici est apposite curare ad sanandum, & nihil quod ad valetudinem instaurandam conferat, prætermittere: quod qui arte carent in toto genere præstare minime possunt. Doctrina est Aristotelis, M. Tullij, et Galeni, ut multos alios misos faciã auctores. Finis ergo medicinæ est sana-

Alexan.
Aphro-
dis. in
Top.
Aristot.
li. i. Rhe-
tor. c. i.

Plato.

re, ad cuius consecutionem, non solum ea, quæ ex arte adhibentur, sed multa alia requiruntur; veluti temporis oportunitas, bonus egrotantis habitus, temporū ratio, & non nulla alia adiumenta. Idem de arte nautica dicas, quæ præter nauis peritiam, ad perducendam nauim in portum, non nulla alia desiderat; vt tranquillū mare, & ventos idoneos. Ex hoc primo discrimine natū est secundum, quod artium perfectarum opera casu fieri nequeunt: nemo enim vel nauim, vel signum, vel imaginem fortuito efficiet; licet Valerius Maximus de quodam pictore referat, qui spumas, quas ad equi nares artis industria fingere non potuit, spongia varijs coloribus imbuta, tabula illisa, casu effinxit: imperfectarum vero fines temere, & siue arte acquiri interdum possunt. Constat enim artis medicæ rudes, aliquādo sanare, & ignaros militaris disciplinæ victoriæ potiri. Id autem ex eo fit, vt diximus, quod humilissimi modī facultates, non solum a peritia et prudentia, quæ vnicuique arti est propria, sed etiam a præstidijs externis, & incertis, ad suos fines consequendos nitantur. Verum, is, qui artem tenet, multo facilius, et certius, ac proinde sepius finem assequetur, quam artis ignarus. Et hinc tertium oritur discrimen, quod in artibus perfectis, quarum fines sunt opera ipsa, fines sunt in potestate artificum; ita vt non solum quicumque voluerint,

Libro 8.
cap. 9.

luerint, possint præclare suo munere fungi, quod est omnibus artibus commune, sed etiam finem ipsum adipisci. At vero in artibus, quæ coniectura nituntur, quia fines non sunt ipsa opera, res aliter habet: quoniam, etiam si quis optime suo munere functus fuerit, non continuo finem assequetur: cum præter artis vim, quedam alia extrinseca, & incerta requirantur præsidia. Potest itaque optimus pictor semper, si artem adhibeat, pulcherrimam imaginem formare: optimus vero medicus, etiam si ea omnia, quæ ex arte sunt adhibenda, adhibuerit, non semper, ob allatam rationem, egrotum sanabit. Ex quibus quarta con-surgit inter has artes differentia, quod in artibus perfectis, seu certis finis perpetuo respondet ijs, quæ ex arte fiunt, seu officio, quo artifex præclare vsus fuerit, siue præceptis ex arte adhibitis: neque enim fieri in hoc artium genere potest, vt artifex omnia adhibeat, & finem non consequatur. At vero in altero genere, etiā si finis sit semper artificii propositus, & omnia quæ ars efflagitat, artifex præstiterit, non propterea semper proposito fine potietur. Quo fit, vt quidam non τέλος. i. finem, sed σκοπος, id est, propositum appelladum esse dicant. Postremo, illud inter hæc duo artium genera est discrimen: quod in artibus perfectis opera ipsa satis aperte demonstrant, an ab artifice omnia, quæ ex arte ad bonum opus

Galen.
Libro 9.
de decr.
Hippō.
Lege Ba
fil. hom.
1. in he-
xamer.

opus efficiendum requiruntur, fuerint adhibita; cum harum artium opera a bonitate artificis, non a fortuna pendeant: bonum autem artificem eum voco, qui artem optime calleat. Et ideo bonum pictorem appellamus eum, a quo affabre, & perbelle imago fuerit picta: eum vero malum, qui rudem & inelegantem imaginem effinxerit. At vero in artibus coniectura, non a fine proposito artificis præstantiam, sed ab officio & opere, quod in eius potestate situm est, spectare debemus: & ideo is perfectus putandus erit nauta, qui omnia ex arte fecerit, ut nauim incolumem in portum duceret: licet id ei non successerit: idem de medico, & de oratore, alijsq; similibus artificibus dicas. Ex his intelligi licet, cur quidam existimauerint artes coniecturales non esse definiendas ex fine; quod non semper illum assequantur: quorum sententia, ut postea dicam, non est necessaria: & cur quidam recentiores duos in his artibus excogitauerint fines, alterum intrinsecum, alterum vero extrinsecum, ut in disputatione de fine planius dicetur. Atque de hac diuisione hæcenus.

Quarta pars, in qua afferuntur nonnulla alia artium diuisiones.

UT hunc de artium diuisione sermonem, in quo fuse lateque si permitterem, calamus excurre-

curreret, in pauca conferam, in hac quarta parte breuiter non nullas alias, (multis alijs ommissis) artium diuisiones attingam. Artium alie sunt sermocinales, que sermonem tractant, ut est grammatica: alie rationales, quas Græci λογικάς vocant, que non simplici narratione, sed etiam rationatione vtuntur. Rursus, artium alie sunt, que in vna tantum re versantur, & vnam tantum subiectæ questionis partem sumant, ac probant, ut est ea, que demonstrationem docet: alie vero, que in vtrunque partem disputant, & ad vtramque partem probandam, vel improbandam sunt paratæ: que a Græcis διαλεκτικάς, id est, facultates vocantur: ea enim proprie appellatur facultas, que in vtrunque partem potest, & non magis ad vnam, quam ad aliam est terminata; cuiusmodi sunt dialectica, & rhetorica; que amba in vtrunque partem differunt; sed tamen longe diuersa ratione, & ad diuersum finem, ut postea dicitur. Item, artium alie sunt necessarie, sine quibus humana vita, seu consociatio conseruari non posset, ut est agricultura: alie vtilis, ut sunt omnes illæ quibus humana vita commodius conseruatur, ut nautica, textrina: alie voluptariae, que solum ad voluptatem referuntur, ut ars saltandi, & multe alie, quas luxus excogitauit. Item, artium alie sunt, que liberales nomi-

Arist. II.
1. Rhet.
cap. 1.

Disp. 8.

nomi-

nominantur: alia quæ mechanicæ. Liberales illa censentur, quæ sunt libero & ingenio homine digna, quæ non quæstus causa discuntur, & tractantur, & eiusmodi sunt, quæ adhuc discerentur, etiam si quis inde nullum speraret lucrum: in quo genere est architectura, musica, grammatica, & harum similes. Mechanicæ vero, quæ solum quæstus gratia exercentur, quo remoto, nihil habent, cur in eis cognoscendis opera ponenda sit: ut ars fabrilis, sutoria, tabernaria, & cetera omnes, quas ignobiles & sordidi homines exercent. Verum, si quis deprauatos hominum mores spectet, nullam profecto inueniet artem, quæ iam mechanica non sit facta, cum artes etiam nobilissimæ in hunc solum finem ab hominibus discantur, ut lucrentur, ut ditiores fiant; non ut animum illis exornent, eisq; honeste, liberaliterque utantur. Itaque omnes fere artes de suis corruptoribus, ne dicam professoribus, iure quæri possent, quod eorum culpa sordescant, nomen ac dignitatem amittant, & a sua dignissima sede, ad infimum deturbentur locum. Hæc, an vera sint, quis est, qui non videat? Quis est qui non animaduertat? Ex eo igitur quod omnes artes factæ sunt venales, enatum est illud grauissimū, & perniciosissimum totius reip. humanæ detrimentum, ut nulla ingenua ars, nullaq; scientia plane

plene discatur, non grammatica, non rhetorica, non iurisprudencia, non medicina, non philosophia, nulla denique alia, ut quanto citius fieri potest, ad sordidum lucrum, & ad vanos honores perueniatur. Sed non est hic de hac grauissima lue, latius lamentandi locus. Denique, ne plures prosequamur artium diuisiones, artium alia sunt quasi aliarum domina, quas Græci ἀρχιτεχνόνας vocant, quæ principem locū tenent: ut in tota ratione edificandi ea, quæ architectura nominatur, quæ alijs utitur, easque dirigit. Alia quasi aliarum administræ, ut ars, quæ lateres coquit, carpentaria, & alia, quæ principi, in edificijs construendis, seruiunt. Omitto itaque hoc loco alias minis necessarias artium diuisiones, & maxime eas, quas in Gorgia attulit Plato, de quibus fortasse alibi. Atque hæc de artium diuisionibus dicta sufficiant: ad aliã ergo transeamus huius disputationis partē.

Quinta pars, in qua docetur quid sit necessarium ad hoc, ut aliqua facultas in aliquo artis genere ponatur.

EXPLICATIS varijs artis diuisionibus, sequitur, ut quæ sit ratio, cur hæc, vel illa facultas, in hoc, vel illo genere constitui, atque collocari debeat, aperiamus. Ut ergo ad quoddam genus quamcunque artem reuocare liceat, intelligatur, eius finis ad quem sua natura refertur, spectan-

spektandus est. Quo loco diligenter cauere oportet, ne artis scopum eum esse existimemus, quem homines vel utilitate, vel libidine ducti, in aliqua arte sibi proponunt, sed eum, ut diximus, ad quem sua natura ars refertur, & quæ propositum habet. Alias enim si hominum studia spektarentur, artes cognitionis fierent actionis; & actionis cognitionis: & sordida in liberales, & liberales in sordidas migrarent. Potest enim quispiam theologiam ad lucrum referre; & philosophus moralis, vel architectus posset esse sola cognitione contentus. Illud etiã animaduertendum est, quod licet in artibus cognitionis sint quadam, quæ proxime actionem, seu utilitatem spektare videntur, ut in Geometria figurarum descriptio; & contra in artibus effectiõnis, siue actionis, quadam, quæ sola cogitatione attinguntur, ut in philosophia quæ mores tractat, cognitio partium, proprietatumque virtutis; tamen, ut in quo genere ars aliqua ponenda sit, dispiciamus, tota spektanda erit, & a toto eius genere, & a fine materiaque subiecta, tractandique ratione, de ea iudicium ferendum erit. Item, in omni fere arte, aliquid actionis, & cognitionis reperire licet: ut patet in mathematicis apud Euclidem, cuius theorematum ad cognitionem, problemata vero ad effectiõnem pertinere videntur. Ceterum, quod est actio-

actionis in artibus cognitionis ad cogitationem, & quod est cognitionis in artibus actionis ad actionem referendum est. Itaque, tum ex fine ipso, tum ex toto genere, seu ex materia subiecta, atque tractandi ratione, quod sit cuiusque artis genus considerandum est. Antequam autem huic parti finem impono, non nullas opiniones ad hanc disputationem spektantes, paucis adijciam. Fabius hanc disputationem leuiter attingens, existimauit rhetoricam posse reponi in triplici artium genere, videlicet, in genere cognitionis, actionis, & effectiõnis. Quidam alij existimarunt eam segregandam esse ab artibus rationalibus, & reijciendam esse inter sermocinales. Alij denique aliter de genere rhetoricæ existimarunt, ut ex secunda & tertia disputatione intelligi licet.

Lib. 2.
cap. 18.

Rodol-
phus.
Pet. Ra.

Sexta pars, in qua varijs positionibus explicatur, quid in difficultate proposita sentiendum sit.

PRIMA positio: Rhetorica non est in genere artium cognitionis. Est hæc positio contra Quintilianii sententiam, qui eam in hoc genere reponi posse existimauit. Nostra autem opinio primum probatur ex ijs, quæ disputatione quarta scripsimus; vbi docuimus non esse sapientiã, vel scientiam, ut sane esset, si in hoc genere reponeretur: cum ille artes proprie scientiæ dicantur,

cantur, quæ sola cognitione contenta sunt. Deinde, artis genus, ut paullo ante docuimus, ex proprio fine, & ex toto genere perpendendum est: atqui huius artis finis est persuadere, vel, ut Quintiliano placet, apte dicere ad persuadendum; quod in actione consistit: & si uniuersum eius genus spectemus, nihil, aut certe parū contemplationis habere videbimus, & siquid est, totum ad actionem refertur: igitur. Posremo, ex Fabij sententia, necessario sequeretur, eum nos posse oratorem appellare, qui sola esset cognitione contentus, & nullas causas in foro ageret; quod cum M. Tullij sententia multis in locis pugnat. Nihil igitur est, cur tantum huic arti tribuamus, ut eam in hoc artium genere collocemus.

Libro 1.
de Clar.
Orator.

Secunda positio: Rhetorica, proprie loquendo, non est ars effectiois. Est hæc positio contra eundem Fabium, qui aliter existimauit; ea motus ratione, quod Oratores suas soleant orationes scribere: nostra autem sententia his firmis nititur fundamentis. Primo, effectiois artes illæ censentur, quæ post ipsam operationem aliquod relinquunt opus, ut ex iam dictis, & ex communi omnium sententia satis aperte constat: at facultas oratoria post ipsam operationem nullum opus relinquit, sicuti nec ars canendi, & dufferendi: non erit igitur sub hoc artium genere

genere ponenda. Deinde, potest esse perfectissimus oratoris, qui nihil unquam scribat, sed sit sola causarum actione contentus: erit igitur rhetorica perfecta absque ulla effectioe: & ita Fabij fundamentum ruit, ac proinde etiam eius opinio, quæ valde infirma inmittitur ratione. Et ut rem hanc planius explicemus, fingamus Ciceronem, dum suas orationes conscribat, nunquam adhibuisse calamum, & postquam eas in foro egit, noluisse posteritati tradere; nunquid, si se ita gessisset, summi ac perfecti oratoris nomen amisisset? haudquaquam. Cum itaque scriptio nihil ad huius artis perfectionem pertineat, non poterit esse ratio, cur inter artes effectiois collocetur.

Tertia positio: Rhetorica inter artes actionis reponenda est. Cum dico esse artem actionis, siue practicam, accipio nomen actionis, ut significat eam operationem quæ nõ relinquit aliquod opus post ipsam effectioem, non autem ut solum significat operationem, quæ a consilio & deliberata ratione profisciscitur, ut sunt actiones honestæ. Est hæc positio certissima: quoniam cum omnes artes ad illa tria reuocentur genera, & in duobus alijs generibus, ut iam demonstratum est, non sit ponenda, sequitur profecto, ut in isto suam sedem habeat: id quod, nec Quintilianus negat. Dicatur itaque simpliciter

ars actiua, siue practica, nec ad plura reuocetur genera, cum in vno tantum genere, cuiusque rei natura, vt philosophi tradunt, collocari debeat.

Quarta positio: Rhetorica est ex numero earum artium, quæ coniectura nituntur. Hæc positio est adeo certa exijs, quæ in tertia parte adnotauimus, vt nulla sit necessaria confirmatio. Planum enim est, eas omnes proprietates, quas artes in cõiectura positas habere diximus, rhetorica conuenire: cum eius finis non sit in rhetoris potestate situs: & ad eum consequendum multis extrinsecis egeat præsijs: & denique ij etiam interdum persuadeant, qui non sunt hac arte præditi. Certum itaque maneat non esse inter artes certas & perfectas reponendam.

Quinta positio: Rhetorica non solum dicenda est ars sermocinalis, sed etiam rationalis. Quoniam, cum eius finis sit persuadere, & persuasio solis enthymematis, atque probationibus gignatur, necessario debet esse rationalis facultas. Adde etiam, quod eius primum officium est fidẽ faciendo docere, quod rebus & rationibus sit: alterum est hominum animos mouere, motus autem potissimum amplificationibus, quæ a locis argumentosis sumuntur, sunt. Quare, cum rhetorica non solum in sermone ornato, rationem

confor-

Arist. li.
1. Rhet.
cap. 2.

conformanda orationis explicando, vt aduersarij dicunt, sed etiam in ratiocinationibus, per quas priuatim suum attingit finem, versetur, non est censenda simpliciter ars sermocinalis, sicuti Grammatica, quæ solam sermonis congruitatem considerat. Huc facit, quod initio suæ rhetorice dixit Aristoteles, omnes homines dialecticæ & rhetorice esse participes, quod omnes aliquo vsque & exquirere, & rationem reddere, defendere, atque accusare aggrediantur: quæ duo posteriora munera rhetorice propria, sine ratiocinatione, præstabit nemo. Huc etiam facit, quod idem auctor ait, solam Dialecticam, & Rhetoricam de contrarijs ratiocinari.

Lib. I.
cap. I.

Lib. I.
cap. I.

Sexta positio: Rhetorica est ex earum artium numero, quæ facultates dicuntur. Docet enim in vtramque partẽ disputare: sed de hac positio-
ne plura in vltima huius libri disputatione dicẽ.

Plato in
Phædro.

Septima positio: Rhetorica in artibus liberalibus est numeranda. Positio est certissima, quam latissime probabo, cum de huius præclarissimæ artis dignitate agam.

Octaua positio: Rhetorica est ars maxime utilis, vel etiam maxime necessaria in humana rep. Hæc veritas hoc loco simpliciter posita, alibi probabitur.

Postrema positio: Rhetorica est ars instrumentaria, quæ ars politica vititur ad bene temp.

H 2 geren-

gerendam. Hoc docuit Aristoteles, qui cum in primo Ethico dixisset scientiam civilem esse facultatem quandam architectonicam, dixit artem militarem, & oratoriam esse sub civili collocatas, eique inseruire. Sed hac de re alio loco disputabitur latius.

Septima pars, in qua proponuntur, ac soluantur non nulla dubitationes.

U T igitur quæ supra posuimus, & probauimus adhuc confirmentur magis, quæ nostras positiones dubitationes fieri possent, eas in hac postrema parte explicabimus.

Prima dubitatio, oratori, ut nos inferius probabimus, subiecta sunt omnia questionum genera, in quibus continentur questiones infinitæ, & questiones cognitionis, ut si queratur, an mundus sit habiturus interitum, an ortum habuerit, an Deus rerum caducarum procuracionem habeat, & id genus aliæ, quæ sola cognitione attinguntur: ergo rhetorica, saltem ex parte, erit cognitionis ars. Hanc argumentationem refelleres, si consecutionem negares. in eo enim orator a philosopho differt, quod ea quæ cognoscit, ad actionem refert: & quæ didicit ornata et copiosa oratione ad populum explicat. Cum ergo orator omnia quæ cognoscit ad agendum referat, vis oratoria, non cognitionis, sed actionis ars cõsenda erit.

Secunda

Secunda dubitatio, perfecta eloquentia potest esse in eo, qui nullam in foro orationem habeat, quod profecto negaret nemo, cum possit quispiam omnes huius artis partes perfecte cognoscere, & tamen a foro abstinere. Si ergo sine actione potest reperiri perfecta, in sola cognitione consistet. Si quicquam hæc argumentatio probaret, certe concludere liceret, omnes facultates esse cognitionis artes; cum in omni artium genere reperiri aliqui possint, qui sola cognitione sint contenti: atqui iam diximus, non hominum voluntates, sed artis naturam spectandam esse, ut quo in genere collocanda sit, videamus. Quid? quod oratori nullam causam agentis, id, quod in oratore summus orator, summum putauit, actio nimirum, deesset. Quare, si quis eloquentiam in animo inclusam tenere uellet, eius plane naturam peruerteret, & mancam mutilatamque redderet: nec numerandus esset orator, ut prima disputatione decreuimus.

Tertia dubitatio; contingere potest, ut orator, vel sponte, vel fortuna, cesset ab agendo; & tamen ex sua arte utilitatem, voluptatemque capiat, ut Quintilianus ait; ex quo illud confici posse putat, ut vis oratoria in numero artium cognitionis reponatur. Neque enim quispiam eum, quem diximus oratorem, suo nomine priuaret: sicuti nec eum qui artem pin-

Lib. 2.
cap. 18.

H 3 gendi

gendi didicit, aliquis negaret esse piltorem, dum somnum capit. Leuis est obiectio, & facile ex dictis soluitur: quia non tam is, qui artem habet, quam artis naturam spectare debemus, quæ eiusmodi est, ut ad actionem referatur. Ergo, vel iste non esset appellandus orator; vel, si placet, appelletur, sed ea de causa, quia aliquando dixit: quod sufficit ad demonstrandum artem oratoriam in sola cogitatione, vel, ut Quintilianus loquitur, inspectione, non sistere. Adde etiam, quod eadem ratione probarem omnes mechanicas facultates esse artes cognitionis.

Libro I.
de Ora.

Quarta dubitatio, qua probatur esse artem effectiois: orationum ac historiarum scripti-
onem ad solos oratores pertinere, nemo negabit unquam, idque Cicero non vno in loco apertissime docuit: at scriptio est effectio: cum post scriptiorem aliquod remaneat opus: erit igitur oratoria facultas effectiois ars. Non imus inficias, eos solos, qui sunt eloquentia ornati, posse recte historias, & orationes scribere: verum eloquentia non est in hunc finem comparata, ut quæ dixerit, scribendo posteritati tradat; sed, ut causas in foro agat. Quod, vel ex eo patet, quoniam qui orationes, vel historias scribunt, & in lucem forensis non veniunt, a numero oratorum excluduntur: qui vero agunt, & non scribunt, inter oratores numerantur. Qua-

Cic. in
Bruto.

re,

te, licet orator ad posteritatis utilitatem; lectionisque commoditatem, ea quæ dicit, scribat: tamen non continuo efficitur, ut inter effectiois artifices ponendus sit; cum sine vlla effectioe perfecte suæ artis munus expleat. Sed esto oratorem non posse plene suo officio fungi, ni aliquid scripserit; non propterea fateri cogar oratoriam vim esse factiois artem. Siquidem in scribendo duo animaduertere possumus, & compositionem rei, quæ scribitur, & ipsam literarum formationem. Primum, dicam esse oratoris, & solam actionem includere: alterum esse effectioem, & ad librarium pertinere. Ex his itaque non solum eleuatur, sed etiam penitus enervatur Quintilianus ratio.

Quinta dubitatio: inter causas, quibus eloquentia comparatur, est exercitatio, quæ styli usum requirit, cum stylus sit optimus dicendi effectio; verum, styli exercitatio est effectio quædam: non poterit igitur aliquis sine effectioe esse perfectus orator. Fatemur equidem styli usum esse valde vtilem ad eloquentiam comparandam: tamen non est simpliciter necessarius; cum sine scriptioe possit aliquis in dicendo sese exercere. Adde etiam, quod illa effectio, quæ in styli exercitatioe reperitur, ad actionem, sicut linearum & fi-

Cic. lib.
de Ora.

H 4 gura-

gurarum formatio in Geometria, ad cognitionem refertur. Quare, licet ad eloquentiam comparandam opus esset aliqua effectione: tamen postea quam fuerit acquisita, sine ulla effectione exerceri potest.

Sexta dubitatio: Poetica est ars factiōnis, ut ipsum nomen apertissime demonstrat, cum ab efficiendo, nomen acceperit: igitur & rhetorica; cum utraque sit eloquentia quaedam, & in sermone versetur. Expedita est huius dubitationis solutio: nec enim est necesse ut poetica sit ars effectiōnis, quamvis ab efficiendo sic nominetur: cum verbum, efficio, & ago pro eodem interdum sumantur. Et si quis quod sumptum fuit concederet, non propterea consecutionem admittere cogeretur: neque enim est par ratio de poetica, & oratoria facultate. Nam illa sua poemata scribere debet, vel ut ab alijs canantur, vel ut legantur: quo fit, ut, cum quæ poeta composuit, per se non agat, opus sit ut ea scribat, ut ab alijs agantur, & ut posteritati tradantur.

Denique, ut multas alias dubitationes studiosis iuuenibus excogitandas relinquamus, orator dicendo gignit in animis auditorum persuasionem: efficit igitur aliquid. Hanc rationem breuiter dilucres, si negares persuasionem proprie loquēdo, efficere, et opus quod relinquit ef-

se

se quid materiale, cuiusmodi est illud opus, quod ab arte effectiōnis post operationē relinquitur.

Atque de hac disputatione, & de ijs omnibus quæ ad explicandam rhetoricæ formam nobis dicenda erant, hætenus. Ut autem quæ fuisse lateque disputata sunt, in pauca conferamus, maneat firmum rhetoricam non esse virtutem, sed artem, non cognitionis, vel factiōnis, sed actionis, non certam sed in coniectura positam, rationalem, vtilem, vim quandam libero homine dignam, & civili scientiæ subiectam.

De materia rhetorices, Disput. VII.

Prima pars, in qua explicatur huius disputatiōnis titulus.

AD aliam itaque rhetoricæ facultatis causam explicandam aggredientes, de materia, quæ est formæ cognata, atque post eam maxime rei naturâ attingit, sermonem habebimus. Et quoniam hæc etiam disputatio est aliquanto longior, ideo ne longitudo fastidium & obscuritatem pariat, eam in aliquot partes hoc ordine secabimus.

Primum, huius disputatiōnis titulum declarando, quid nomine materiæ intelligi debeat, expli-

explicabimus : Deinde varias sententias cum suis fundamentis explanabimus : deinde non nulla fundamenta ad huius questionis explicationem necessaria ponemus : Postea aliquibus positionibus quid tenendum sit, decernemus : denique, aliquot dubitationes enodabimus.

Quod igitur ad primam partem atinet, nomine materiae in praesentia, per catachresim, id est per abusum, intelligimus id, in quo omnis ars, & facultas, quae conficitur ex arte, versatur : quam ars tractat, & in qua explicanda est occupata. Ut si medicinae materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur. Itaque quibus in rebus versatur ars & facultas oratoria, eas, eius materiam, quam nunc inuestigare volumus, nominamus. Dialectici, quod in arte tractatur, materiam, subiectum, obiectum, similitudine a sensibus sumpta, rem consideratam, subiectam materiam, & genus appellant. Querimus ergo quid nam sit illud, quod rhetorica, sibi tractandum cognoscendumque proponit. Nominem autem rhetoricae possumus intelligere, vel artem, quae praecipua bene dicendi tradit, vel ipsam eloquentiam, quae & praecipuis & rerum cognitione constat, & oratione ornata, atque copiosa res apud homines exponit : quae duae facultates, ut sepe diximus, inter se multum differunt :

ferunt : & quid de utraque sentiendum sit, hac disputatione explicabimus. Et, ut illud, antequam opiniones referam, monuerim, omnes ferre qui hac de re differunt, potius materiam eloquentiae, quam artis assignare videntur : atque de ea quidem praecipua est dubitatio. Tractarunt hanc questionem olim omnes dicendi magistri, inter quos maxima fuit hac de re dissensio : M. Tullius in Sermonibus de Oratore non uno in loco, & speciatim in tertio, hanc disputationem examinavit : Quintilianus libro secundo, capite vigesimo primo, ubi non nullas sententias recenset : quas nos in secunda parte nunc fideliter exponemus.

Secunda pars, in qua exponuntur varia auctorum de re proposita sententia.

VARIAS de materia rhetorices opiniones relaturus, ab ea initium capiam, quae nullam huic arti propriam tribuit materiam. Duo itaque haec opinio affirmat : alterum rhetoricam in omni materia versari ; alterum nullam propriam habere materiam. Qui hanc opinionem docent, ita ratiocinantur : rhetorica nullam habet definitam materiam, igitur nec propriam : & ideo, ut ait Fabius, artem circumcurrentem appellabant.

Secunda opinio fuit eorum, qui dixerunt sermo-

Lib. 2.
cap. 21.

In Gorg.

sermonem, seu orationem ornatam esse huius artis materiam: quam opinionem his rationibus confirmares. Primum ex Gorgia sententia: is enim, ut est apud Platonem, rhetoricam in sermone versari asseueravit. Accedat etiam auctoritas M. Tullij, qui sermonem ornatum tanquam oratoris proprium, ad nullum alium artificem spectare non vno in loco docet: ut cum ait, Oratorem suum nomen sine eloquentia, idest sine ornata oratione retinere non posse: & alio loco, Oratio, inquit, ipsa propria est huius vnus rationis de qua loquimur, & quarimus. Idem docere videtur, cum res omnes Philosopho & Oratori communes facit, & eos hac vna re distinguit, quod alter ieiune & exiliter, alter vero varie, copiose, & eleganter scribit. Oratio igitur composita, & artificio ornata, expolitioneq; distincta, erit propria oratoris materia. Deinde, cum certum exploratumque sit rhetoricam esse artem actionis, & eius actionem in dictione, hoc est in oratione positam esse: colligitur profecto eam esse artem sermocinalem, in quo cum grammatica, & poetica conuenit; ac proinde in sermone, tanquam in propria materia versabitur.

Li. 1. de Inuen. Cap. 21.

Tertia sententia fuit quorundam Gregorij, ut ex Cicerone colligimus; cuius etiam libro

secundo

secundo meminit Fabius, qui existimarunt questiones ciuiles esse rhetorica materiam: que opinio his rationibus confirmatur. Primo auctoritate grauissimorum hominum, qui eam secuti sunt: ita sensit Dionysius Halicarnassensis: Hermogenes, qui agens de huius artis materia solam questionem ciuilem finivit: Consultus Chirius, Ariston, Theodorus Gadareus, Albutius, Trapezuntius, Rodolphus Agricola, & multi alij, quos breuitatis causa omitto. Deinde ex omnium rhetorum doctrina, omnia quae huic arti subiiciuntur, ad tria genera causarum reuocantur; videlicet, ad genus iudicij, deliberationis, & laudationis: atqui sub his generibus solum continentur ciuiles questiones; ut ex eo perspicue intelligi licet, quod, quae ad haec tria genera pertinent, vel in foro, vel in senatu, vel apud populum, & in concione tractantur: erit igitur rhetorica materia sola ciuilis questio. Adde etiam, quod questiones cognitionis & infinitae solum pertinere videntur ad Philosophiam, quae in sola rerum vniuersarum cogitatione consistit.

Libro 1. part. rhetor.

Lib. 3. cap. 18.

Quarta sententia fuit eorum, qui existimantes rhetoricam esse virtutem, dixerunt eius materiam esse humanam vitam: alij vero pressius, aliquam tantum vite partem, ut refert Fabius.

Quinta

Quinta opinio videtur fuisse Cornelij Celsi, qui hanc artem solum in rebus dubijs, tanquam in propria materia versari existimavit; vel, ut alij dixerunt, in argumentis persuasibilibus.

Sexta opinio, quę hominum animos, seu animorum motus, in quibus tractandis tota vis oratoria est occupata, eius materiam facit. Cui sententię hæ rationes suffragantur. Initio, Plato scriptum reliquit oratores in hominum animis tractandis esse occupatos: idem eandem esse dixit medicinę & eloquentię rationem. Nam; ut medici subiecta materia est humanum corpus, in quo curando & conseruando suam artem exercet; ita oratoris, hominum animi, in quibus tractandis est occupatus; & ut medicus in corporibus affectis medendo sanitatem efficit; ita orator in animis dicendo persuasionem gignit. Et M. Tullius aliquando scripsit, verbis & sententijs animos ab Oratore, non de orat. secus ac nervos a fidicine tractari. Alias, dixit eloquentię esse copiose apteq; in hominum animos novas opiniones inserere, & insertas euellere. Huc accedit, quod Plato, & passim Greci scriptores, orationem, ἰσχυροῦς , quod animos quoquo velit, ducat, & oratorem, ἰσχυροῦς , a ducendo populo, nominant. Et M. Tullius verbum grecum ex quodam antiquo poeta exponens, eloquentiam, Flexanimā, nomi-

nominavit: & quidam alius bonus poeta grecus, Euri-
cus, loquens de eloquentia, dixit, ἢ περὶ τῶν des.
παύων τῶν ἁπείων, idest, persuasio mentium ty-
rannus.

Septima opinio docet materiam oratoris esse tria causarum genera: Ita Cicero in primo de Inventionem libro, ubi reiecta Gorgię Leon-
tini sententia, hanc sequitur; sed in eo erravit, ut postea planius explicabitur, quod Aristotelem in hanc opinionem traxerit: & paucos inuenies, qui in hunc errorem non lapsi fuerint: non animaduertentes, quid re vera Aristoteles senserit.

Denique, ne plures opiniones prosequar, Gorgias, de quo paullo ante mentionem feci, existimavit, res omnes, quę in questionem venire possunt, esse eloquentię materiam: quam opinionem in matura etate amplexus est, & pugnacissime defendit Cicero: idem proculdubio sensit Aristoteles, idem Quintilianus, idem etiam Hermogenes, & omnes ij, qui hac de re subtilius disputarunt, & quę sit eloquentię natura, acutius viderunt: Quam sententiam, tanquam verissimam, nos retinendam esse paullo post docebimus.

Ceterum, quęnam sit Aristotelis sententia, apud scriptores, non satis constat, cum alij hunc gravissimum auctorem, in vnam, alij in aliam opinio-

Lib. 1. de
natura
Log. ca-
pit. 17.

opinionem trahant. Nam M. Tullius, ut dicebam, existimauit de Aristotelis sententia, tria caussarum genera esse rhetoricę materiã, non autem res omnes: quem multi secuti sunt. Iacobus Zabarella vir nostra ætate scriptorum monumentis illustris, quęstiones ciuiles pro subiecta materia rhetoricę assignat: atque in hęc opinionem etiam Aristotelem trahit. Huic auctori, Antonius Riccobonus humanarum literarum in Gymnasio Patauino publicus professor, & in rhetoricis Aristotelis versatus, in suis adnotationibus sese opposuit: atque de Aristotelis sententia, defendit, omnes quęstiones esse huic arti subiectas. Idem M. Antonio Muræto affirmanti quęstiones cognitionis non pertinere ad oratorem, aduersatus est. Atque de opinionibus hætenus.

Tertia pars, in qua ponuntur non nulla fundamenta ad explicandam propositam quęstionem.

EXPLICATIS ergo aliorum sententijs quid in tanta opinionum varietate nobis magis ad veritatem accedere videatur, quibusdam fundamentis aperiendum est.

Primum fundamentum, multa sunt conditiones, quas Dialectici in subiectio alicuius artis, vel scientię necessarias esse arbitrantur: sed nos, cum nolimus subtilius hac de re differere, duas

duas tantum attingemus, qua maxime ad nostrum institutum pertinent: quarum altera est, ut subiecta materia complectatur omnia, qua in arte tractantur; ita ut nihil in arte tractetur, quod aliqua ratione ad hanc materiam non pertineat, ac referatur: altera vero, ut artem illam a ceteris artibus distinguat, eiq; unitatem tribuat. Id, per quod efficitur, ut, subiecta materia, ars aliqua ab alijs separatur, a Dialecticis solet appellari, ratio formalis; que nihil aliud est, quam quidam modus, quo res illa a tali arte consideratur: sed rem paullo obscuriorem aliquo illustremus exemplo. Tres sunt artes, qua aliquo pacto sermonem tractant, Grammatica, Rhetorica, & Logica: si spectemus id, quod consideratur, idem est in omnibus his tribus artibus, nimirum, humanus sermo; si vero rationem, siue modum, secundum quem de sermone agunt, est diuersus: a qua diuersa ratione hæ tres inter se distinguuntur artes. Nam Grammatica considerat sermonem congruum: in hoc enim potissimum laborat, ut congrue loquendi canones tradat: Rhetorica sermonem ornatum: Logica autem sermonem verum. En igitur ut de vna eademque re tres agunt artes; que tamen, ob diuersam agendi rationem, inter se distinguuntur. Verum, de harum artium conuenientia & diuisione suo loco accuratius. Hæc etiam pla-

num simile de homine, de quo Philosophus naturalis agit, ut est mutationi subiectus; medicus, ut est sanitatis, & morbi capax: at vero Philosophus moralis, ut est ad beatitudinem factus. Habes etiam apud Quintilianum exemplum de varijs artibus, quæ in ære varie tractando occupantur.

In part. Secundum fundamentum, Dialectica & eloquentia, ut vere docuit M. Tullius, sunt quasi duæ famulæ & ancillæ sapientiæ: ita enim scribit: Sunt autem aliæ quasi ministræ comitesque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera, atque falsa: quibus positis, quid sequatur, distinguit & iudicat: quæ virtus omnis in ratione, scientiæque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientiæ: quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando vberior est, atque latior, & ad motus animorum vulgiquæ sensus accommodatior. Sapientiæ itaque virtus dialectica ad res cognoscendas, & certo ordine tractandas; eloquentia vero ad easdem res oratione illustrandas, et populariter dicendas. Ex quo intelligi licet, has duas artes, si earum usum spectemus, nullo certo genere contineri, ut non vno in loco docuit Aristoteles. Quoniam, cum sint sapientiæ ministræ, & sapientiæ per omnia rerum genera, per humana

Li. I. rhe
tot. c. 1.
& 2.

humana scilicet & diuina, vagetur, necessarium profecto est, ut etiam eius comites, easdem rerum omnium regiones peragrent. Hinc patet vnum maximum discrimen, quod est inter has duas facultates, & ceteras omnes artes: quod hæ nullam certam habent regionem in qua versentur, nullis sunt inclusæ cancellis; alia vero intra certos continentur terminos. Sunt itaque hæ duæ maximæ artes inter se antristrophæ, similes nimirum, & sibi respondentes, & quasi duæ sorores, nullis inclusæ terminis, sed suam dominam Sapientiæ sequuntur quocumque pertexerit; eique diuerso famulatu inseruiunt. Quo fit, ut ij longe a veritate aberrent, qui cum dialecticæ res subijciant omnes, eloquentiæ non item: cum omnia, de quibus illa probabiliter differit, hæc ornate, & copiose & ad sensum popularem accommodate dicat.

Tertium fundamentum: oratio, qua veluti quodam instrumento orator ad suum munus exequendum, finemque obtinendum vitur, ex duobus constat, rebus nimirum, siue optimis sententijs, & selectis verbis: quorum si alterum absit, profecto non erit ad persuadendum idonea. Neque enim sermo censetur oratorius, nisi ex ijs iam dictis constetur partibus: & qui optimas sententias a selectis ver-

Aristot.
li. I. Rhe
tot. c. 1.
& 2.

Cic. li. 3.
de Orat.

Cic. in
Orat.

bis, & ab ornatu, vel verba a sententijs separare volunt, ipsam orationem destruunt: non secus, ac si quis corpus ab anima, vel animam a corpore segregare contenderet: & qui illud primum facerent, infantes; qui vero alterum stulti a Cicerone appellarentur. Optimis itaq; sententijs & selectis verbis siue ornatu, oratorius indiget sermo. Sententias accipit ab alijs artibus & scientijs, ornatum vero ab arte dicendi. Orator ergo qui est vir dicendi peritus ex singulis artibus, eas sententias accipit, quas iudicat ad persuadendum accommodatas; & ab arte dicendi rationem ornandi, & amplificandi sententias. Hinc fit, vt toto errent cælo, qui putant se posse a magistris dicendi, præsertim huius temporis, perfectam discere eloquentiã, cum ab eorum doctrina rerum cognitionẽ, qua non sunt præditi, haurire nequeant. Illi etiã errant, qui in solis philosophorum scholis absolutam ac perfectam sapientiam, sine rhetorũ præceptis se consequi posse arbitrantur. Hoc acutissime vidit, & eleganter exposuit M. Tullius cũ hanc præclarissimam sententiã literis commen-

In orat.

dauit: Ad has tot, tantasq; res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia; quę sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, vt veram illam & absolutam eloquentiam, nemo consequatur: quod alia intel-

ligendi, alia dicendi disciplina est; & ab alijs rerum, ab alijs verborum doctrina quæritur. Et hinc enata est magna altercatio inter Philosophos & Sophistas, quod ij, dum ornandę orationis præcepta traderent, se etiam Philosophiam & res ipsas docere profiterentur: quorum docendi rationem in Gorgia vehementer insectatur Socrates. Ex his quę diximus duo colliguntur: alterum, oratorem plenum atque perfectum debere esse præditum rerum cognitione, & arte expoliendę conformandęque orationis: illam accipit a scientijs, hanc ab arte rhetorica: Alterum, aliud esse quærere de materia subiecta eloquentiã, idest copiose ornateque loquentis sapientiã, cui, vt postea docebimus, omnes res subiiciuntur, quę sint ornata oratione explicandę; aliud quærere de materia subiecta arti, quę solum bene dicendi præcepta tradit: quę certas quasdam, ac terminatas res complectitur; cum bene dicendi leges sint certo numero contentę: vt sequenti fundamento explicatius dicitur.

Quartum fundamentum: rhetorica, vt est bene dicendi ars, in eo sita est, vt rationem tradat, qua oratio apta ad persuadendum confici queat: sicuti Grammatica canones præscribit, quibus congrue loquamur; ac proinde eius

materiam, congruam orationem esse dices : atque etiam simili ratione arti rhetorica pro materia, ornatum sermonem tribueres. Seiuigimus autem hoc loco sermonem a rebus ipsis, in quibus explicandis versari potest, & solam orationis concinnitatem, elegantiam, dispositionemq; consideramus. Et quoniam oratio est veluti quaedam fabrica, & quoddam (vt ita dicam) corpus, quod ex varijs membris, ac partibus constat; & suas habet formas, siue species, proprietates, & affectiones, ac denique usum; hinc est, quod ars dicendi in oratione explicanda, construenda, vsuque ipsius tradendo, varia, atque diuersa debet exercere munera. Quare, sicut is, qui domum edificaturus est, debet prius multos, varios, ac idoneos lapides conquirere, & conquisitos secernere: & secretos suis locis, dum edificat, collocare, & dum collocat, exornare; ita etiam rhetor orationis construenda rationem daturus, debet prius rerum, & verborum inuenientorum, regulas tradere; tum eorundem collocandorum modum prescribere, ac tandem quo pacto oratio ex rebus & verbis conflata exornari debeat, docere. Et quoniam id apte & idonee efficere nequit, nisi varia dicendi genera, & varias orationis formas explicet; ideo de questionum, orationum, et dicendi idearum, deq; generibus affectio-

affectionum orationis, agit. Ad hec, cum oratio, vt dicebamus, sit veluti quoddam corpus, praeter materiam, quae sunt res et verba, & praeter oratum, qui est veluti forma, habet et suas partes, & membra, de quibus rhetor varia praeccepta tradere debet. Ceterum, cum haec facultas ad agendum referatur, non solum construendae orationis viam indicare, sed etiam, quo pacto facile memoriae mandari, ac congruenter pronuntiaripotest, docere debuit. Ex quibus nascitur, vt omnia quae in hac arte tractantur, vel ad ornatam orationem conscribendam, vel ad eandem habendam referantur: ex quo intelligi potest, cur subiectam rhetoricae materiam ornatum sermonem esse dixerimus, cum tota in eo explicando, & tractando versetur. At vero si de eloquentia, quae est vis atque facultas copiose, ornate, apte, sapienterq; dicendi, loquamur, alia ei assignanda est materia, & de hac potissimum dubitatur, vt ex opinionibus allatis cognoscere, haud obscure licet. Queritur ergo, an eloquentia aliquam certam ac praefinitam habeat materiam: exempli gratia quaestiones ciuiles, humanam vitam, vel aliquid aliud certis terminis inclusum, an vero res omnes: quod vt apertius intelligatur, aliud subiiciam fundamentum.

Quintum fundamentum: is censendus est orator, vt suo loco copiose demonstrabitur, qui sit

omnium rerum cognitione ornatus, optimorum
 verborum copia diues, dicendique artificij non
 ignarus: vnde fit vt orationem optimis senten-
 tijs instructam, lectissimisque verbis confor-
 matam, res subtiliter inueniendo, & apte col-
 locando, artificioseque exornando conficiat,
 qua, rem quamcumque propositam explicet, &
 explicando auditoribus persuadeat. Quare, si
 materiam ex qua suum opus conficit spectes,
 dices esse res, seu sententias, & verba: si ve-
 ro id, quod dictione & oratione explicandum
 suscipit, dices esse res omnes; cum de rebus
 omnibus, & quidem in vtramque partem ele-
 ganter & copiose dicere, oratoris sit proprium.
 Si vero spectemus id, quod dicendo efficere
 conatur, nimirum persuasionem, seu id, in
 quod persuasionem gignit, affirmare licebit
 eius materiam, in quam suae dictionis effectum
 introducit, esse hominum animos, quos dicendo
 tractat, & quo vult impellit.

Denique, vt huic parti finem imponamus,
 animaduertendum est, quod, cum materiam ali-
 cuius facultatis inquirimus, possumus, vel to-
 tam, & vt dialectici loquuntur, adequatam
 materiam querere, vel potissimam & præci-
 puam, eam videlicet, in qua potissime ars
 versatur. Et quoniam oratores bona ex par-
 te in questionibus civilibus tractandis sunt

occu-

occupati, hinc factum esse puto, vt multi hanc
 eis materiam priuatim subiecerint, & in hac
 explicanda laborauerint. Atque his iactis fun-
 damentis, non nullas positiones statuamus.

Quarta pars, in qua varijs positionibus ad difficul-
 tatem propositam respondetur.

Ex his ergo quæ adnotata sunt has positio-
 nes colligere, ac facile demonstrare possumus.
 Prima positio: Rhetorica, siue pro arte, siue
 pro eloquentia sumatur, aliquam habet mate-
 riam. Est doctrina apud omnes certissima, &
 ex dictis satis manifesta: & cum in eas omnes
 rhetores conueniant, nihil est quamobrem ali-
 qua ratione probari debeat.

Secunda positio: Falsum est rhetoricam
 non habere propriam materiam, licet nul-
 lam habeat certam rem, in qua versetur.
 Nam, vt acute disputat Fabius, qui con-
 tra sentiunt, secum pugnant, & suo se fer-
 ro iugulant: quoniam, dum rhetoricæ mate-
 riam assignant, necessario fateri debent, ef-
 se ei propriam, qua a ceteris artibus distin-
 guatur.

Tertia positio: si rhetorica sumatur pro ar-
 te, quæ bene dicendi præcepta docet, habet pro
 materia ornata orationem. Patet hæc positio,
 in primis, rationibus supra allatis pro secunda
 senten-

sententia. Deinde ex his quæ diximus in quarto fundamento, ubi non solum hæc positio explicata, sed etiam probata fuit: cum docuimus rhetorem omnia quæ docet, huc referre, ut ornata conficiatur, & habeatur oratio. Postremo, quoniam si artem dicendi ab ipsa eloquentia separet, nihil profecto poteris ei subijcere, nisi sermonem, in quo poliendo & exornando versatur: sicuti grammatica in eodem congrue tractando.

Quarta positio: Materia eloquentiæ in qua dicendo versatur, non sunt tantum quæstiones de rebus dubijs, & incertis non amplius tractatis. Hoc affirmamus contra quintam sententiam superius citatam. Nam, ut recte scripsit Fabius, aliquando res certissimæ ab oratore tractantur: ut cum laudantur quæ sunt manifeste honesta, & vituperantur, quæ apertissime sunt turpia. Cicero etiam aliquando docuit, in laudatione & vituperatione nulla necessario opus esse argumentatione, ad aliquam rem dubiam confirmandam; sed in hoc genere, certa pro certis posita, augeri, & auditorum animi leniter tractari. Quod si ea, quæ laudantur, ad quæstionem reuocari solent, id fit, ut longe melius, quid sit id, quo tota oratio referenda est, intelligatur.

Quinta positio: materia eloquentiæ non est aliqua

aliqua humanæ vitæ pars, vel tota humana vitæ, aut quæstio ciuilibus. Hæc positio est contra tertiam & quartam sententiam, quas falsas esse demonstrabo ex ijs, quæ in probatione septimæ positionis dicam.

Sexta positio: si tria genera causarum ita accipiantur, ut nomine causæ intelligatur solum quæstio finita, & actionis, quo modo omnes fere accipiunt scriptores, non sunt materia eloquentiæ: Quoniam, ut alio loco late demonstrabo, etiam quæstiones cognitionis & infinitæ oratori subiectæ sunt. Confirmabitur rursus hæc positio, ex ijs, quæ in confirmationem sequentis positionis asseram.

Septima positio: eloquentiæ materia nullo certo rerum genere continetur, sed ei subiectæ sunt res omnes: ita ut eius materia sit quæstio de quacunque re proposita. Hæc positio his rationibus confirmatur. Primum auctoritate grauissimorum hominum, ac meliorum scriptorum: ita existimauit Gorgias oratorum antiquissimus: idem etiam Hermagoras, ut ex Quinto eius verbis concludit Quintilianus. Plato in libro 2. Phædro eandem sententiam per Socratem expressisse videtur, cum dixit, rhetoricam versari in publicis priuatisq; congressibus, in magnis & paruis rebus. Eius discipulus Aristoteles Lib. 1. idem apertissime docuit, cum definiens rhetori-

Lib. 3.
cap. 5.

In part.

Quint.
libro 2.
cap. 11.

Lib. 1.
cap. 2.

cam dixit, esse vim perspicendi persuasibilia in
 quacunq; re: & definitionem exponens, dixit
 esse, quæ de re data, id est, de quavis re, quæ
 sunt credibilia, perspicit: & concludens, ita scri-
 psit: quo circa etiam dicimus, non in genere
 quodam determinato hanc artem esse. Quid cla-
 rius? quid apertius? quid hic opus est exposi-
 tione, cū manifestissime suam sententiam aperiat?
 Quo fit, ut perperam, faciant, qui particulam
 illam περιεχασον, id est, circa unumquodque,
 ab ipsomet auctore clare explicatam, aliter ex-
 ponant, dicentes, non esse simpliciter intelligen-
 dam, sed esse restringendam ad actiones, quæ ad
 humanam vitam pertinent, cum eam Aristote-
 les nullo modo contrabat. Item, cum doceret,
 quod nam sit huius artis munus, dixit, non esse
 persuadere, sed posse, quæ in singulis credibilia
 sunt, perspicere. Eius discipulus, vir doctissi-
 mus, Alexander Aphrodisensis, eandem secutus
 est opinionem: scriptum enim reliquit, rhetori-
 cam, & dialecticam in omni rerum genere
 versari. M. Tullius, & si iunior contra sense-
 rit; tamen in ætate matura hanc amplexatus
 est sententiam, eamque pluribus in locis docuit;
 ex quibus unum vel alterum subiiciam. Cum
 ergo hanc dubitationem fuisse copioseq; aliquan-
 do tractasset, docuissetq; ceteros artifices quas-
 dam proprias habere artes, hæc adiecit verba:

sed

Lib. I.
 cap. I.

In lib. I.
 top. sub
 inium.

sed oratorem plenum, atque perfectum eum esse. Libro 2.
 se dicam, qui de omnibus rebus possit varie, co- de Ora.
 pioseque dicere. Alio loco de eodem perfecto Libro 2.
 oratore loquens, ait, Omnia quæcunque in ho- de Ora.
 minum disceptationem cadere possunt, bene ei
 sunt dicenda, qui hoc se profitetur: aut eloquen-
 tia nomen relinquendum est. Alio loco, Ni-
 hil erit, quod oratorem effugere possit, non mo-
 do in forensibus disceptationibus, sed omnino
 in vilo genere dicendi. Alibi, vna est enim quod Libro 3.
 ego externa die dixi, & aliquot locis antemeridiano de Ora.
 sermone significavit. Antonius, eloquen-
 tia, quascūque in oras disputationis, regione sue
 delata est. Nam, siue de cæli natura, siue de ter-
 ra, & quæ apud eundem sequuntur. De Quin-
 tiliano nihil est quod dicam, qui hanc difficul-
 tatem tractavit, & quod nos docemus, contra-
 rias etiam sententias refellendo, demonstravit.
 Eandem opinionem habuit Cornelius Tacitus in Corn.
 eo, quem de oratore composuit dialogo. Hermo- Tacit.
 genem, quem aliqui in aliam sententiã trahunt,
 a nobis esse, apertissime ex eius verbis demon-
 stro. Is itaque gravissimus auctor, & insignis di-
 cendi magister, definiens rhetoricam, dixit, esse
 artem dicendi ἐν ταῖς βουλευαῖς, id est, in consilijs
 & senatu; & in δικάσει, id est, in foro & iudicio,
 καὶ πανταχοῦ, hoc est, & ubique; ac si dixisset,
 in omni sermone, in omni conuentu, & in omni
 discu-

disputatione. Nec mirum videri debet, quod ita senserit Hermogenes, cum suis temporibus iam apud omnes dicendi magistros oratoris materiam nullo certo rerum genere esse comprehensam, esset exploratum. Eandem denique sententiam meliores, ac doctiores rhetores postea sunt secuti, atque etiam nunc sequuntur: quorum nomina nihil est, cur in medium afferamus. Deinde, eadem positio confirmatur hac ratione satis firma: si dialectica, quod etiam qui contra nos sentiunt, concederent, nullam habet certam materiam, sed in omni re versatur; cur non etiam rhetorica? quæ est ei persimilis, quæ ei in hac potissimum re, ut Aristoteles docet, ex altera parte respondet. Huc etiam facit, quod supra ex M. Tullij doctrina adnotauimus, rhetoricam esse quasi ministram, comitemque sapientia, cui omnes res humana atque diuina subiecta sunt: quare, necesse est ut in tota illa regione comes versetur, quam eius domina peragrât. Ad hæc, rhetorica est ars communis, omnibus hominibus aliqua parte insita, qua in ynaguarque re vti consueverunt: quid igitur volumus eam ad certam quandam materiam restringere, & in angustum, sine ulla necessitate contrahere? complexio videtur necessaria: quod sumptum fuit, & communi rhetorum sententia, & hac Ciceronis illustri auctoritate confirmatur.

Libro 1.
Rhet. c. 1.

Ciceli de
Orat.
Arist. li.
1. Rhet.
cap. 1.

firmatur. Ceterarum vero artium studia fere reconditis, atque abditis fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communis quodam in usu, atque in hominum more, & sermone versatur. Postremo confirmabitur efficacissime hæc sententia, cum alio loco docebimus, omnes questiones finitas, & infinitas, actionis & cognitionis esse eloquentia subiectas: atque etiam cum demonstrabimus plenum atque perfectum oratorem debere esse omnium rerum cognitione peritum.

Octaua positio: quamuis oratoris materia sint res omnes: tamen frequentius, questiones civiles tractat: ac proinde hoc questionum genus est præcipua, ac magis propria oratoris facultatis materia. Hanc doctrinam docuit Plato, cum Socratem & Phædrum ita loquentes fecit. An non, ait Socrates, rhetorica omnino ars erit alliciens animam per sermones, non in iudicij modo, ceterisque publicis cetibus, verum etiam in priuatis congressibus, eadem de magnis quibuscunque rebus & paruis. Nihil enim honorabilius in magnis, quam in exiguis ex recta artis ratione se gerere. Nunquid tu hæc audisti? Respondet Phædrus: Non ita prorsus per Ionem. Verum circa iudicia præcipue ars ista dicitur, scribiturque, nec non circa conciones: vltra vero eam porrigi, non audiui.

Dialog.
de pu.
claro.

uerte,

uerte, illud verbum, praeipue: Et cum Phædrus ait, se non audiuiffe eam vltra porrigi, non negat, eam versari in alijs rebus, vt ex antecedentibus, & consequentibus conijcere licet. Idē docuit expresse Alexander Aphrodisiensis, qui cum dixisset oratoris materiam esse res omnes, addidit, esse quandam maxime propriam eius materiam in iudicijs, deliberationibus, ceterisq; partibus rerum publicarum versari. Idem non obscure significasse videtur Hermogenes, qui cum docuisset rhetoricam versari in omni sermone, postea solum civilem questionem, tanquam praeipuum huius artis materiam, definiuit. Adde etiam quod hæc ars primum in foro fuit inuenta, & causis civilibus adhibita, vt ex Cicerone cognoscere licet; & postea ad omnes res copiose ornateq; tractandas traducta fuit. Itaque sicuti medicina primū ad morbos curandos est inuenta, quod hanc ob causam homo potissimum hac arte indigeat; deinde ad valetudinem tuendam & conservandam, vt ex Galeno discimus, translata fuit; ita eloquentia primum ad iudiciorum contentiones, & deliberationum controuersias fuit accommodata, deinde ad omnes alias res ornate explicandas, non solum suauitatis, sed etiam necessitatis causa, cepta est adhiberi. Neque enim dubium est, quin vsdem orationis luminibus, & ornamentis omnium

rerum

rerum genera illustrari, & exornari possint.

Nona positio: Hominum animi, possunt dici materia subiecta eloquentia, eo modo, quem supra in vltimo fundamento explicuimus. Confirmant hanc positionem rationes superius allatae pro sexta sententia, & hæc M. Tullij auctoritates. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus, vel ad iram, aut ad odium, aut ad dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? Et paullo infra: Hoc enim est proprium oratoris, quod iam sepe dixi, oratio grauis, ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Et non multo post, requirit in oratore, cognitionem de humani generis moribus, vt orationem possit efficere ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos accommodatam. Hanc eandem doctrinam prius elegantissime in Phædro docuit Plato, vbi eorum ait artes esse imperfectas, qui de animorum affectionibus cognoscendis nihil docent. Propterea eius discipulus Aristoteles hac de re fuse docteq; in sua rhetorica disputauit. Ex quo facile intelligeres, errare eos, qui dicunt, non esse necessarium his de rebus in rhetoricis agere: de quibus nos agemus, cum de oratoris officio alio integro libro scribemus.

Cōmen.
in Top.
Arist.In Bru-
to.Gale. ad
Trafib.Libro 2.
de Ora.

Lib. 2.

Trap.

K

Quinta

Quinta pars, in qua non nulla afferuntur, ac solvuntur dubitationes.

ANTEQVAM huic questioni finem facio, quasdam afferam, ac dissoluam, dubitationes, & non nullas ex supra allatis rationibus, qua contra nostras positiones pugnant, refellam. Prima dubitatio: si rhetorica habet pro subiecta materia res omnes, quas ornate dicendo tractet, ergo etiam grammatica in omnibus rebus de illis congrue loquendo versabitur; quod est falsum, & inauditum. Primum, quid si hanc totam ratiocinationem concederemus nec enim Grammatici nostri temporis sunt vnde quaque perfecti, dum solam partium orationis constructionem, & quattuor grammatica partes norunt, & tradunt. Nam olim illi perfecti Grammatici non solum congrue loquendi canones docebant, sed etiam quoscumque auctores legebant, enarrabant, corrigebant; & vel approbando, vel reijciendo, & quasi capite damnando, indicabant: ac proinde artium omnium cognitione erant imbuti, & ex officio in rebus omnibus, omnium scripta saltem enarrando, alii quo modo versabantur. Huc facit, ut nunc ceteros mittamus auctores, quod aliquando M. Tullius scripsit: In grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpre-

Quinct.
li. 1. c. 4.
M. Var-
io apud
Dionem.
lib. 2.
Libro 1.
de Ora.

terpretatio, pronunciandi quidam sonus. Deinde, dicerem non esse parem rationem: quia grammaticus satis officio suo facit, si eos quia ad ceteras artes cognoscendas sese conferre volunt, congrue loquendi rationem doceat: at vero orator debet res omnes sibi propositas copiose explicare, artificioseque persuadere.

Secunda dubitatio: qui fieri potest, ut oratoria facultas habeat res omnes pro materia, cum res omnes sint diuersarum artium materia, & vna eademque res non possit pluribus artibus esse subiecta? & ut est in proverbio, tractant fabrilis fabri: nec sutor ultra crepidam. Primum, petam ab aduersario, qui fieri potest, ut dialectica (quod non negaret) omnibus in rebus versetur? Deinde, iam docuimus vnam & eandem rem posse a diuersis artibus tractari, sed sub ratione diuersa. Postremo, cum dicimus rhetorica omnes res esse subiectas, id non est ita accipiendum, ut velimus asserere rhetoricam explicare res omnes, & omnium rerum naturas, proprietates, ac partes inuestigare, quod est singularum artium munus; sed affirmamus oratori, rerum omnium cognitione, & artificio dicendi praedito, omnes res ornate, & copiose, & ad communem sensum accommodate esse tractandas. Et quoniam di-

Lege
Quinct.
libro 2.
cap. 21.

In Phedro. cendo potissimum verisimilia sectari debet, quæ discernere nequit, ut sapienter animadvertit Plato, nisi veritatem noscat; ideo aliqua ipsarum rerum ei necessaria est cognitio. Ex quibus colligeres diuersa ratione, rhetoricam, dialecticam, & sapientiam in rebus omnibus versari. Nam sapientia res omnes tractat eas demonstrando, causas & principia inuestigando: dialectica probabilia inquirendo, & quandam firmam opinionem de eis afferendo: rhetorica vero solum persuasionem aliquam popularem faciendō.

Tertia dubitatio: diximus Aristotelem existimasse res omnes esse rhetoriæ subiectas, quod videtur omnino falsum. Primum, quoniam aliquando scriptum reliquit, rhetoricam in ijs rebus versari de quibus consultamus, & artes non habemus: ergo non versatur in ijs rebus, quas aliæ scientiæ tractant, si est de ijs, de quibus non habemus artes. Huic rationi huic in modum occurreres, dicendo rhetoricam esse de ijs rebus, de quibus artes non habemus, prout ex ijs, quæ sunt in alijs artibus, quosdam communes spectat locos, qui valent ad fidem faciendam, & ad persuadendum, quod nullius est alterius artis. Solum itaque Aristoteles affirmare vult, hanc facultatem quadam spectare, quæ in alijs non considerantur.

tur artibus, quibus tamen ad omnes res tractandas utitur. Deinde, opus oratoris, ex Aristotele, est persuadere: at persuasio refertur ad actionem; cum is dicatur persuasus, qui quod alius persuasit, facere est paratus: igitur in ijs solum questionibus versabitur, quæ ad actionem referuntur, cuiusmodi sunt questiones ciuiles. Hæc ratio parum vrget, quoniam non solum persuademus agenda, sed etiam credenda, & intelligenda: adde, quod si quid ista ratio probaret, necessario etiam conficeret genus laudationis huic arti, contra Aristotelis sententiam, subtrahendum esse, cum in eo nihil sit neesse, ut auditores ad aliquid agendum prouocentur: Quare, nihil video, cur persuasio non possit etiam significare fidem, seu intelligentiam ad popularem sensum accommodatam: sed de persuasionem sequenti disputatione latius.

Quarta dubitatio: quid dicendum est de questionibus cognitionis, ni ita tractentur, ut ad actionem referantur? De hac dubitatione alias integra disputatione dicemus; nunc breuiter respondemus, has etiam questiones eloquentiæ finibus contineri, etiam si ad causam, seu questionem finitam non reuocentur. Quod si cum M. Antonio Mureto obijcias, has questiones non contineri sub illo trium causarum genere, ac proinde orator

Lib. 1.
cap. 1.

Lib. 1.
cap. 3.

Comen.
in Catil.

tori non esse subiectas, responderet Riccobonus, non omnem rhetoricæ materiam sub aliquo ex illis tribus generibus contineri: Sed hæc responsio, cum id petat, quod in questionem vertitur, a Mureto facile rideretur. Dic igitur eas revocari ad genus demonstrationis: sed de hac re plenius in eo libro, in quo de tribus causarum genericis disputabitur.

Postrema dubitatio, sub quo nam causarum genere continentur conciones nostri temporis? De hac re libro proxime citato, ex professo agam; nunc breviter respondeo, mihi nullo modo placere, quod quidam modernus auctor docuit, nostri temporis conciones solum ad genus pertinere deliberativum. Nam, multas invenies apud antiquos Patres conciones, quæ solæ, vel virtutum, vel hominum laudes continent: multas etiam, quæ solum in docendo versantur: non nullas, quæ nostra religionis causam adversus alienigenas defendunt. Et Salvator nos-

Ant. Riccob.

Mar. vi.

ter, suos discipulos non solum ad hortandū, sed etiam ad docendam misit. Quæ autem auctor ille pro sua sententia argumēta affert, nihil prorsus concludunt, ut alio loco, ubi plures rationes pro nostra sententia asseram, aperte demonstrabo. Fatemur tamen nostros oratores sapientius in deliberationis genere versari. Reliquum esset, ut eas solueremus rationes, quas superius

ad

ad confirmandas varias opiniones attulimus; Sed quoniam, vel ex dictis facile solvuntur, vel nostras positiones confirmant, ut in hoc immeremur, nihil est necesse. Sit igitur huic parti, & disputationi finis: & ad aliam causam explicandam transitum faciamus.

De fine Rhetoricæ, an eius finis sit persuadere, Disputatio VIII.

VAM sit necessaria in omni arte tradenda finis cognitio, doctè quidem, atque eleganter, princeps inter Romanos orator, tunc invenit, cum in altero de Inventionibus libro, hæc verba literis consignavit. Quorum igitur generum fines et exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Ex qua sententia perspicue intelligi licet, nulla idonea posse tradi in arte præcepta, nisi artis finis fuerit cognitus, planeque perspektus. Siquidem, ut Aristoteles in physicis docet, finis est ceterarum causarum norma, & ratio. Quod si in omni arte finis spectandus est, maxime in iis, quæ in actione versantur, & sunt in coniectura posita, in quarum numero, ut supra docuimus, posita est rhetorica. Et itaque omnia præcepta, quæ in hoc nostro de arte discendi opere daturi su-

Leges
Quinæ.
li. 2. c. 15.
Franc.
Picū li-
bro. 2. de
vau. do-
ctri gen.
cap. 4.

Libro 2.
Physi.

K 4 mus,

mus, apposite idoneeque tradantur, quinam sit proprius huius artis finis, nobis profecto explicandam erit. Et, ut quod hac disputatione quærimus facilius percipiatur, quid nomine finis intelligere debeamus, primum aperendum est.

In Gor-
gia .

Lib. de
princ.
ihet.

Cic l. i.
de Fin.

Galen.
An. Ric.

Cap. 29.

Finis, ut ex Aristotele loco paullo ante citato discitur, est id, quo referuntur omnia, & id cuius causa omnia alia fiunt. Vnde Plato dixit, finem sibi videri esse πασῶν τῶν προῤῥεων ἀγαθῶν, καὶ ἐκείνου ἕνεκα δεῖν πάντα τὰ ἄλλα πράττειν, ἀλλ' οὐκ ἐκείνου τῶν ἄλλων. hoc est omnium actionum bonum, & illius causa oportere omnia alia agere, & non ipsum aliorum. Et Augustinus, finem in omnibus rebus esse ait, ad quem cuncta referuntur; cuius causa fiant reliqua omnia. Finis ergo eiusmodi esse debet, ex omnium philosophorum sententia, ut ad ipsum omnia referri oporteat, ipsum vero nusquam. Quærimus igitur, quodnam in hac arte sit id, quo omnia, quæ in ea tractantur, referri debeant. Quod Latini finem dicunt, Græci τέλος & σκοπὸν, vocant. Sunt autem, qui inter τέλος, & σκοπὸν hoc discrimen assignent, ut σκοπὸς, dicatur res ipsa proposita, ut in arte medica, sanitas: τέλος vero, rei propositæ consecutio, sanitatis scilicet adeptio. Inuestigatur autem cuiusque artis finis, ut libro de Arte valetudinis tuendæ adnota-

uit Galenus ex officio. Officium vero in unaquaque arte id dicitur, quod artifex præstare, et efficere ad finem consequendum, debet. Quid autem cuique arti præstandum sit, cum de officio oratoris alio libro instituta fuerit disputatione, planius explicabitur. Finis igitur id erit, ad quod officium refertur: & sicuti finis sine officio, ita officium sine fine recte cognosci nequit; cum hæc duo sint inter se maxime affecta, quorum ea est natura, ut unum sine alio intelligi non queat. Ex his igitur quid in præsentiarum quæratum satis constare arbitror; de quo variæ fuerunt rhetorum opinioniones.

Prima Fabij Quintilianii, qui ex professo ab Aristotelis, & M. Tullij sententia dissentiens, existimavit rhetoricæ finem esse apte dicere ad persuadendam; motus non nullis leuibus ac frigidis argumentis, quæ postea diligenter diluimus. Quam opinionem quidam alij Scriptores libenter sequuntur.

Cecunda sententia communissima omnium fere rhetorum, qui defenderunt suæ artis finem esse, persuadere: quorum loca paullo inferius afferam. Verum quidam, animaduertentes oratorem non semper persuadere, huic opinioni, ut oem calumpniam vitarent, addiderunt, quatenus conditio rerum, & personarum patitur. Et quæ

Libro 2.
cap. 15.

Streb. in
lib. 1. de
Orat.
Marco-
man. a-
pud Vi-
cto. H. r
mag. ut
refert
Aug. hb.
de prin-
c. rhet.

alij

alij etiam artifices persuadent, tandem addendum putarunt, in civilibus quaestionibus.

Tertia est aliorum, qui duos constituunt rhetorica fines: alterum, quem vocat, intrinsecum, & hic finis est bene, seu apte dicere: qui finis est in manu oratoris positus, quem semper potest attingere: alterum externum, nimirum persuasionem, seu persuadere, qui finis ab auditorum voluntate pendet. Et per hanc distinctionem non nulli Quintilianum cum Cicerone conciliare volunt: ita ut Fabius intelligendus sit de fine interno, Cicero vero de externo.

In lib. 1. de Inuē. *Quarta sententia est Marij Fabij Victorini praestantissimi rhetoris, qui statuam auream in foro Traiani sibi poni meruit, & diuum Hieronymum habuit discipulum: is fatetur finem rhetoricae esse persuadere, & semper oratorē hunc finem assequi, licet non semper persuadeat. Hanc opinionem inferius exponam, cum eam consutabo. Ut hanc maximi momenti controuersiam clare explicemus, non nulla fundamenta nobis ponenda sunt.*

Pro primo fundamento in memoriam reuocare oportet, quae supra diximus de differentiis inter artes certas, & artes coniecturales; ex quibus huius quaestionis explicatio maxime pendet. In eo igitur haec artes, omissis alijs differentijs, maxime distinguuntur, quod certarum artium fines in

fines in ipsorum artificum sunt potestate; ita ut non solum eos sibi proponant; sed etiā quoadcunque voluerint, assequantur. At vero fines artium coniecturalium, licet semper sint propositi; tamen non sunt in manu artificum, nec semper attinguntur. Et quamuis, ut initio huius disputationis scripsimus, artium omnium natura, ac vis ex fine petenda sit: tamen, non eodem modo. Nam perfecta artis natura non solum ex finis propositione, sed etiam ex consecutione perpenditur; imperfecte vero non item, ut supra scripsimus. Licet ergo nulla ars absque finis propositione constitui queat; ut prudenter Galenus scriptum reliquit: tamen earum perfectio, non una atque eadem ratione spectatur. Quamobrem, ut paucis, quae supra latius scripsimus, complectamur, perfectarum artium absolutio ab extremo fine, a quo nunquam aberrant, petenda est: neque enim bonus pictor appellaretur, qui suae artis finem non esset adeptus: Imperfectarum vero non a fine, quem sepe non attingunt, sed ab officio, & opere proprio spectari debet: & tunc censenda sunt perfecta, cum suo officio praclare functa fuerint: nec quicquam quod in arte sit ad finem consequendum idoneum, praetermiserint. Ex his intelligi licet, varia ratione artes perfectas & imperfectas ex fine definiendas esse. Perfectas enim

Lib. ad
Trafib.
cap. 28.
Lib. de
cōst. art.
med.

*enim ex finis propositione, & adeptione com-
mode finiri possunt: at coniecturales ex propo-
sitione tantum. Quare, si apud probatos scri-
ptores, ut apud Platonem, inueneris rhetori-
cam definitam fuisse per finem, ut cum dicitur,
esse persuadendi artem, intelligendi sunt de fi-
ne ratione propositionis: quod nimirum, sit ars
quædam, quæ omnia ad persuasionem refert.
Atque hæc de primo fundamento.*

*Secundum fundamentum: verbum, persua-
dere, apud Latinos idem sæpe significat, quod
consilium dare. Ut apud Terentium, cum ait:
Is mihi persuadet nuptias: quæ significatio ab
instituto nostro est aliena. Interdum idem va-
let quod, fidem facere, & vti quod dicitur,
tanquam verum, credatur, efficere: unde nati
sunt hi dicendi modi: Hoc mihi persuasit; Ei
persuadere non potui, & alij similes. Et in
hac significatione accipitur hoc verbum, cum
querimus, An finis oratoris sit persuadere, hoc
est fidem facere. Hæc autem persuasio duobus
modis accipitur: altero modo pro ipsa actione,
& functione Oratoris, qua dicendo persuadere
conmittitur: altero vero pro illa fide, quam di-
cendo in animis auditorum gignit: Et de per-
suasione hoc posteriore modo sumpta, intelligen-
da est præsens disputatio. Neque enim quis-
quam diceret, illam persuadendi functionem esse
oratoris*

*oratoris finem, sicuti nec medici actionem, me-
dicæ artis, ut eleganter ad Trasibulum scribēs,
docuit Galenus, ubi functionem artis a fine di-
stinguit, eamque non esse finem, sed ante finem
docet.*

*Tertium fundamentum, in quo explican-
dum est, quot sint persuasionum genera. Duo
itaque, ut ex Platone cognoscere licet, sunt ge-
nera persuasionum: alterum disciplina, seu
scientiæ, quod διδασκαλικόν, Græci vocant; Aristot.
quod veram perfectamque cognitionem eius, li. i Rhē-
quod persua detur, in animis auditorum confi-
cit. Ut cum Geometra demonstrat triangulum
tres habere angulos duobus rectis æquales:
vel cum Astrologus probat Solem esse mul-
tis partibus maiorem terra, aut terram esse
rotundam: vel cum Philosophus naturalis pro-
bat hominem esse interitui obnoxium, quod ex
rebus contrarijs sit constatus. Et hæc quidem
persuasio earum est artium propria, quæ perfe-
ctam scientiæ naturam sunt sortitæ: ut est Phy-
siologia, Geometria, Astrologia, & aliæ harum
similes. Alterum genus continet persuasionem fidei,
seu opinionis, quæ persuasio ob suam imbecillita-
tem non peruenit, ad scientiã, sed solum opinio-
nem quãdã efficit, quam Græci, πίστις, hoc
est, credulã, vocant. Ut si quis probaret honores
contemnendos esse, quia nõ sunt stabiles: futurã
esse*

In Gorg.

Aristot.
li. i Rhē-
tor. c. 2.

esse pluriā, quia aer est nubilosus. Et hec persuasio ad eas artes pertinet, quae demonstrationes non habent, sed probabilibus rationibus utuntur. Neque enim, ut praclare libro primo de Moribus ad Nicomachum scripsit Aristoteles, mathematicae demonstrationes sunt in omni arte quaerendae: & hoc postremum persuasionis genus ad oratorem pertinet: quod quamvis sit ei cum dialectico aliquo modo commune; tamen inter oratoriam & dialecticam persuasionem non nihil est discriminis. Etenim dialecticus id inquirat, quod est in re ipsa probabilius, siue sit futurum hominibus credibile, siue non: cum non tam laboret, ut rem ipsam persuadeat, quam ut probet: quo fit, ut suam disputationem non ad hominum animos, sed ad rei naturam accommodet: ut, nisi scientiam, saltem aliquid scientiae proximum, & affine probando creet. Orator autem non tam quid sit in rei natura, quam quod est idoneum ad auditorum animos permoveendum, & quoquo voluerit flectendum, in quibus tractandis totus est occupatus, spectat. Dialecticus itaque id, quod est magis aptum ad docendum, orator vero quod est accommodatius ad persuadendum quaerit: dialecticus credibilia, & εὐδοξία, id est probabilia, & communi opinioni accommodata, orator vero πιθανά, id est verisimilia, & persuasibilia persequitur:

dialecti-

dialecticus apud viros doctos de rebus ad gravioribus artes & scientias spectantibus fidem facit: Orator vero etiam apud populum, populari & ad communem sensum accommodatam persuasionem gignit. Est ad hanc doctrinam demonstrandam illustris apud Ciceronem praefatio in Paradoxa auctoritas; ubi refert M. Catonem in Senatu locos graves ex Philosophia tractare solitum fuisse, abhorrentes ab usu forensi & publico: qui tamen ut Stoicus disputabat, & nullum sectabatur orationis florem, neque dilatabat argumentum, sed minutis interrogatiunculis, & quasi punctis, quod proponebat, efficiebat. Et cum de hisdem rebus ipse esset acturus, ita scripsit: Tentare volui, possentne proferri in lucem, & ita dici ut probarentur: an alia quaedam esset erudita, alia popularis oratio. Dialecticus itaque, ut hoc fundamentum perficiamus, probabilia, Orator vero persuasibilia sectatur: de quibus fusius alio loco dicetur. His notatis, statuo has positiones.

Ci. in Pa.
rad.

Prima positio: Finis rhetoricae est persuadere. Est haec positio contra sententiam Fabij, quam his rationibus breuiter refellam. Primum In Got.
doctissimorum hominum sententia: Plato defini-
Sia.
nit rhetoricam per persuasionem, tanquam per eius finem: quae persuasio si non sit rhetorica
finis

finis nulla alia ratione ad eam pertinebit. Quod si Fabius dicat hoc loco Platonem, non tam suam, quam Gorgia opinionem insinuere; quid dicet ad id, quod in Philebo scriptum reliquit, ubi rhetoricam artem esse persuadendi asseueravit? Et in Phedro, ubi ex propria sententia de rhetorica non nihil disputauit, ideo orationem ab oratore susceptam esse ait, ut in animis auditorum persuasionem gignat: & oratorem ab hoc fine, Persuasorem, vocat. Isocrates, cuius domus dicendi officina in vniuersa Graecia dicebatur, definiens rhetoricam, ut Quintilianus refert, dicebat, esse, $\pi\epsilon\iota\delta\omega\upsilon\varsigma$ $\delta\iota\mu\alpha\tau\iota\sigma\tau\iota\kappa\eta\varsigma$, id est persuasionis opificem. Aristoteles ex eodem fine hanc facultatem definiuit: & in tertio Ethico cum dixisset artifices non consultare de finibus, exemplum attulit de medico, qui non consultat, an sit senaturus, & de oratore, qui pariter non consultat, an sit persuasurus. M. Tullius idem in rhetoricis de Inuentione sensit, idque Quintilianus fatetur; sed ait Ciceronem hos libros non probasse, cum aliquando scripserit, eos rudes & impolitos sibi excidisse. Verum, si qua in matura etate de eadem re senserit, obseruare voluerimus, eum in hac sententia persistisse inueniemus. Facit enim aliquando Crassum dicentem, se didicisse oratoris officium, esse dicere ad persuadendum accommodate.

Libro 2.
cap. 15.

Cap. 3.

Lib. 1.

Lib. 1. de
Orat. in
procem.

Li. 1. de
Orat.

date. Sed dicat aliquis acutus, Ciceronem hoc loco, non quod ipse senserit, sed quod Crassus ab alijs didicerit, retulisse: sed quid dicetur ad id, quod alibi de sua sententia sub Antonij persona expressit? cum dixit, Omnem dicendi rationem tribus ad persuadendum rebus initi. Idem sensit vir grauissimus Plutarchus, qui rhetoricam describens, dixit esse facultatem apposita dicendi ad persuadendum. In hanc etiam sententiam adduceres Herma- goram, cum qua in libris de Inuentione scripsit Cicero, ex illius scriptis exhauserit. Idem sensi tautor Herennianus. Fuit hac opinio antiquissima in populo Romano, ut ex quibusdam versibus Ennij a Cicerone recitatis, colligere licet. Inducit Ennius populum laudantem M. Cethegum antiquissimum apud Romanos oratorem, quem, Florem populi, Suadique, hoc est, Dea persuasionis, medullam populus appellabat. Ex quo etiam loco quid Tullius hac de re senserit, facile perspicitur; ubi ita scribit. $\pi\epsilon\iota\delta\omega\upsilon$, quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc, Suadam appellauit Ennius. In eadem praeterea sententia Athenaeus, & Apollodorus, fuerunt. Et ne plures auctores ex rhetorum scholis citem, placet hunc locum, Dini Thomae, & Bonauenturae testimonio concludere; qui duo optimi rerum

Libro 2.
de Ora.

Pa. Mos.

Cicc. in
Bru.
Au. Gel.
li. 12. ca
pit. 2.

In sum-
ma p. 2.
q. 7. ar. 2

inquirentes, & iudices, idem quod nos docemus, docuerunt. Deinde, id est in aliqua arte finis, quod est in ea extremum, & quo referuntur omnia, ut ex ijs, quæ supra scripsimus, planum est: at nemo negaret id, quo tandem orator potiri vellet, non esse persuasionem, & in hunc scopum omnia quæ agit eum non dirigere; igitur persuasio erit oratoris finis. Postea, in omni arte finis distinguendus est ab officio: atqui apte, seu bene dicere ad persuadendum, est oratoris officium, nec enim aliud quisquam cum ratione assignabit, igitur non poterit esse finis: restat igitur, ut finis sit ipsa persuasio. Quo loco peterem ex aduersarijs, quid sibi velit illud, quod in explicatione suæ sententiæ ponunt, Ad persuadendum; si igitur apte, seu bene dicimus ad persuadendum, persuasio erit id, quo referuntur omnia. Peterem item, cur, si quæ orationem ipsi haberent, in ea multum laborarent? responderent credo, ut apte & idonee dicerent: sed iterum sciscitarer, an solum velent apte dicere, an vero aliquid amplius desiderarent? profecto, ni desipere, & quod in animo inclusum habent, omnino occultare velent, dicerent etiam, se velle persuadere; igitur persuasio erit finis, cum sit in dicendo ultimum. Ad hæc, quamuis alicuius artis finis possit

possit referri ad aliam artem, sicuti finis artis equestris ad artem militarem; tamen, nunquam potest referri ad aliquid, quod sit in ipsa arte; quia idem esset finis, & instrumentum, & medium & ultimum: at in arte dicendi, apte dicere refertur ad persuasionem: igitur non potest esse finis: contra vero, licet persuasio referatur ad finem artis Politicæ, id est ad statum reipub. & ad pacem conservandam, nunquam tamen refertur ad aliquid, quod sit in ipsa arte: igitur. Iam vero, omnis humana actio suscipitur alicuius finis gratia, ad quæ sua natura refertur, alias enim temeraria ac vana censeretur: ac nullus alius est finis, cuius causa orator orationem conficiat, & in foro dicat; nisi persuasio, igitur: alias enim declamator, qui domi comparandæ eloquentiæ causa dicit, nihil ab oratore differret, cum ille etiam apte dicere, pro sine habere possit, & habeat. Denique, nostrâ sententiæ ex argumentationum contrariæ sententiæ solutione, efficaciter confirmabitur.

Secunda positio: Qui M. Fabium cum M. Tullio conciliare volunt, in vanum laborant. Primum, ex professo, & data opera Fabius se se opposuit Tullio, & eum errasse affirmavit, & ambos de vno eodemque eloquentiæ fine, cum, ut quæcunque alia res vnum tan-

Artif. li-
bro pri-
mo Eth.
cap. 1.

tum habeat, locutos fuisse existimandum est: propterea, frustra, eos conciliare nituntur. Deinde, si qua ratione eos conciliare licet, certe per illam distinctionem finium: sed ista distinctio, ut statim dicemus, non est firma, igitur.

Tertia positio: distinctio illa de duplici fine non videtur recipienda. Primum quidem, quod apud veteres scriptores nullibi reperitur exposita, cum tamen sit in promptu: proinde tanquam noua pro suspecta haberi debet. Deinde, quod recentiores finem vocant, antiqui, ἔργον, idest opus appellant, & finem τέλος: confundunt ergo ac permiscunt isti finem, & opus. Postea, hi fines, quos neoterici extrinsecos nominant; ut sanitas in medicina, persuasio in rhetorica, non sunt extranei, sed maxime insiti, atque ipsis artibus infixi, cum ab his tota artis natura petenda sit: igitur. Neque enim quisquam diceret (modo quid diceret, animaduerteret) sanitatem esse extrinsecam in arte medendi; cum omnia, quæ medici docent, & efficiunt ad sanitatem referant: alias enim in actiuosa Philosophia, hominis finis non esset honesta vita: nec in Christiana disciplina diuini numinis cognitio, aut potius amor, cum hos fines multi non attingant, quos isti profecto

fecto extrinsecos vocarent. Itaque nullo modo fines extrinseci sunt dicendi, ij, ad quos omnia quæ in arte fiunt ab artifice referuntur.

Quarta positio: Marij Fabij Victorini opinio nulla ratione defendi potest. Cum itaque hic Commentator Ciceronem aduersus Marcomanum defenderet, ait, Tullium posuisse finem in rebus, non in euentu, hoc est in officio, & in ijs, quæ ad finem, idest ad persuasionem tendunt; quam ait esse finem. Sed ex hoc optimo dicendi magistro peterem, an officium dicat esse finem, & tunc ipse minus profecto Tullium intelligit, quam Marcomanus intelligeret, cum Cicero inter finem & officium discrimen ponat: aut id, ad quod officium refertur, & quod officium consequitur; & tunc certissimum est, oratores non semper consequi eum finem, quem sibi proponunt; cum non semper persuadeant. Quare, cum res ipsa, idest officium, non sint finis, non possumus affirmare oratoris finem esse completum, ut hic auctor ait, si orator apposite ad persuasionem dicat, & non persuadeat. Et cum semper bonus orator suo fungatur officio, ex quo artificum, qui in artibus non certis versantur, præstantia, ut diximus, spectari debet, semper suum finem attingeret, & persuaderet, si finis in rebus,

id est in officio positus esset. Sed diceret aliquis, eloquentiam habere pro fine persuasionem, atque hunc finem semper attingere, oratorem autem non semper: verum hoc nihil est, cum nulla alia reperiaturo eloquentia, praeter ea, qua optimi utuntur oratores, qui non semper persuadent: ni velis eos non esse oratores, qui cum dicunt, non persuadent; quia interdum Cicero non fuisset orator.

In Dial. Anton. Quinta positio: non placet, quod Pontanus dixit, apte dicere esse officium, et finem oratoris, et hunc finem referri ad persuasionem: Quoniam, vir alias doctus, confundit officium cum fine. Et si finis, ut ipsemet docet, est, id quo cuncta referuntur; quomodo, apte dicere, si referatur ad persuasionem oratoris finis esse poterit? Quare, cum M. Tullius ait, oratoris officium esse apte dicere ad persuadendum, non duos indicat fines, ut citatus auctor scribit, sed officium per finem docte eleganterque exponit. Sed iam tempus est, ut qua contra nostram sententiam disputatur ea refellemus.

Primum itaque ita nos urget Fabius: non solum orator persuadet, sed etiam multa alia in hominum animis persuasionem efficiunt: persuadere igitur non erit finis oratoris proprius. Quod sumptum fuit, patet; quia pecunia, gratia, dicentis auctoritas, dignitas, meri-

meritorum recordatio, pulchritudo, tabulae, tormenta, ac denique rei alicuius miserabilis aspectus, magnam vim ad persuadendum habent, et interdum magis animos movent, quam oratio ipsa; ut non nullis exemplis ostendit Fabius; igitur: Hoc loco, hunc in modum, cum Cicerone ironicos admirari liceret: O plumbeum pugionem? Infirmam itaque, et valde imbecillam argumentationem ad firmissimam sententiam euertendam hic auctor nititur. Siquidem quae enumerata sunt, si proprie loqui velimus, non persuadent, sed potius corrumpunt, et pervertunt iudicis iudicium. Et praesertim pulchritudo, quae ita solet iudicum oculos perstringere, ut nihil videre queant. Neque enim ista efficiunt, ut credas aliquem nocentem, vel innocentem esse: Si autem quidquam ad persuadendum conferunt, oratoris dictione, et arte sit. Itaque tabulae, quaestiones, et tormenta non persuadent, sed oratores his ad persuadendum utuntur.

Premit deinde nos Fabius hac secunda non dissimili argumentatione: multae personae praeter oratores, ex se persuadent, ut adulatores quorum persuasio ad multos penetrat, et in omnium animos sese insinuat; feminae, et Cicc. iii. pueri, qui saepe eloquentiae fructum repor- Orat.
L 4 tarunt,

tarunt, & multi alij artis dicendi rudis: quomodo igitur erit summi oratoris finis id, quod etiam artis expertes attingunt? Hanc objectionem facile diluere ex ijs, quæ supra de natura artium coniecturalium diximus, quarum fines ob causam ibi expostitam, qui earum sunt ignari, consequi interdum possunt: quamuis non ita frequenter, nec ita facile. Quæ doctrina priuate locum habet in arte rhetorica; cuius maiora quadam initia omnes homines a natura habent: & ideo non est mirum, si qui eloquentia naturali sunt præditi, quibusdam alijs præsidijs extrinsecus adiunctis, ut, auditorum beneuolentia, a qua persuasorem potissimum pendere, sermum orator Demosthenes, dicebat, & causæ bonitate, eam fruem casu assequuntur, ad quem consequendum solus orator omnia idonee præstare potest. Ideo prudenter M. Tullius dixit, finem oratoris esse persuadere, dictione, non tabulis, non pecunia, non temere; dictione, inquam, idest oratione, quæ est oratori propria.

Tertio loco urget nos aduersarius, quia finis in aliqua arte is est dicendus, quem qui est in arte peritus & exercitatus semper attingit: atque excellentes oratores, etiam si omnes eloquentia nervos adhibeant, & in istas causas tractent, non semper persuadent: ergo absurdum esse

esse videtur eum huic arti statueri finem, quem optimi artifices non assequuntur. Quod sumptim fuit multis exemplis demonstrare licet, sed unum, vel alterum attulisse sufficiat. Cicero oratorum optimus apud Cæsarem pro Deiotaro orauit, & tamen nihil persuasit. in causa etiam Miloniana, licet orationem omnium artificiosissimam habuerit, nihil dicendo obtinuit. Hanc argumentationem parum urgere intelliges, si in memoriam reuocaris, quæ de artium, quæ coniectura nituntur natura, supra scripsimus: in quibus, etiam peritissimi artifices, interdum suum frustrantur finem: cum multis alijs extrinsecis præsidijs ad illum obtinendum indigeant. Neque horum artificum perfectio a finis consecutione, sed ab opere & officio petenda est. Quod autem attinet ad illam orationem pro Rege Deiotaro, ideo fortasse non persuasit, quod non omnem, quam potuisset, artem adhibuerit, quod ipse in quadam epistola ad Dolabellam fatetur: cum eam appellet, tenuem inopem, & scriptione magnopere indignam, & leuidense minusculum crasso filo. Adde etiam, quod Cæsaris animus erat omnino a Deiotaro auersus. Quod attinet ad orationem illam absolutissimam pro Milone, falsum est Ciceronem eam orationem, quæ nunc extat, apud iudices habuisse: habuit enim aliam, quam

Libro 9.
Epist.
Epist. 12.

Franc.
Sylu.
Hermo.
Bar.

quam tamen Clodianorum acclamatione impeditus, perficere non potuit. Quare si Cicero eam habuisset, fortasse persuasisset; ut Milo, sibi persuasit. Nam cum ei Massilia exulanti, hæc oratio a quodam recitata fuisset, dixit: Si sic egisses M. Tulli, Milo non esitaret Massilia barlatos pisces.

Postea, videtur omnino a ratione alienum præstantissimum artificem cuiusmodi est orator, velle fortunæ subijcere, dum ei talis proponitur finis, qui est in manu fortunæ positus. Si hæc ratio quicquam probat, dicas etiam victoriam non esse belli finem; nec sanitatem medicinæ, nec agriculturæ fructus ex terra percipere, nec nauticæ in portum nauis incolumen perducere; quæ, qui absurda esse non videt, quid videat, non video. Non est itaque absurdum huiusmodi finem proponere ijs artibus, quæ coniectura nituntur, ut sæpe diximus.

Arist. li.
2. phys. Insuper, ut natura nihil agit temere ita, neque ars, quæ ipsam naturam imitatur: quare, sicuti natura errasset eiusmodi fines causis effectricibus proponendo, ad quos peruenire non possent; ita errant ij, qui talem oratori statuunt finem, quem, etiam si idonee ad illum adipiscendum se gerat, tamen non semper consequitur. Nec in natura, nec in arte necesse est finem eiusmodi esse, ut id, quod propter finem agit, sem-

per

per eum attingit: ut patet in eo genere causarum, quæ contingenter, vel libere agunt: quarum hæc est vis atque natura, ut possint aberrare a fine: ut non vno in loco docet Aristoteles. Nec temere ea causa egisse dicitur, quæ ad finem consequendum omnem vim adhibuit, etiam si non assequatur. Lib. 2. phys.

Postremo, omnes quotquot sunt artes, & disciplina persuadent, ut his verbis expresse testatus est Aristoteles: Nam ex alijs vnaquæque in re sibi subiecta docendi & persuadendi exercet facultatem: & rursus, cum ait, omnes artes persuadere eos, qui earum principia norunt: non poterit igitur persuasio dici proprius rhetoricæ finis. Facile hæc ratio diluitur ex his, quæ secundo fundamento diximus: ex quo patet rhetoricam habere quandam persuasionem sibi propriam, popularem videlicet, & ad communem hominum sensum accommodatam. Cum itaque aduersariorum rationes nihil ad contrariam sententiam persuadendam valeant, maneat ex his, quæ diximus nobis persuasum, rhetoricæ finem esse persuasionem.

Quæ

Quæ & quot sint causæ efficientes
Rhetoricæ, Disputatio IX.

RES hucusque varijs disputationibus eloquentiæ causas explicuimus, formam, materiam, & finem: restat igitur vt de consiciente aliquid dicamus: de qua hac disputatione miuerse, & quidem breuiter agemus, cum postea integro libro de causis eloquentiæ efficientibus seorsim disputaturi simus. Quod igitur ad difficultatē propositam attinet, videtur non esse veram eorum sententiam, quæ comminor censetur, quattuor tantum esse effectrices eloquentiæ causas; naturam, artem, exercitationem, & imitationem.

Primum ex Platone, qui in Phædro tres tantum assignat, nimirum tres priores iam numeratas: eandem enumerationem posuit M. Tullius, qui scriptum reliquit, Hoc si forte non de Iuue. natura modo, neque exercitatione consicitur, verum etiam artificio quodam comparatur.

Deinde, aliæ sunt causæ quibus eloquentia comparatur, veluti diligentia, cui multum tribuit Tullius, & philosophia, sine qua, vt idem auctor censet, esse non potest is, quem ipse formabat orator: alio loco requirit in eo, qui orator futurus sit, liberalem educationem, doctrinam

nam puerilem, & vt flagret studio: alio loco; ait numerorum artem sensum inuenisse.

Postremo, vt multas alias rationes, studio In Ora. sis adolescentibus excogitandas relinquam, vel hac dubitatio intelligitur de eloquentia naturali, vel de artificiosa: si de naturali, illa non est ab arte, cum quæ sunt a natura, sunt ante omnem artem: si de artificiosa, ista non est a natura, vt est manifestum, igitur.

In hac disputatione, si quid auctores scripserunt, spectare velimus, varij sunt dicendi modi. Primus eorum, qui solum tres causas numerant, vt Plato, Fabius, auctor ad Herennium, Trapezuntius, & non nullij alij. Secundus eorum, qui quattuor distinguunt causas, superius positas. Ita Victorinus præfatione in libros de inuentione; quem Cyprianus & multi alij sequuntur. Inter eos, qui tres numerant, alij postremam omittunt, vt Plato: alij eam nominatim ad exercitationem reuocant, ut Fabius: alij primam omittunt, vt scriptor herennianus. Verum, quidquid alij senserint omittentes, quod nobis verius videtur quibusdam fundamentis, & positionibus aperiemus.

Primum fundamentum: cum de causis efficientibus eloquentiæ disputamus, possumus plura inuestigare: primo, quæ nam illæ sint: deinde, quot sint numero, an tres, an quattuor,

tuor, vel plures, aut pauciores: postremo, possumus eas inter se conferre, docendo, quam illarum maiorem vim habeat ad eloquentiam comparandam: quæ omnia nobis in præsentia breuiter explicabuntur, alibi latius.

In Top. *Secundum fundamentum: causæ efficientis varij sunt modi, quos M. Tullius aliquando exposuit. Nam, alia est quæ sua vi rem efficit, nulla alia adiuvante: quo modo Sol hunc mundum illuminat: alia quæ inuari velit, quo modo homo generat hominem, sed non sine aliarum causarum præsidio: item, alia est causæ constans & certa, alia vero non constans: denique, ne singulos modos hic recenseam, quos libro de inuentione diligentius prosequar, alia est quæ procreat, alia quæ conseruat. Hic potissimum querimus de causis, quæ eloquentiâ procreant. His iactis fundamentis, has statuo positiones.*

Prima positio: eloquentia habet causam effectricem. Hæc positio est per se manifesta, & ideo nulla probatione est opus.

Secunda positio: Natura, ars, exercitatio, & imitatio sunt causæ efficientes eloquentiæ. In hac positione solum affirmare uolumus hæc esse eloquentiæ causas, & nihil statuimus de certo numero. Et quoniam versamur in re mi-

Libro 1. *nime dubia, sola Ciceronis auctoritate ad hæc de Ora. singulas causas demonstrandas, contentus ero.*

Quod

Quod igitur ad naturam, seu ingenium attinet, hæc apud Ciceronem affirmat Crassus. Sic cen-

Libro 1.
de Ora.
In Ora.

deo, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: & quæ sequuntur.

Et ne multa loca adducam in eo, qui sit futurus bonus orator, passim naturam requirit idoneam.

De arte, siue præceptis, hæc idem Crassus: Non ignoro, & quæ bona sunt fieri meliora posse do-

Libro 1.
de Ora.

ctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse. De exercitatione, idem

apud eundem ait, ad doctrinam adiungendum esse usum frequentem, qui omnium magistrorum præcepta superat. Alio loco: quod si indocta

In Ora.

consuetudo tam est artifex suauitatis; quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? De imitatione, Antonius apud Ciceronem.

Libro 2.
de Ora.

Sed ea non satis perficere potuisset, nisi eodem studio, atque imitatione incidisset; atque ita dicere consuescet, ut tota mente Crassum atque

omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitemur: & quæ sequuntur. Et Fabius: Non

dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione.

Lib. 10.
cap. 1.

Tertia positio: hæc quattuor causæ sunt inter se distinguendæ, ita ut vna non sit alia, quamuis vna ad aliam aliqua ratione reuocari, aut sub alia contineri queat. De natura & arte res est

mani-

manifesta: quod autem imitatio ab arte segreganda sit, patet: quia multi orationes, & poemata ex arte scribunt, & neminem sibi imitandum proponunt, ut Ovidius fecit: & alia sunt artis, alia imitationis praecepta. Ex quibus etiam manifeste colligitur imitationem distingui ab exercitatione, cum multi in dicendo sese exercent, & neminem imitentur.

Quarta positio: Nulla ex his quattuor causis, se sola, efficit perfectam eloquentiam. De natura res est manifesta, quia nisi arte expoliatur, nihil perfectum & omni ex parte absolutum efficit. De arte, nihil est dubitandum, cum multi sint arte expoliti, sed quia ingenio tardo, & hebeti utuntur, nihil, aut parum in dicendo proficiunt: & si tota vis esset in arte, omnes homines euaderent eloquentes, quod est falsum. De exercitatione, hac vel naturam, vel artem supponit: & licet multum possit, tamen, si qua arte careat, fere temere adhibetur. Denique, qui artem ignorant, nunquam poterunt aliorum artificium observando, eos imitari. Ex quibus colligere licet, has quattuor causas seorsim non esse perfectas, sed inter se iuvare. Huc facit id, quod aliquando sapienter docuit Plutarchus, naturam absque disciplina esse caecam: disciplinam natura destitutam, deficere: exercitationem vero alijs duabus demptis, imperfectam esse.

Quinta

Lib de
pueris
educā.

Quinta positio: hae causae, quod ad vim efficiendi ipsam eloquentiam attinet, hoc ordine videntur esse constituendae, ut primum locum occupet natura, secundum exercitatio, tertium ars, quartum imitatio. Quod natura primus locus tribuendus sit, nemo profecto negaret, modo, quid natura nomine intelligatur, perciperet. de qua re latius suo dicitur loco. Dicam ergo breviter cum Antonio, Non possum equidem non ingenio primas concedere. Et in oratione pro Archia, Etiam illud adiungo, ait M. Tullius, sepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura, valuisse doctrinam. Quod secundus locus tribuendus sit exercitationi, non facite a quovis concederetur: Sed nostrae sententiae suffragatur primum eiusdem Antonii auctoritas, cum ait: Inter ingenium quidem & diligentiam, per paululum loci reliquum est artis: & quae sequuntur. Huc etiam pertinet illud, quod de exercitatione & usu Crassus dixit, omnium magistrorum praecepta superare: & illud, Stylum esse optimum dicendi effectorem, & magistrum. Suffragatur etiam ratio, quia, ut disputat Crassus, eloquentia non est nata ex artificio, sed artificium ex eloquentia, ex qua nasci non potuit, nisi adhibita exercitatione, quam secuta est notatio, & observatio, quae proxime artem peperit. Adde etiam, quod

Quint.
lib. 2. c.
Hor. in
poet.

Lib. 2. de
orat. 19.

Eod. lib.

Libro 1.
de Ora.

Ibidem.
Quint.
li. 3. c. 2.

M exer-

exercitatio dat quasi vitam arti, quam etiam perficit, & expolit.

Sed hic obijciat aliquis, quomodo exercitatio secundum locum obtinet, cum debeat artem sequi? exercemus enim præcepta, quæ prius didiceramus. Hanc obiectionem dilueres, si diceres nostram positionem intelligendam esse, non de ordine naturæ, secundum quem ars præcedit exercitationem, sicuti gladius præcedit gladii usum, sed de ordine perfectionis, ratione efficaciæ, & efficientiæ; ita ut si queratur, quid magis proxime & efficacius eloquentiam gignat, ars, an exercitatio, exercitacionem, respondere debeamus. Ex quibus colligeres, duplicem esse exercitacionem, alteram eloquentiæ naturalis, alteram artificiosæ: illa proculdubio artem præcedit, hæc vero sequitur. Quod ars debeat præcedere imitationem satis manifestum est; cum sine imitatione, aliquam eloquentiam per artem parare possimus: at sine arte, non ita. Adde etiam, quod quid imitari debeamus, sine arte cognoscere licet nemini.

Sexta positio: Causse efficientes eloquentiæ sunt tantum quattuor; natura, ars, exercitatio, & imitatio: vel si imitationem ad artem reuocare velis, dicas cum alijs, esse tres: verum ad nostrum institutum commodius est, ut quattuor esse dicamus: cum de singulis seorsim integro libro dispu-

disputaturi sumus. Et cum hæc causse inter se distinguatur, congruentius est, ut seorsim numerentur.

Ultima positio: multa alia sunt, quæ cum disponant, & aliquo pacto inuent ad eloquentiam acquirendam, vel iam acquisitam, augeant, & conseruent, causse eloquentiæ aliquo modo dici possunt, ac dicuntur. Ut sunt poetarum, & historicorum lectio: diligentia, cui plurimum tribuit Antonius, cuius sermo apud Ciceronem omnino animaduertendus est; & id genus alia. Atque his positionibus præsentis disputationi satisfactum sit.

Quod autem ad argumentorum solutionem attingit; nihil est quamobrem priuatim soluantur, cum ex dictis facile solui queant, Nam, qui tres tantum causas numerant, imitationem sub arte cõplectuntur; & si quæ alia assignantur causse, id intelligendum est iuxta ultimam positionem; & eloquentiam naturalem, conferre ad eloquentiam artificiosam, tanquam fons, & origo, negaret nemo: idque alibi planius explicabitur.

Atque hoc loco, huic libro finis a nobis fieri posset, cum de omnibus eloquentiæ causis copiose egerimus, ni quod supra polliciti sumus nobis præstandum esset: id nimirum, ut definitionem rhetorices ab Aristotele traditam declaremus, atque a calumnijs defendamus: quod sequenti disputatione faciemus.

Cic. in
Orat.
Libro 2.
de Ora.

Explicatur ac defenditur definitio rhetorice ab Aristotele tradita, et noua quædam affertur eloquentiæ descriptio, Disput. X.

X his, quæ a nobis de quattuor rhetoricæ causis diligenter, ni fallimur, disputata sunt, primum facile intelligitur, quæ sit eloquentiæ vis, atque natura: deinde, quid sentiendum sit de varijs rhetoricæ descriptionibus supra disputatione secunda allatis, sint ne bonæ, & an defendi queant: postremo, quo pacto, si quis vellet nouam definitionem per omnes causas constare, per ea, quæ docuimus, id efficere ei liceret. Et cum inter omnes alias definitiones ea, quam Aristoteles optimus definiendi & dicendi magister, dedit, nobis probetur; propterea hac priuata disputatione, eam a calumnijs defendemus, & explicabimus. Aristoteles itaque rhetoricam definiens, dixit, esse facultatem videndi in vnaquaque re, quid sit idoneum ad persuadendum. Contra quam descriptionem Quintilianus, Hermagoras, & Hermodogenes his rationibus pugnant.

Primo, videtur imperfecta, cum in ea non numerentur omnes eloquentiæ partes, sed solū inuentio, quæ non est rhetoricæ propria. Deinde, hæc descri-

descriptio non solū rhetoricæ, sed etiam dialecticæ, quæ de omni re proposita probabiliter differit, conuenire videtur: & ita cum non sit reciproca cum re definita, grauiter peccat.

Postea, damnatur a quibusdam, quod in ea non exprimatur aliqua certa materia, nimirum quæstio civilis, vt Hermagora placet.

Ad hæc, Quintiliano non arridet, quia huius artis finem persuasionem facere videtur. Libro 2.
cap. 15.

Adde etiam, quod potius debuit dicere esse artem, quam facultatem; cum facultas sumatur pro quouis habitu, & quauis potestate: & nos superius in artium numero collocandam esse demonstrauiamus.

Denique, hæc descriptio pugnat cum ijs, quæ in fine capituli primi scripserat; vbi eam in genere scientiæ reponere videtur, cum ait: In dicendi tamen ratione æque orator censebitur ex scientia, & ex præelectione. Ob has itaque rationes, aliqui hanc definitionem, tanquam minus bonam, reiiciendam esse putant: alij vero tanquam bonam approbant, vt re vera probanda est: De qua quid sentiendum sit quibusdam fundamentis & positionibus aperiemus. Lib. 1.
cap. 1.

Primum fundamentū: Rhetores & Oratores in definiendis ijs rebus de quibus agunt, non sunt, nec esse debent ita solliciti, vt philosophi, & dialectici: ac proinde descriptiones, potius quàm abso-

lutas, & ex omni parte perfectas definitiones tradunt: quæ tamen eiusmodi esse debent, ut res, quam explicare volunt, ab alijs rebus discernant. Quare, modo per causas, modo per effectus, modo per partes, modo per proprietates, modo per attributa communia, modo per metaphoras, & affirmatiue, & negatiue definiunt. Quo fit, ut omnis apud eos definitio probabilis sit, modo nullam contineat particulam, quæ cum rei definitæ natura pugnet, nec eam in alienam sedem trahat; aut legibus ad recte definiendum magis necessarijs aduersetur. Et hinc patet, cur

Dispu. 2. una & eadem ars a diuersis scriptoribus, ut supra docuimus, varijs modis definita fuerit.

Secundum fundamentum: multa sunt ea, in quibus dialectica & rhetorica ab alijs omnibus artibus distinguuntur; sed nos hoc loco vni tantum discrimen ad rem nostram maxime accommodatum, attingemus. Aliæ ergo artes, & si contrariarum rerum cognitionem attingant; cum, ut Aristoteles scripsit, contrariorum cognitio ad eandem pertineat scientiam; quo fit, ut qui recte lucis naturam nouit, cognoscat etiam quid sint tenebræ; & qui nouit quid sit virtus etiam quid sit vitium intelligat; & qui nouit salubria, non ignoret noxia: tamen, de eadem re in contrarias partes, nulla ars, aut scientia disputat, neque de contrarijs vtrius

Lib. 1.
post.

uis habet propositum, sed alterum tantum. Ut, gratia exempli, medicina hoc vnum spectat, ut sanet, non ut perimat: at vero dialectica, & eloquentia, ut Aristoteles docet, ita in contrariis partes disputat, ut vna pars non sit magis eis proposita, quam altera. Siquidem non est magis proprium harum duarum artium rem aliquam confirmare, quam confutare, & probare esse expetendam, quam reijciendam. Propterea scriptum reliquit, aliarum artium nullam de contrarijs ratiocinari, sed id solius Dialecticæ & Rhetoricæ munus esse. Et hinc est, quod δυνάμεις, id est, potestates, seu facultates vocantur: id enim proprie loquendo, posse, dicitur, quod contraria potest. Ex quibus perspicue intelligere licet, quanta sit, ex hac parte, harum duarum artium præstantia, & excellentia: cum ita sint expeditæ, ac promptæ, itaque liberæ, & potentes, ut in vtramuis partem valeant decertare, & vtrumuis efficere. Quod ergo Græci δυνάμεις, Latini, vim, facultatem, potestatem, & ut Fabius scribit, virtutem, dicunt.

Libro 1.
Rhe. c. 1.

Lib. 2.

Tertium fundamentum: Aristotelis interpretes in explicanda hac particula, dynamis, siue facultas, non consentiunt. Nam alij, ideo rhetoricam ab Aristotele facultatem appellatam fuisse putant, quod homines ob suam præstantiam & splendorem in dignitate & potestate consi-

tuat, & honoribus dignos efficiat. Verum hæc expositio magis ambiciosorum, quam eruditorum hominum esse videtur: quamuis re vera ij, qui hac arte floruerunt, maximos honores apud nationes omnes semper sint consecuti. Alij existimarunt eas ab Aristotele vocari facultates, quibus bene & male uti possumus: quo modo, nomine facultatis usus est, libro primo de Moribus non longe ab extremo cum vitam beatam in facultatibus numerandam non esse dixit: quod ea, nemo abuti queat. Et quoniam manifestum est, nos posse rhetorica & dialectica abuti, ideo eas facultates nominat. Quod si hæc expositio vera est, non modo has duas, sed etiam alias omnes artes, et scientias facultates appellares. Alij, in quibus eius discipulus Alexander, hanc rationem afferunt: ideo Aristoteles rhetoricam, & alias eiusdem generis artes facultates appellat; quod non certis rationibus, sed coniecturis, & propria quadam prudentia innitantur: Quare omnes artes coniecturales, iuxta hanc expositionem, facultates dicerentur. Idem auctor, in præmio in libros topicos, aliter hanc rem exposuit, eo nimirum modo, quem nos in extrema parte secundi fundamenti attulimus: ideo dialecticam & rhetoricam vocari facultates, quod hæc duæ tantum, de vna & eadem re in utramque partem disputent; & hæc, est magis vera ac propria explicatio.

In lib. 1.
Top. c. 2

tatio. Solent etiam Aristotelis expositores dubitare, an in hac definitione, illo verbo, videre, complexus fuerit solam inuentionem, & an excluderet alias partes, & maxime elocutionem, ita ut elocutio, sit huic arti quasi extrinseca, & propterea parui facienda; cum id in tertio libro significare videatur.

Cap. 12

Quartum fundamentum: eloquentia, ut supra docuimus, non est quedam simplex facultas, siue habitus, sed ex multarum rerum cognitione, & quasi cumulo consurgit. Primum requirit vim quandam a natura tributam: deinde bene dicendi notitiam: quæ quinque maximis artibus, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, ac pronuntiatione conficitur: ac demum rerum omnium, ut alias demonstrabitur, cognitionem, accedente usu & exercitatione: quibus omnibus rebus in vnum hominem coeuntibus, eum idoneum efficiunt, ut de quavis re proposita copiose, & ornate dicere possit. Quare, si quis velit explicatius eloquentiam, naturam exponere, maiore fortasse verborum ambitu, quam simplici ac breui oratione, opus esset, cum multis rebus constet, ut expositum est. Quo etiam loco meminisse oportet eius, quod supra non semel docuimus, eloquentiam, & artem dicendi, siue rhetoricam non esse omnino idem; ac propterea eadem omnino ratione definiri

Disp. 31

finiri non posse. His positis fundamentis, statuo has positiones.

Prima positio: rhetorica definitio ab Aristotele tradita, nullo pacto rejicienda, sed tanquam optima recipienda est. Probabitur hæc positio tum ex confutatione argumentorū, quæ contra eam fuerunt allata: tum etiam ex eius explicatione, quam sequentibus positionibus afferam.

Secunda positio: Facultas, in hac definitione ponitur loco generis: Est enim hoc nomen commune rhetoricæ cum dialectica, ut ex fundamentis patet: & si paullo latius sumatur, est etiam communis cum omnibus alijs artibus. Dixit autem potius esse facultatem, quam artem, ut magis proxime eius genus ac naturam attingeret, cum sit quedam ars, quæ rationem facultatis habet.

Tertia positio: Facultas, in hac definitione sumitur in ea significatione, quam supra, fundamento secundo, et tertio exposuimus; hoc est, ut designat artem ad utramvis questionis partem tractandam accommodatam. Nullo itaq; modo placet, quod in hunc locum ait Maioragius, ideo Aristotelem rhetoricam appellasse facultatem, quia non est proprie ars, cum, ut supra statuimus, sit vere & proprie ars. Hanc vocem, eadem ratione, ut nos diximus, ab Aristotele

stotele usurpari, docet Eustratus in suis Commentarijs in Ethicam Aristotelis non vno in loco: immo ipsemet Aristoteles idem non obscure libro primo de arte dicendi significauit.

Quarta positio: Cum Aristoteles ait, rhetoricam esse facultatem videndi quid sit aptum ad persuadendum, explicuit eius naturam per officium, quod in vnaquaque arte ex fine perpenditur: Finis autem rhetoricæ, ut capite primo docuerat, est persuadere. Sed ad huius positionis explicationem animaduertendum est, Aristotelem in sua definitione posuisse verbum *θεωρητικόν*. i. contemplari, & in explicando officio, verbum, *ιδεῖν*. i. videre, & intueri. Rursus animaduertendum est, in explicando huius artis officio, dixisse, *μυστος* artis esse intueri causam, cur homines finem consequantur: vnde colligitur, rhetoricæ officium in eo positum esse, ut contempletur, ac videat causam, ob quam, qui dicunt, fidem faciant. Et ex his patet, id quod in hac positione docemus.

Quinta positio: Cum Aristoteles, in sua definitione posuit hæc verba, quid in vnaquaque re, iudicauit huius artis materiam, res videlicet omnes, ut disputatione septima docuimus: ex quo loco patet, quo modo hæc particula exponenda sit.

Sexta positio: illa particula, persuasibile, hu-

Li. 1. in
cap. 2.
Lib. 5.
post pri.
Cap. 1.

Cap. 1.

ius artis finem, a quo officium perpendendū est, exposuit. Ex quibus colligere licet hanc definitionem esse optimam, cum quid sit rhetorica per eius genus proximum, officium, materiam, ac finem, quæ particula loco differentia ponuntur, exponat.

Septima positio: Aristoteles in hac definitione non exclusit alias rhetoricæ partes, quas tanquam notas, prætermisit; ne nimis longam definitionem texeret: & ita satis fuit primam exprimere, quæ est aliarum princeps, & origo. Si modo per illud verbum, contemplari, seu videre, voluit intelligere inuentionem: neque enim vsus est verbo, inueniendi, quo fit, ut quidam male hunc locum traducant, dum pro verbo videndi, inueniendi ponunt, ni, verbum videndi, pro verbo inueniendi, posuisse dicas. Quod Aristoteles noluerit ceteras partes excludere: patet primum ex eius melioribus expositioribus. Ita Petrus Victorius, M. Antonius Maioragius, Antonius Riccobonus, & alij. Deinde, quia Aristoteles non solum egit de inuentione, sed etiam de elocutione, & dispositione: & de actione, dixit esse utilem. Quod si habere ambas partes parui faciendas esse aliquando significasse videtur, id non dixit, ut has rejiceret; sed ut eos sugillaret, qui de inuentione, quæ est præcipua rhetoricæ pars; vnde proba-

probationum nerui sumuntur, nihil scribebant: cum elocutio, & actio, ex quadam auditorum prauitate, quia non sunt ita affecti, ut simplici probatione & actione sint contenti, necessariae sint. Censentur itaque ista partes extraneæ, si causa de qua agitur spectetur; non autem, si oratio ipsa, quæ ad popularem sensum debet esse accommodata, consideretur. Quare, non placet, quod aliquando in huius loci explicationem Robertellus scripsit, Aristotelis verba non ad elocutionem, ut censuit Victorius, sed ad actionem esse referenda.

Robert.

Sed restat hic scrupulus; qua ratione in hac definitione includatur elocutio. Victorius existimat his nominibus, πιδαια, πιδαιαδ, inclusam esse vim & usum verborum, quæ ad elocutionem pertinent. Maioragius ait, verbo videndi, seu inueniendi, significari inuentionem rerum & verborum, quæ elocutione tractantur. At Riccobonus acutius vidisse videtur; dum ait, verbo, videndi, & contemplandi, includi omnia quæ sunt accommodata ad persuadendum ad quod reliquæ etiam partes necessariae sunt. Atque per has positiones, facile, ni fallimur, Aristotelis definitio, intelligi ac defendi potest: a qua non multum differt, illa, quam attulit Plato, cum dixit, Rhetoricam esse facultatem persuadendi, hoc est, vim, quæ omnia quæ dicit ad

est ad persuadendum refert. Sunt etiam bonæ definitiones illæ, quas disputatione secunda approbavimus. Quod si quis vellet eloquentiam paullo explicatius describere, ex his quæ hæcenus a nobis disputata sunt, talem definitionem conficeret.

Cic. li. i.
de Orat.

Rhetorica, seu Eloquentia est facultas naturalis, arte, & exercitatione comparata, qua de unaquaque re proposita, ornate & copiose ad popularem persuasionem apte dicitur. In hac descriptione ponitur prius genus rhetoricæ, id est facultas; cetera particula locum tenent differentiæ: quarum prima, natura, arte, & exercitatione, explicat causas effectrices eloquentiæ: secunda, qua de unaquaque re, materiam; tertia, ornate et copiose, & apte dicitur, officium, & formam: postrema, ad popularem persuasionem, finem. Per artem autem, non solum intelligimus artificium dicendi, quod quinque partibus constat, sed etiam omnes alias artes, cum hæc facultas non reperitur nisi in eo, qui sit omnium rerum cognitione peritus.

Ex his quæ adnotavimus, & ex declaratione definitionis Aristotelis, facile argumenta contra eam allata dissolvuntur. Non debet censerî imperfecta definitio, quia satis fuit explicare principem partem, per quam etiam aliæ intelliguntur. Neque in aliam rem hæc definitio transferri

ferri potest, ut ex ijs, quæ disputata sunt est manifestum. Quod dicitur de materia, facile confutatur, cum explicetur propria materia, ut ex dictis constat. Quantum autem erret Quintilianus, dum eam non approbat, quia finem in persuasionem statuit, superius abunde docuimus: Cur potius facultatem, quam artem esse dixerit, in tertia positione aperuimus. Postremæ argumentationi hunc in modum satisfaceres. Eius loci, quem non satis clare vertit Trapezuntius, hæc est sententia. Cum Aristoteles supra dixisset, ad unam & eandem facultatem pertinere considerationem $\pi\iota\delta\alpha\upsilon\alpha\gamma\iota$, id est persuasibilem, & eorum quæ $\phi\alpha\upsilon\lambda\acute{o}\mu\epsilon\upsilon\alpha\ \pi\iota\delta\alpha\upsilon\alpha$, id est persuasibilia videntur, ut sunt, quæ facile refelli possunt; dixit Sophistam, fallacem nimirum et captiosum disputatorem, versari circa huiusmodi captiosas rationes, non ex facultate. i. ex ipsa artis natura, quæ et veras, & fallaces cognoscit rationes; sed ex voluntate, quia sponte, & fallendi studio, his apparentibus rationibus ad decipiendum utitur. In hoc itaque verus disputator, hoc est Dialecticus, a Sophista discernitur, quod ille fallaces rationes cognoscit, sed eis non utitur, hic vero utitur. Pari ratione in rhetorica sunt oratores, qui ex scientia oratores vocantur, quia norunt probabilia, & quæ videntur, & non sunt probabilia, sed his non utuntur:

Cic. in
Lucul.

utuntur: alij vero sunt oratores, qui ijs etiam
utuntur; quibus in arte dicendi non est imposi-
tum nomen distinctum, ut in Dialectica; & ita
in Rhetoricâ eque appellatur orator, qui has
fallacias nouit, & eis utitur, ac is, qui nouit, &
non utitur. Atque hæc est loci alias obscuri,
sententia. Et quoniam his decem Disputatio-
nibus plene Rhetoricæ naturam explicuimus,
& id, quod polliciti sumus persoluimus, huic li-
bro finem faciamus.

Finis Libri Primi.

DE

DE ARTE DICENDI

LIBER SECVNDVS:

De partibus Rhetoricæ.

An Rhetoricæ vias partes habeat, quæ
illæ sint, Disputatio Prima.

QVONIAM inter
alia, quæ ad conse-
quendam perfectam
scientiam eius rei de
qua instituta est dispu-
tatio, est partium no-
titia; ut non vno in
loco optimus Philo-

Libro 1.
Phyfic.
tcx. 1.

sophus, ac dicendi magister docuit Aristote-
les; propterea, exposita superiore libro natura,
principijs, causisq; eloquentiæ; sequitur ut ad

N eius

eius partes explicandas nostra sese conuertat di-
sputatio. Et quamuis nemo hactenus, quod
sciam, hanc a nobis propositam difficultatem
examinauerit: tamen, cum hæc controuersia
sit huius libri basis, ac fundamentum, idcirco
eam priuatim proponere diligenterq; tractare
nobis visum est. Et licet apud omnes rhetori-
cæ professores certissimum sit, hanc facultatem
quasdam habere partes: tamen, disputandi cau-
sa, quibusdam argumentis, eam omnibus parti-
bus spoliare contendam. Quod igitur nullæ sint
rhetoricæ partes, hunc in modum demonstro.

Primum, si quas hæc facultas partes ha-
bet, eæ profecto erunt, quas omnes Scriptores
numerant: inuentio, dispositio, elocutio, memo-
ria, & pronuntiatio: sed hæc singulæ partes
sunt aliarum artium propriæ; vt inuentio &
dispositio dialecticæ, memoria iurisprudentiæ,
pronuntiatio, histrionice, & elocutio est com-
munis Rhetoricæ cum poetica: Quare hæc dicen-
di doctrina nullam propriam habebit partem:
cum vna & eadem res, non possit diuersarum
rerum esse particula.

Deinde, eloquentia est vna simplex facul-
tas, qua quid sit in vnaquaque re aptum ad
persuadendum videtur: nullas igitur habebit
partes; cum ea, que sunt simplicia partibus om-
nino careant. Quare, sicuti dicimus institiam
esse

esse simplicem animi virtutem, qua cuique sui
tribuitur, & prudentiam esse rationem quan-
dam, qua, qua nobis agenda sunt metimur:
idem de vi facultateque dicendi affirmandum
erit: cum ergo sit simplex qualitas nullas ha-
bebit partes.

Præterea, que ad Oratoris officium perti-
nent, nemo eloquentiæ partes appellaret: sicuti
nemo prudens, qua Grammatici officium con-
stituunt, partes diceret esse Grammaticas; cum
alicuius rei partes, non sint eiusdem rei mune-
ra: atqui, inuenire, disponere, eloqui, memoriæ
mandare, ac pronuntiare, vt magistri dicendi
tradunt, sunt quinque oratoris munera; quo-
modo igitur esse possunt Rhetoricæ partes?

Postremo, ea proprie dicuntur habere par-
tes, qua mole constant, qua dimensionem ha-
bent, vt sunt res crassæ & corporatæ: vt pa-
tet in edificio, cuius partes, sunt fundamenta,
parietes, & tectum: at eloquentia omni cras-
sitiæ caret, cum sit quadam qualitas, qua est ge-
nere distincta a quantitate: qua igitur ratione
ei partes vllas assignare possumus? Atq; hæc
ad demonstrandam huius disputationis difficul-
tatem, argumenta attulisse sufficiat. Et quo-
niam in hac proposita disceptatione nullæ sunt,
quod sciam, Scriptorum diuersa sententiæ; ideo
sola explicatione opus erit: atq; ita quibusdam

Instit.
li. i. tit. i.

fundamentis, quid de re propofita sentiendum fit, exponam.

In Top. & part. Libro 1. de Ora.

Primum fundamentum: cum in hac difputa-
tione de partibus eloquentiæ nobis agendum fit,
quid nomine partis intelligere debeamus prius
docere oportet: quod ad alias quæftiones expli-
candas erit maxime vtile. Nominem ergo partis,
id M. Tullius fignificare folet, quod Philofophi,
fpecies, appellant; formas nimirum, ac natu-
ras, quæ alicui generi fubiectæ funt; ratione qua-
rum, genus, totum appellatur. Virtus ergo erit
quafi quoddam totum, quod vniuerfale dialecti-
ci vocant; iuftitia vero, fortitudo, temperati-
a, & prudentia erunt partes ei fubiectæ, quas fubi-
iectiuas vulgo appellant. Rurſus, nomine partis
magis proprie, ea designantur, ex quibus res ali-
qua conficitur, vt funt materia & forma, et gra-
tia exẽpli, in homine corpus et anima: quas, phi-
loſophi, partes effentiales nominant. Præterea,
adhuc preſſius, partes dicuntur eæ, in quas mo-
les, ſiue rei quãtitas diuiditur, aut diuidi poteſt;
quæ in animalibus, nominatim, membra vocan-
tur: vt in homine caput, brachia, & pedes, &
in domo fundamenta, parietes, & tectum: qua-
rum partium coitione fit aliquod integrum cor-
pus; ac propterea, vulgo, partes integrales nomi-
nantur. Denique, hoc nomen, pars, designat vi-
res, ac facultates, ſeu, vt loquuntur, quãtitatem
virtu-

virtutis: quo modo tres dicimus eſſe animæ in-
telligentis partes, rōnem, memoriã, & volun-
tatem; & maiorem eſſe Solis lucem, quã Lunæ,
diuiniq; numinis vim eſſe infinitam. Quare, hæ
virtutis, & qualitatis partes dicuntur, ſicuti,
quæ molem includunt, partes quantitatis nomi-
nantur: quæ vel ſunt eiufdẽ rationis, vt partes
ligni, aquæ, & offis, quas Græci ἰσογενῆς, nos, co-
gnatas, ſeu eiufdẽ generis, appellare poſſumus:
vel diuerſe rationis, vt caro, offa, & nerui, in
corpore animato, quas Græci ἑτερογενῆς, nos mul-
tigenas, appellaremus. Harum denique partiũ,
aliæ ad rei conſtitutionem ſunt omnino neceſſa-
riæ, quibus ſublatis res tota perit, vt in animali
caput, & in domo parietes; aliæ ad rei integri-
tatem conferunt, vt in homine, digiti & manus.
In hac ergo diſputatione, non quærimus de par-
tibus, prout pars ſumitur pro forma, ſiue ſpecie;
neque de partibus, ex quibus res aliqua in-
trinſece conficitur, neque etiam de partibus
quantitatis, ſi quantitas proprie ſumatur, ſed
de partibus qualitatis & virtutis; ita vt hæc
ſit huius quæſtionis ſententia: An Rhetori-
ca, ſeu Eloquentia habeat quaſdam virtutis
partes, & quaſi membra, ex quibus conſletur;
ſiue quibus, vel conſiſtere non queat, vel ſit
manca, & decurtata.

Secundum fundamentum: & ſi omnes artes

inter se natura, præceptis, et finib. distincte, atq; dissociatae sint: tamē, vsu & exercitatione non nullæ artes ita sunt inter se connexæ, & copulatæ, vt vna sine alia consistere non possit. Alia enim est ars lapidicæ, alia fabri tignarij, alia ædificatoris, & alia fabri ferrarij: verum hæ artes quod ad vsum attinet, ita sunt colligatæ, vt vna egeat alia: vel quia materiam præparat, vt ars tignaria ei quæ ædificat, lignum: vel quia instrumenta subministrat, vt faber ferrarius multis artibus malleos, & alia instrumenta ferrea; & quæ freno facit, equestri frenum; vel aliqua alia ratione inuat. Quod de artibus effectiōnis diximus, idem de artibus cognitionis affirmare licet. Nam, Logica eget Grammatica: Philosophiæ necessaria est Logica: & Theologiæ opus est Philosophia: cum ex his vna sine alia non satis bene percipi, atque cognosci queat. Huc facit hæc Crassi apud Ciceronem sententiā: Est etiam illa Platonis vera, & tibi Catule certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium, vno quodam societatis vinculo contineri. Et quamuis id quod diximus verum sit, artes videlicet omnes inter se inuare, & vnā ab alia aliqua ratione pendere; tamen, vt affirmare non licet, eam artem, quæ alteri quoquo modo inseruit,

Aristot.
li. 1. Eth.
cap. 1.

Libro 3.
de orat.

seruit, esse illius partem; veluti Grammaticam dialecticas, & philosophiam, Theologiæ; ita non est negandum aliquam facultatem esse posse alterius facultatis veram & propriam partem: quod quidam minus eruditi, de his eloquentiæ partibus negarunt: existimantes eas esse quidem vsui rhetoriæ, sed non esse partes, ex quibus ipsa constetur. Id itaq; a nobis hoc loco explicandum est, an hæ quinque, aut ex his aliquæ, sint eloquentiæ partes, quibus integra & absoluta reddatur; an vero solum sint quasi eius ministri, & ancillæ. Vt aut id plinius explicetur, aliud subiiciemus fundamentū.

Tertium fundamentum: vt facile intelligi queat, num istæ omnes partes ad vnā perfectam eloquentiæ artem conficiendam coire debeant, animaduertendum est ex Galeno libro de arte valetudinis tuendæ, quæ sint cuiusque artis propria, ex ipsius artis sine spectandum esse. Quoniam, quæ ad finem consequendum sunt simpliciter necessaria, artis propria esse censentur, & ex illis ars proxime confici putatur: quæ vero nihil conferunt, aliena sunt ab arte, & ad eam constituendam & conseruandam non sunt necessaria. Eandem doctrinam ad alicuius artis partes constituendas nos transferri posse existimamus: vt ille cuiusque artis partes sint dicendæ, quæ per se spectant

Cap. 18.

ad finem consequendum, & ad id emolumentū afferunt; quibus sublatis ars nec consistat, nec finem attingat. Et quoniam, ut sepe diximus, eloquentiæ finis, est persuadere, ad quem adipiscendum omnes istæ partes, ex se, referuntur, ac necessariae sunt, fatendum profecto est, ita eas esse cum eloquentia coniunctas, & eloquentiam ita ab illis pendere, ut non solum una, vel altera sublata, dicendi facultas manca, multilata, ac decurtata, infirmaque sit, sed etiam his priuata præsidij, nulla ratione consistere queat: non secus ac si domui parietes, vel fundamentum detraheres. Nemo itaque existimare debet, eloquentiam ab his quinque facultatibus aliqua tantum ratione inuari; & ita sese ad eas habere, ut se habet exempli gratia, Grammatica ad alias artes, quibus adiumento esse potest, ut Dialecticæ & Rhetoricæ; cū Grammatica ex se, suaque natura, non referatur ad aliarū artium fines, neque ex ea, tanquam ex una parte, conflentur, quamuis illis inferuiat. At vero hæc quinque facultates, inuentio scilicet, dispositio, elocutio, memoria & pronuntiatio, ex sua natura, sunt omnino ad persuadendum necessariae; ita ut ex his omnibus una integra, & absoluta conficitur eloquentia facultas: sicut ex fundamentis, parietibus, & tecto, fit domus: ut clarius sequentibus disputationibus explicabitur. His

ita

ita iactis fundamentis propositæ dubitationi his positionibus satisfacio.

Prima positio: Rhetorica, siue eloquentia non habet partes, si nomen partis sumatur pro ea re, quæ molem & magnitudinem significat. Quoniam, ut ex primo libro constat, Rhetorica non est in genere quantitatis, sed qualitatis, cū sit habitus quidam: quo qui est præditus, non quantus, sed qualis proprie nominatur.

Secunda positio: Si nomen partis sumatur pro forma, siue specie, rhetorica nullas habet partes. Siquidem est habitus quidam, seu species vltima in genere artis: sicuti, & homo, in genere animalis; cum homo sub se nullam aliam habeat speciem.

Tertia positio: si nomen partis sumatur pro parte essentiali, & intrinseca, Rhetorica habet partes, quæ sunt eius materia & forma, (eo tamen modo, quo materia & forma in hoc rerum genere esse potest) de quibus primo libro disputatum est.

Quarta positio: Eloquentia habet partes, si nomen partis per catachresin sumatur pro qualitate, & habitu. Conficitur enim, ut patet ex ijs, quæ adnotata sunt, ex varijs habitibus, & qualitibus, nimirum ex habitu inuentionis, dispositionis, elocutionis, memoriæ, & actionis: ut clarius patebit, cum de singulis instituta fuerit

rit

rit disputatio. Huc facit quod aliquando M. Tullius dixit eloquentiam quibusdam rebus constare, quibus in singulis elaborare permagnum est.

Quinta positio: hæc quinque partes ita sunt necessariæ ad rhetoricam conficiendam, ut una, vel alia deficiente, non modo manca & mutilata sit; sed etiam nullo modo consistere queat. Quare, sicut fundamentum, parietes, & tectum, adeo sunt necessaria ad domum constituendam, ut una ex his partibus sublatis, domus nulla sit futura, ita eloquentia, si qua ex his partibus priuetur, nulla erit. Hæc positio intelligenda est de rhetorica ut significat artem ipsam, & vim facultateque dicendi, quæ in foro versatur.

Sexta positio: Exordium, narratio, propositio, confirmatio, atque peroratio, non sunt dicendæ partes rhetoriçæ, seu eloquentiæ, sed partes orationis, quæ, tanquam quodam instrumento, ad suum finem consequendum utitur orator.

Mazon.

Hoc dixerim contra quendam modernum Scriptorem, qui agens de eloquentiæ partibus, has putat esse partes quantitatis eloquentiæ. Et quoniam nostra positio ex se est satis manifesta, & alio loco latius demonstranda, non est necesse cur in ea confirmanda nunc diutius immoremur.

Septima positio: tria caussarum genera non sunt appellanda partes rhetoriçæ, ut non nulli

Scripto-

Scriptores faciunt. Quoniam hæc tria genera potius pertinent ad materiam rhetorices, & ita non sunt eius partes, ut nunc de partibus querimus.

Octava positio: hæc quinque facultates ex quibus conflatur rhetorica, potius eius partes & membra, appellari debent, quam opera, & elementa. Doctrina est Fabij libro tertio capite tertio in fine. Nam opera proprie dicuntur effecta, & elementa, ea quæ rem inchoant, & non absoluunt; at vero hæc facultates rhetoricam absoluunt, & non sunt eius effecta: igitur.

Et quoniam per hæc positiones satis positæ disputationi est factum, restat ut argumentationes in contrarium allatas dissoluamus.

Prima ratio diluetur a nobis sequentibus disputationibus, cum de singulis partibus agemus: nunc autem breuiter dicimus, etiam si aliæ artes his partibus utantur; tamen, quia diuerso modo, & ad alium finem utuntur, & eloquentia priuata quadam ratione his facultatibus indiget, ita ut sine eis nequeat consistere; ideo priuatim eius partes esse dicuntur.

Secunda facile soluitur, negando parem rationem: nam, licet iniustitia sit una simplex qualitas; non tamen idem affirmare licet de eloquentia, quæ, ut aliquando M. Tullius dixit, ex omnium rerum cognitione & dicendi artificio con-

stat.

Georg.
Vale. in
Top. Ci.
Hieron.
Capil. in
Rhet. ad
Herē. c.
de rem-
crimin.

Libro 1.
de Ora-

stat. Sed de habituum simplicitate, seu compositione, non est hic locus disputandi latius.

Tertia soluitur hac adhibita distinctione: inuentio, dispositio, & aliæ eloquentiæ partes duplici modo considerari possunt: primum, ut sunt habitus quidam in animo, ex quibus oritur facultas dicendi apte ad persuadendum; & si hoc modo considerentur, eloquentiæ partes esse censentur: altero modo, ratione usus, prout is, qui his facultatibus est ornatus, debet eas exercendo, inuenire, disponere, eloqui, memoria mandare, ac pronuntiare, & hoc pacto, oratoris constituunt officium. Hac itaque distinctione facile allata soluitur argumentatio.

Quo autem modo postrema ratio diluēda sit, ex dictis perspicuum est: quare nihil est cur ad eam quicquam speciatim dicamus.

An rhetoriæ partes sint tantum quinque, Disputatio II.

M ergo eloquentia quibusdam constet partibus, ut proxima disputatione constitutum fuit: nunc alia exoritur, ac istarum partium numero, difficultas, quam in presentia explicandam proponimus. Quod autem huius facultatis partes sint plures, vel pauciores,

res, his rationibus persuaderi posset.

Principio, tot sunt partes rhetoriæ, seu eloquentiæ, quot sunt facultates, quæ ad eam conficiendam sunt necessarie, ut patet in humano corpore, quod tot dicimus constare partibus, quot ad sui constitutionem indiget: at eloquentia ex omnium artium & scientiarum cognitione conflatur, ut nos constanter defendimus, & Cicero nullibi non docet: igitur per nos plures, quam quinque habeat partes; tot nimirum, quot sunt artium, & scientiarum genera.

Deinde, omnis oratio, ut non vno in loco Lib. 2.
de Ora. scriptum reliquit Tullius, ex duabus conficitur rebus, sententijs videlicet, & verbis: duas igitur tantum agnoscere debemus eloquentiæ partes, sententias, & verba: & hinc est, quod bene dicere, quod Oratoris est proprium, nihil aliud est, quam optimis sententijs lectissimisque verbis dicere.

Postea, tria, ut multis in locis Romanus Orator docet, Oratori videnda sunt, quid dicat, & quo quidque loco dicat, & quo modo: quare summus dicendi magister tres tantum agnoscere videtur rhetoriæ partes, inuentionem, elocutionem, & pronunciationem.

Postremo, ne plura huc argumenta conferat, cum plura in singulis disputationibus allaturus sim, iudicium est maxime necessarium Oratori, & for-

& fortasse multo magis, quam ulli alij artifice; igitur faciet sextam rhetoricæ partem, ut aliqui voluerunt.

Lege Quinct. li. 3. c. 3. Pe. Ram. Lib. 5. Quod ad opiniones attinet, aliqui existimant duas tantum esse eloquentiæ partes, nimirum elocutionem, & pronunciationem: quam opinionem quidam noui nouarum opinionum cupidissimi Scriptores, defendunt. Alij solum tres partes ei tribuendas esse voluerunt, inuentionem, dispositionem, & elocutionem: ita Albutius non obscurus huius artis professor. Alij quattuor esse statuerunt, inuentionem, dispositionem, elocutionem, & memoriam: quam enumerationem docebat Traſymachus. Alij vero quinque, addendo etiam actionem: ita Fabius, & est communis Rhetorum sententia, ut postea dicam. Denique alij statuerunt esse sex, existimantes iudicium esse vnã partem ab alijs seiunctam.

Quo loco illud animaduertendum est, in enumeratione harum partium varios esse loquendi modos, sine plures, sine pauciores numeros.

Anton. Pin. in Quint. Nam Dion has numerabat, inuentionem, dispositionem, memoriam: ad quas hic auctor alius, quadam sua ratione, accommodabat: quod Latinius exponere, nihil est necesse. Theodori sectatores has partes ponebant, inuentionem, quã diuidebant in inuentionem rerum & verborum, quod

quod etiam aliquando Cicero fecit, dispositionem, memoriam, & actionem. Denique, Hermaſtoras has statuit partes, iudicium, partitionem, ordinem, & æconomiam, cuius sententia quo modo accipienda sit, nihil est necesse augurari, cum eius scripta non exſtent. Quid autem in tanta sententiarum varietate sentiendum sit, cum nihil hic notandum occurrat, vnica positione nunc aperiemus, & postea singulis disputationibus planius totam hanc materiam explicabimus.

Anton. Pin. in Quint. lib. c. 3.

Sit itaque vnica positio: Eloquentiæ partes sunt quinque, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, & pronuntiatio. Hæc doctrina probatur primum communi Rhetorum sententia, que hunc numerum, & has partes, quas diximus agnoscit. Ita M. Tullius multis in locis, sed vnus vel alter, vbi singulas connumerauit, sit instar omnium. Cumque esset, ait M. Crassus, Libro 1. de Ora. omnis oratoris ius, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primum, quod diceret: deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere; tum ea denique vestire, atque ornare oratione; post memoria sepire; Libro 2. de Ora. ad extremum agere cum dignitate & venustate. Alibi: Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas: inuenta dispo-

disponere : deinde ornare verbis : post memorie mandare : tum ad extremum agere, ac pronuntiare . Eandem enumerationem agnovit auctor ad Herennium : eandem Fabius, qui etiam contrarias opiniones confutavit : eandem inter recentiores Trapezuntius, & multi alij, quos brevitatis causa missos facio .

Ad has auctoritates accedat etiam ratio : his tantum partibus, nec pluribus, nec paucioribus redditur perfecta eloquentia, ita, ut si qua ex his demas, consistere non possit, si quam addas, illa sit superuacanea ; igitur, tot erunt, quot diximus, nec plures, nec pauciores . Quod sumptum fuit verum esse demonstratur ex M. Tullio, qui loquens de Sulpitio & Antonio magnis Oratoribus, ita scribit : Sed ij tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum : idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum nihil poterat, in quacunque enim una plane claudicaret, Orator esse non posset : & quae sequuntur . Sed illud antecedens planius demonstrabitur hac tertia ratione .

Tertio itaque loco confirmatur allata positio ratione sumpta a fine eloquentiae : Oratoris finis, ut alias docuimus est persuadere : ad cuius finis consecutionem utitur oratione, quasi instrumento quodam : sicuti miles equo & armis

Lib. 1.
Lib. 3.
cap. 3.

In Bru-
co.

Lib. 1.
disp. 8.

ad

ad obtinendam victoriam : Oratio autem, ut Tullius scribit, constat rebus, siue sententijs, Libro 2. & verbis . Res itaque primum necessariae sunt, de Ora. quae non possunt persuadere, nisi in animos auditorum influant : influere nequeunt, nisi verbis, quasi quibusdam vehiculis inferantur : Res & verba, nunquam habebit Orator, nisi inuentionem adhibeat, qua sibi rerum & verborum copiam comparet . Est igitur necessaria ad persuadendum inuentio . Et quoniam sententiarum non eadem est ratio ; cum aliae, tanquam suaves, sint apte ad conciliandum, & delectandum : aliae, tanquam robustae, & nervosae, idoneae ad commouendum : aliae vero, tanquam verae & certa, aut probabiles, accommodatae ad docendum ; quae sunt tria oratoris munera ; quae non in eadem orationis parte, neque in quouis eiusdem partis loco, sunt adhibenda ; hinc fit, ut praeter inuentionem, eorum quae inuenit collocatio, ac dispositio, Oratori persuadere volenti, sit maxime necessaria . Itaque, cum ea, quae inueniuntur sint inter se varia, ac diuersa, certa quadam ratione, suis locis, ut ad persuadendum valeant, Orator collocare debet : non secus, ac facit Imperator, qui suos milites ad victoriam obtinendam certa ratione distribuit . Quamobrem sicuti ad victoriam obtinendam non satis est multos

Cic. lib.

O milites

Quinæ. milites congregasse, ni in acie, vt ars militaris efflagitat, collocentur; pari etiam ratione, quæ inuenta & excogitata sunt, parum ad persuadendum valerent, ni suis in locis collocaretur idonee. Inuenta igitur sententiæ certa quadam ratione distribuendæ sunt. Et quoniam res inuenta & distributa, nihil possunt persuadere, nisi verbis vestiuntur, & exornentur, atque ex utrisque vna fiat integra & perpolitata oratio, opus erit exornatione, quæ potissimum sita est in selectu, collocationeque verborum, quæ cum debeant esse accommodata rebus, certis in locis idonee, atque concinne collocari debent. Siquidem verba, sicuti & sententiæ, varia ac diuersa sunt; cum alia sint aspera, alia suauia; alia propria, alia translata; alia grandia, alia humilia; alia longa, alia curta; alia consonantiora, alia minus sonantia; alia familiaria, alia recondita; alia denique vniuersa, alia singula: quæ ni suis in locis fuerint posita, orationem non efficient rotundam, suauem, ac fluentem, quæ facile aures demulceat, & animos commoueat. Est igitur Oratori omnino necessaria exornatio, siue elocutio, qua vnaquæque res & sententia concinne, politeque dicatur. Parum enim valeret ad persuadendum res inuenisse, & disposuisse, nisi verbis, quasi coloribus pingere-ntur, luminibus illustrarentur, & schematibus

exor-

exornarentur, cum inculta, incompta, & incoccinna oratio, aures non demulceat, nec in animos auditorum sese insinuet. Quod si res prudenter inuenta, & sapienter disposita, & artificiose exornata memoria non contineantur, sed vel statim effluant, aut cum difficultate promantur, nihil idonee ad persuadendum dici poterit. Habui ego præceptorem ad inueniendum sagacissimum, ad disponendum sapientissimum, & ad exornandum artificiosissimum, & tamen, quia memoria erat destitutus, quæ sagaciter inuenerat, prudenter disposuerat, & apte exornauerat, confundebat, & nihil apte ad docendum & delectandum dicebat. Maneat igitur fixum, oratori persuadere volenti, necessariam esse memoriam, qua res inuentas, dispositas, & exornatas complectatur, & conseruet, vt inde, quasi e quodam penu eas promere suo tempore queat. Et quoniam hæc omnia inclusa sunt in animo, nec possunt in aliorum mentibus persuasionem gignere, nisi promantur; erit profectio, præter iam dicta, oratori necessaria pronuntiatio, quæ res memoria comprehensas, quasi quodam vehiculo ad aures auditorum deferat, & quæ animo delitescabant in lucem proferat. Et quia pronuntiatio cum elocutione, quadam naturæ societate, est coniuncta, cum nihil eloqui possimus, nisi pronunciemus; hinc est, quod a M. Tulio

lio elocutionis comes apte nominata fuit. Cum itaque Orator in publica luce versari, & in hominum conuentu sermonem habere debeat; & humanus sermo, quo mentis sensus aperiantur, verbis & sententijs conficiatur, & res inuentionem, & verba elocutionem requirant, & tam res quam verba suis locis collocanda sint; & ad alios nisi memoria contineantur, & enuncientur, peruenire nequeant, profecto Orator suum finem nunquam assequetur, nisi graues sententias inuenerit, distribuerit, exornauerit, memoria mandauerit, & tandem pronuntiauerit. Et sane, quo nam modo orationem, qua veluti quodam instrumento Orator ad finem suum attingendum utitur, conficiet, ni adsit inuentio? & si inuenta temere atque confuse posuerit, quonam modo docebit? & si ineleganter, inconcinneq; eam construxerit, qua ratione delectabit? & denique, ni memoria commendet, ut postea cum quadam venustate & decore pronuntiet, quo pacto mouebit?

Hæc, quæ dicta sunt, explicare possumus simili sumpto ab eo, qui vellet conuiuium instruere, qui primum cibos idoneos, & accommodatos ijs, quibus condixisset, pararet: deinde eos certa quadam ratione in varios missus distribueret, ac denique quibusdam salsamentis, & aromatibus condiret. Est & illud simile, de eo, qui domum fabri-

fabricare vellet, qui lapides & cimenta congregaret, & congregata distribueret, domumq; conficeret, atque exornaret.

Maneat itaque certum ex his quæ diximus, quinque esse eloquentiæ partes, nec plures, nec pauciores, & eas esse, quas numerauimus; cum sine his consistere non possit, & his positis, integra atque perfecta existat, ut nulla alia ei sit opus parte. Restat igitur, ut quas in contrariis attulimus rationes, eas nunc soluamus.

Quod igitur ad primam rationem attinet, cõcedimus quidem omnes artes in Oratore requiri, sed quia illarum habitus sunt proprii aliorum artificum, ideo non censentur partes eloquentiæ, sicuti hæc quinque, quæ sunt Oratori maxime propriæ. Diceres etiam has quinque facultates speciatim esse partes rhetoriæ, quia ipsa harum partium præcepta & doctrinam tradit. Eloquentiæ vero, quatenus his quinque habitibus ad orationem construendam, & habendam utitur, quibus aliæ artes ad hunc finem non utuntur. Vel si placet, dicas, & fortasse melius, ceteras omnes artes ad has quinque partes renocari, prout priuatim, vel inuentioni, vel dispositioni inseruiunt.

Secundæ rationis facilis est solutio: quoniam verba & res non eloquentiæ, sed orationis, quæ ab eloquentia conficitur, partes putandæ

sunt : at nōs hoc loco de partibus eloquentiæ disputamus .

Neque tertia aliquid necessario concludit : Libro 2. de Ora. siquidem , cum M. Tullius ait illa tria Oratori esse videnda , tres quidem partes insinuat , sed ceteras non negat : sicuti nec cum ait , esse duas , quarū altera ornate , altera apte dici postulat . Enumerat autem solum tres partes , quia eas proxime expositurus erat , quæ ad ipsam orationem conficiendam requiruntur , vt sunt inuentio , dispositio , & elocutio , quæ significatur per illa verba , quo modo .

Quid de ultimo argumento dicendum sit , postea integra disputatione examinabitur . Cum itaque istæ rationes nihil concludant , concludere profecto licet , quinque esse eloquentiæ partes , nec plures , nec pauciores

An Inuentio sit rhetoriæ pars ,
Disputatio III.

EMONSTRAVIMYS hætenus eloquentiam aliquas habere partes : docuimus etiam vniuersæ quæ & quot nam sint : nunc consequens est , vt de singulis disputationem instituamus , cum singulæ priuatam difficultatem habeant . Et quoniam inter eas

eas primum locum obtinet inuentio , ideo de ea priore loco verba faciemus . Et quamuis antiqui dicendi magistri pro certo habuerint inuentionem esse rhetoriæ partem : tamen quidam recentiores aliter opinati sunt ; ac proinde huius questionis examinandæ nobis occasionem præbuerunt : quorum opinioni hæ rationes fauere possunt .

Primum , huic sententiæ fauet auctoritas M. Tullij , qui locorum inuentionem tribuit dialecticis : ita enim scribit : Sed Aristoteles , is , quem maxime ego admiror , proposuit quosdam locos , ex quibus omnis argumentatio , non modo ad philosophorum disputationem , sed etiā ad hanc , qua in causis vtitur , inueniretur : & alio loco in dialecticorum acumine inuentionem positam esse affirmavit . Libro 2. de Ora.

Deinde , rhetorica , ex Aristotele , est veluti particula & propago quædam , ac simulacrum dialecticæ , ea nimirum de causâ , quod ab ea inueniendi , atque argumentandi ratione accipiat : huc facit , quod Cicero inuentionem artis differendi , id est dialecticæ partem fecit : quare non erit pars eloquentiæ . Et hinc est , quod Aristoteles in rhetoricis nihil de locis , qui ad inuentionem pertinet disputauit : nec etiā Hermogenes alias absolutissimus dicendi magister , & nō nulli alij . Libro 1. Rhet. In Top. Rodal. lib. 3. c.

Ad hæc loci , ex quibus argumenta in rhetorica

rica petuntur, ijsdē omnino sunt, nec vlla ratione differunt, a locis dialecticis; vt patet ex ipsorum enumeratione, & descriptione: igitur inuentio, quæ tota in locis versatur, erit dialectica propria. Quid ergo tā multa rhetores frustra de inuentione scribunt? cum hæc a dialecticis accipienda sint.

Insuper, vt Orator a Philosophis & ab alijs artificibus res & sententias accipit, nec enim disputat de virtutibus, de legibus, & de rep. ita inueniendi rationē a Dialectico accipiet. Huc facit, quod legimus, Gallum solitum dicere, si quæstio incidisset de factō, hanc pertinere ad Ciceronem: si vero de iure, nihil ad Ciceronem sed ad Gallum: ac si dixisset, Oratorē solum vocem & verba adhibere, res vero a Iuriscōsulto sumere.

Iam vero, si Oratori elocutio relinquatur, & inuentione spoliatur, suum retinebit nomē, quod minime retineret, si omnes alias partes ei tribueres, & elocutione priuaret, cum ab hac sola disertus & eloquens nominetur: ergo sola elocutione consistet eloquentia: cum id solum ad Oratorem pertinere videatur, vt orationē verbis ornatā, & copiosam reddat. Huc facit, quod M. Tullius sermone secundo de Oratore his verbis scriptum reliquit: Sed quod cuiusque sit propriū, & si ex eo iudicari potest, cū videris quid quæq; doceat: tamē hoc certius nihil esse potest, quam

Cic. in Orat.

quam quod oēs artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt; orator sine ea nomen suum obtinere nō potest: vt ceteri, si disertī sint, aliquid ab hoc habeant; hic nisi domesticis sit instructus copijs, aliunde dicendi copiam petere non possit.

Præterea, omnes aliæ scientiæ rationem inueniendi, & disponendi accipiunt a dialectica, quæ est omnium scientiarum, & artium instrumentum; cur non etiam Rhetorica? quæ, vt ab eadem ratiocinandi modum mutuo accipit, ita & rationem inueniendi accipere debet.

Denique, inuentio est quædam naturalis prudentia, atque perspicacia, ac propterea Tullius aliquando dixit, inuenire esse magis prudentiæ, quam artis: alio loco, scriptum reliquit, esse mediocris prudentiæ: adde etiam auctoritatem Fabij dicentis inuentionem esse nobis communem cum imperitis, et esse magis a natura, quā ab arte: quod si hæc vere dicuntur, sequitur necessario inuentionē non esse partē artificiosæ eloquentiæ.

In hac disputatione duas inuenio scriptorū sententias: alteram quorundam recentiorum, qui contradicendi studio, nouam introduxerunt doctrinam, affirmando inuentionem esse propriam ipsius dialectici: ita vt inutiliter rhetores de inuentione scribant, & aliquid præcipiant: cum tota inueniendi ratio a dialectico

In orat.
In 2. ds
orat.

Libro 2. *lectico petenda sit. Ita existimavit Rodolphus*
 cap. 18. *Agricola: cuius sententiam libenter amplexus*
est Petrus Ramus, & non nulli alij. Alteram
priori contrariam, omnes antiqui dicendi ma-
gistri constanter docuerunt; quam communiter,
qui Rhetorica scribunt, amplectuntur; ita ut
hæc secunda opinio pro communi haberi de-
beat: quam nos quibusdam fundamentis, &
positionibus retinendam esse demonstrabimus.

Solet etiam hoc loco dubitari, an inuentio sit
quædam vis naturalis, an vero facultas studio
& disciplina acquisita: de qua re quid sit sen-
tendum, infra in positionibus aperiemus.

Arist. lib.
 1. Rhet.
 cap. 1.
Primum fundamentum: ut humanæ menti
insita est a natura vis quædam differendi, quam
postea perspicacia ingenij viri expoluerunt, &

Cic. li. 1.
 de orat.
ad artem redegerunt: ita etiam ab eadem natu-
ra humanæ rationi ingenta est vis quædam di-
cendi, quam homines quidam callidiores nota-
tionè, & usu perfecerunt. Quæ duæ facul-
tates, licet inter se maximam affinitatem ha-
beant, ut Aristoteles eas merito, antistrophas,
hoc est persimiles & sibi respondentes, appel-
lauit: tamen & instrumenta, & usum, &
multa alia inter se habent diuersa, & quod ad
rem nostram maxime facit, ipso fine potissimum
discernuntur. Nam, cum dialectica tota posi-
ta sit in differendi via, usq; rationis; quam

Cic. in
 Top.

diri-

dirigit, ne in rerum cognitione erret, eum ha-
bet finem, eoq; tota refertur; ut comparan-
dæ, & tradendæ doctrinæ, differendiq; viâ com-
monstret. Eloquentia vero eo spectat, ut ani-
mos multitudinis tractet, & quoquo vult im-
pellat, atque commoueat. Quo sit, ut diale-
ctica ad docendum & cognoscendum, eloquen-
tia vero ad persuadendum potissimum sit com-
parata: illa opinionem, hæc vero persuasionem
& motum gignit: quos fines hæ facultates at-
tingere nequeunt, nisi res inuenerint, quibus opi-
nio siue fides, ac persuasio gignuntur. Et quo-
niam ea, quæ ad finem consequendum cõferunt,
debent esse cognata, & accommodata fini; pro-
pterea, licet ambæ hæ artes inuentione vtan-
tur: tamen, earum inueniendi diuersa debet es-
se ratio, ut secundo fundamento planius ex-
ponam.

Notandum itaque secundo loco est, persua-
sionem dialecticam, ut etiam supra scripsimus,
multum differre a persuasionem rhetoricam. Dia-
lecticus enim differendo eam cognitionem in ani-
mis eorum, quibus cum agit gignere conatur,
quæ sit firma & quantum fieri per ipsum po-
test certa, & ut quam proxime ad scientiam
accedat: & ideo ea inuenire debet argumen-
ta, quæ sint ad hanc firmam opinionem gignen-
dam maxime accommodata. Nomine autem

Libro 1.
 disp. 8.

diale-

dialectici hoc loco, non solum intelligo eum, quò tantum nouit locos numerare, ac distinguere, rationemq; probabiliter disputandi docere, sed eum qui pro omnibus, & contra omnia probabiliter in philosophorum scholis disputare queat; qui nimirum ea teneat, quæ non scientia, sed sola opinione & probabilitate continentur: & quidem huiuscemodi hominem Aristoteles, Dialecticum appellare consuevit. Vt enim Rhetor interdum significat eum, qui solum præcepta docet, interdum vero etiam illum, qui copiose ornateq; de quauis questione populariter disputat; ita Dialecticus aliquando is dicitur, qui rationem ac viam docet inueniendi argumenta, quibus in vtramque partem probabiliter disputatur: aliquando vero, eum, qui sit probabiliter omnium doctrina ornatus, qua de rebus omnibus propositis, in doctorum hominum cœtu, vt Gorgias faciebat, disputet. At vero oratori ea persuasio est propria, quæ fidem opinionemq; quandam, non tam ad rei naturam, quam ad hominum sensus accommodatam, & plane popularem, excitet: quæ interdum infirmis signatur argumentis, quorum in disputatione dialectica, nullus esset vsus: quoniam, nihil, aut parum ad fidem faciendam valerent. Imperite enim multitudinè ea interdum magis probabilia videntur, quæ vera non sunt, quam quæ sunt

Lib. 1. de
Anima.
tex. 11.

Aristot.
li. 1. Rhetor.
c. 1.

sunt veritati magis consentanea. Hinc fortasse factum est, vt Aristoteles libro primo de arte dicendi, eloquentiam arti Sophistica similem esse dixerit: quod, sicuti Sophista argumentis non probabilibus illis quidem, sed quæ probabilia apparent, ad decipiendum vti solet; ita Orator rationes parum probabiles interdum adhibet; modo multitudinè probabiles videantur: quinimo etiam falsis vulgi opinionibus, & erroribus aliquando ad id, quod vult persuadendum, vtitur. Quare, longe diuersum est illud probabile, quod dialectici sectantur, a Græcis, ἐνδοξον, appellatum, ab eo, quod Oratores, πιθανον, ab eisdem dictum. Cum itaque hi duo communes artifices diuersos fines spectent, quos sine inuentione attingere nequeunt; non eadem profecto erit vtriusque inuentionio: cum ad diuersos fines consequendos diuersa, aut saltem diuersa ratione considerata, sint adhibenda media. Sed quantum horum artificum inuentiones inter se discrepent, paullo post planius explicabitur.

Tertiu fundamentum: nomine inuentionis duo possumus intelligere; primu excogitatione argumenti, siue loci, siue medij, vt dialectici loquuntur, ad aliquam quonem proposita probandam: qua ratione, inuentionio dicitur esse excogitatio argumenti: argumentum autem est, probabile inuentum

Cice.in
part.sub
princ,

tum ad faciendam fidem, id est ad firmam opinionem gignendam. Vt si proponatur questio; sit ne Rhetorica ars, vt hanc explices questionem tibi inueniendum est medium, siue argumentum, quo huius rei dubia fidem facias. Deinde, nomine inuentionis intelligere possumus excogitationem, ac inquisitionem omnium eorum, quae in aliqua tota oratione conficienda, seu causa tractanda sunt necessaria: quo modo accipere videntur dicendi magistri, cum dicunt, oratori plura esse inuenienda. Cuius sex partes auctor ad Herennium fecit, exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, atque conclusionem. Si inuentio priore modo sumatur, solum occupata esse videtur in inuestigatione argumenti, & medij, quod cuiusmodi esse debeat, libro de inuentione planius a nobis explicabitur: & de inuentione hoc modo sumpta, est dubitatio, an sit solius dialectici, an vero oratori etiam tribuenda sit, id quod nos in hac disputatione querimus: An scilicet locorum inuentio & explicatio ad rhetorem pertineat. Si vero inuentio altero modo sumatur, certissimum est pertinere ad oratorem, qui nisi ea inueniat ex quibus orationem conficiat, suo officio fungi minime poterit: cum nulla fere ars sine inuentione hoc modo sumpta, consistere queat. Ea autem, quae orator inuenire debet,

vt ex

vt ex Hermogene colligere licet, haec fere sunt. Lib. de
Inuen.

Questio, siue causa, status questionis, qualitas causae, loci ad probandam questionem, siue epicheremata, loci ad amplificandum, exordium, vestibulum narrationis, & narratio: de qua re alibi planius, & plenius a nobis scribetur. Ex his, quae adnotata sunt, non nullas differentias colligere licet, quae sunt inter inuentionem dialecticam, & oratoriam. Prima, dialecticus non tractat omnes locos, quibus priuatim solet vti orator, vt sunt loci laudationis, & consultationis, quos Aristoteles diligenter profectus est, primo & secundo de arte dicendi libro: similiter nec locos amplificationis, & locos extrinsecos, qui licet inartificiose dicantur, quod extrinsecus causae adueniant: tamen ab arte explicantur, & artificiose ab oratore tractantur, vt suo dicitur loco. Ideo Cicero inuentionem in tres partes aliquando distribuere videtur: quarum vna ad probandum, alia ad conciliandos animos, alia ad eos qui audiunt commouendos, facit. Secunda, hi duo artifices, non inueniunt easdem omnino res: quia vnus inuenit ea, quae valeat ad opinionem firmam gignendam apud viros doctos in disputatione philosophica; alter vero etiam quae ad persuadendum in populari concione conferunt: ille quae fidem faciant: hic, quae potissimum moueant ille ad vnum

Lib. 2. de
Orat.

Arist. li.
1. Rhet.
cap. 1.

Libro 1. Post. *unum finem, hic vero ad alium. Tertia, alia ratione Orator suos locos inuenit, exponit, & tractat, atque dialecticus facit: Vbi autem est diuersa tractandi ratio, atque explicandi re aliquam, ibi ex Aristotelis & omnium Philosophorum sententia, variae constituntur artes: ut patet in sermone, in quo explicando diuersae omnino facultates versantur.*

Lib. 1. *Ultimum fundamentum, in quo haec pars definienda est, Auctor ad Herennium sic definiuit: Inuentio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quae causam probabilem reddant. Per res veras, ut interpretes exponunt, intelligit res necessarias, & omnino certas: per,*

Franc. Mat. *verisimilia, res probabiles, quae potissimum ad artem dicendi pertinent: alia verba in hac descriptione adduntur ad demonstrandum cuiusmodi esse debeant rationes, quae inueniuntur; eiusmodi nimirum, ut rem probabilem, id est verisimilem, & apparenter veram demonstrarent: ut aptae sint ad gignendam opinionem, & ut eas auditores facile credant. Quo loco illud monuerim, non licere oratori, neque hoc esse artis munus, ut aliquid falsum, ad fidem faciendam inueniat: in quem errorem complures huius artis Scriptores, & Professores lapsi sunt: & maxime Quintilianus, cum tamen suum Oratorem virum bonum esse velit. Eodem prorsus modo*

Franc. Mat. *inueniat: in quem errorem complures huius artis Scriptores, & Professores lapsi sunt: & maxime Quintilianus, cum tamen suum Oratorem virum bonum esse velit. Eodem prorsus modo*

modo M. Tull. inuentionem definiuit. Quam definitionem omnes posteriores dicendi magistri, tanquam bonam, approbarunt. Posses etiam ex partitionibus Ciceronianis hanc descriptionem colligere: Inuentio, est excogitatio argumenti, id est alicuius inuenti, seu ut loquuntur Dialectici, medij, quo aliqua proposita quaestio probari potest. Dicitur autem hoc medium, argumentum, quia, argutando, inuenitur: quod definiens Tullius, dixit esse probabile inuentum ad faciendam fidem: dicitur argumentum, inuentum probabile, hoc est, inuenta ratio probabilis, non quia, probat, ut quidam exponunt; neque enim dicimus, credibile, quod credit; similiter non dicitur probabile, quia adhibetur ad probandum, ut bene quidam adnotauit; sed quia huiusmodi est, ut credi possit, siue sit rerum, siue verisimile, siue etiam falsum. Similiter, nomine fidei debemus intelligere quamcumque persuasionem, & praesertim eam, qua quis impellitur ad aliquid faciendum, quam orator in auditorum mentibus gignere conatur. Atque definitiones, describunt inuentionem, ut est in usu; si quis autem vellet eam definire, ut facultas est, ita diceret: Inuentio est facultas, qua probabiles inueniuntur rationes ad faciendam fidem: per rationes autem intelligo locos, et omnia alia, quae ad persuadendum necessaria sunt.

Trap. libro 1. Cypria. Soar.

In Top.

Streb.

sunt. His ita notatis has statuo positiones.

Prima positio: Inuentio, siue inuenire non est ulli arti ita proprium, vt etiam alijs conuenire non possit. Hæc positio intelligenda est de inuentione vniuersæ sumpta: & est certissima, cum sint quamplurimæ artes, quæ inuentione egent: ac proinde nulla est hoc loco nêcessaria probatio.

Secunda positio: Inuentio est omnino nêcessaria rhetoricæ; ita vt sine ea consistere nullo pacto queat. Est hæc positio manifesta ex secunda disputatione: & ex communi omnium sententia. Neque enim placent ij, qui volunt rhetorem nihil ex se inuenire, sed solum exornare, quæ ab alijs accepit, vt patebit ex tertia positione, & ex ijs, quæ alias dicemus de doctrina, quæ in perfecto Oratore desideratur: & saltem nemo ei negabit verborum inuentionem.

Tertia positio: Inuentio, vt est facultas inueniendi argumenta probabilia ad disputandum populariter in vtramque partem, est propria pars eloquentiæ, & ad rhetorem pertinet, qui & rationem inueniendi docere, & inuenire debet. Et quoniam in hac positione tota difficultas sita est, ideo eam pluribus rationibus munire conabimur. Et primum auctoritate omnium antiquorum Scriptorum, qui

qui de arte rhetorica scribentes, potissimum in hac parte explicanda elaborarunt: ita Aristoteles, cuius omnia fere quæ de arte dicendi scripti huc spectant, vt rationem inueniendi enthy memata, quæ sunt orationis nerui, aperiat: & ideo pauca de elocutione dixit; & de alijs partibus, vel parum, vel nihil. Et rhetoricam definiens, dixit, esse vim videndi, quid sit in vnaquaque re persuasibile: videre autem ad inuentionem pertinet. Idem M. Tullius, qui suos libros de Inuentione inscripsit, quod etiam Hermogenes fecit; & inuentionis locos, tum in partitionibus, tum alibi numeravit & exposuit. Quintilianus inuentionem partem eloquentiæ fecit, & inuentionis fontes copiose, accurateque aperuit. Recentiores etiam Scriptores, vt Trapezuntius, & alij fere omnes locos diligenter exponunt, & ad materiam rhetoricæ subiectâ accommodant. Quid est igitur, vt sine vlla vrgenti ratione a comuni & antiqua sententia recedamus? Quod qui faciunt, in multorum reprehensionem merito incidunt. Sed ad auctoritatem rationes accedant: & primum si oratori subtrahas locorum inuentionem, & tractationem, nunquam poterit idonea argumenta ad finem suum obtinendum recte inuenire, si quæ eorum sit ratio & natura, ignoret: cum loci debeant es-

Libro 1.
cap. 2.

Lib. 2. de
Orat.

Libro 3:
cap. 3.

Lib. 5.

se maxime accommodati causse, cum eorum habendus sit selectus, & certa quadam ratione collocandi sint; de quibus nihil dialectici præcipiunt. Præterea, oratori locorum inuentionem auferre licet, auferre etiam omnino licebit inuentionem rerum, & eum nudum, & inermem relinquere; quo fiet, ut tanquam rabula, clamator, & præco in forum veniat. Quo loco ex te, qui tam male de oratore mereris, peterem; quo pacto iste tuus orator de rebus ab alijs acceptis, cum ipse nec eas inueniat, nec cognoscat, iudicium feret? ni velis eum sine iudicio orationem texere, & causam perorare: quo pacto consequentia & inter se consentanea dicet? quo pacto verba rebus accommodabit? quo pacto verbis exornabit idoneis, ea quæ ignorat? quo pacto verborum copia abundabit, qui est rerum egenus, cum ex ipso rerum cumulo verborum fluat abundantia? Iam vero, si ei detrahas rerum inuentionem, detrahe etiam & verborum, cum, ut nunc dicebamus, verborum inuentio ab ipsa rerum inuestigatione profluat: auferas etiam omnia sententiarum ornamenta, & lumina, cum hæc a rebus ipsis sumantur. Ad hæc, cum rhetorica sit quadam facultas rationalis, quod ratiocinatione, ut libro primo docuimus, nitatur, & longe diuerso modo argumentatione,

& locis

& locis vtatur, quam dialectica, ut supra exposui, cur locorum inuentionem, & tractationem ei subtrahere volumus, cum sine his nihil concludere, & probare possit? Et cur potius hanc partem dialecticæ, quam rhetoricæ, quæ est ars magis a natura insita, prius inuenta, atque magis cunctis hominibus necessaria isti tribuere volunt? An quia, cum de locorum inuentione agat dialecticus, ideo orator agere non debet? sed id non obstare, satis superque supra demonstrauimus. Auferas etiam materiam, res nimirum omnes, cum in rebus omnibus etiam dialectica versetur. Denique, ne pluribus rationibus contrariam sententiam urgeam, ex argumentorum solutione, quam falsa sit, adhuc magis perspicuum fiet.

Quarta positio: Inuentio, quæ est pars eloquentiæ, non est solû facultas a natura accepta, sed etiam habitus arte & studio cõparatus. Volumus hac positione damnare eorum opinionem, qui hanc eloquentiæ partem putant potissimum haberi a natura. Fatemur quidem ad eloquentiam comparandam perspicacitatem quandam, ac celeres animi motus ad inueniendum idoneos esse necessarios; sed tamen hanc facultatẽ a natura tributã non ponimus eloquentiæ partẽ. Hęc positio his rationibus breuiter cõfirmatur.

Arif. li. 2.
Elen. c.
vlt.

Cic.li. i.
de Inuē.

Primum, si hæc inueniendi vis potissimum penderet a natura, cur tam multa de Inuentione, Aristoteles, M. Tullius, & alij dicendi magistri dixissent? cur eam omnium partium difficillimam esse affirmassent? cur partem artificiosæ eloquentiæ fecissent? Deinde, facultas inueniendi posita est in locorum, ac rerum notitia; is enim facile inuenit; qui multarum rerum cognitione est præditus, & locos penitus notos, atq; tractatos habet: at ista notitia, non acquiritur nisi arte & studio: igitur inueniendi facultas non est potissimum a natura. Quare, ne in re manifesta confirmanda diutius immeremur, irridere licet istos, vt quidam facit, qui inuentionem solius naturæ, & iudicium solius artis esse putant. Sed iam tempus est, cum per allatas positiones quid in hac difficultate tenendum sit, constet; vt aduersariorum rationes diluamus.

Gylbel.
Longol.

Ad primam, primum obijcimus aduersarijs eiusdem Ciceronis pluribus in locis, auctoritatem; in quibus nobiscum facit: & de locorum inuentione more rhetorico, varijs in locis scripsit. Deinde, cum inuentionem tribuit dialecticis, non debes existimare velle rhetoricam hac præcipua & maxima parte priuare, sed solum significare voluisse, Dialecticorum inuentionem & acumen, cum ipsi, ob assiduam dis-

serendi de rebus difficillimis & inuolutis exercitationem, sint maxime ad inueniendum prompti, in oratore desiderari; & dialecticorum disputandi vim ad dicendi rationem conferre; id, quod nos libenter concedimus: cum is, qui in dialecticis est exercitatus, longe melius & felicius rhetorica tractet, & sit ad inueniendum expeditior. Cum itaque affirmat Aristotelem quosdam locos tradidisse, non vult suam artem inuentione locorum spoliare; sed solum docere, esse quandam communem inueniendorum locorum rationem, quam non est necesse, vt rhetores inueniant, sed vt ea in suorum locorum tractatione & explicatione vtantur.

Ex his facile solueres secundam rationem, dicendo, ideo Rhetoricam esse quasi particulam dialecticæ, quia quæ de ratione inueniendi, ac ratioe mandandi a Dialecticis dicuntur, facile ad rhetoricæ usum traduci possunt: quæ tamen, nisi a rhetore ad suum finem, suumq; disputandi modum accommodate explicentur, parum profectus. Et vt rem hanc planius exponamus, argumentandi formam diligentissime explicant dialectici; sed cum oratores vario modo suas argumentationes disponere soleant; ideo de argumentorum formis, quod ad usum oratorum attinet, rhetores præcipere non nihil solent, vt alias nos apertius demonstrabimus. Habet itaq;

rhetores & dialectici, inuentionem, & iudicium, siue ratiocinandi modum communem; sed si ad usum referantur, earum explicatio & tractatio est longe diuersa. Quod Aristoteles in sua rhetorica de locis nihil dixerit, falsissimum est, cum hanc unam potissimum rhetoricæ partem ab alijs dicendi magistris illis temporibus pene neglectam, persecutus fuerit, ac fontes indicauerit, unde enthymemata hauriri queant. Quod si quosdam locos, quos in dialecticis explicuit, in rhetoricis non repetiuit, nihil obstat: quia existimauit facile ad usum oratorum traduci posse: & eos persecutus est, qui ad usum eloquentiæ erant magis accommodati. Hermogenes etiam non nihil de locis docuit, quos ad ipsas circumstantias, seu ad attributa reuocauit. Adde etiam, quod hic auctor non est persecutus omnia, quæ ad artem dicendi pertinent; sed multa ex industria omisit, quæ erant nota in scholis, & ea speciatim tradidit, quæ ad usum artis pertinent.

Tertiam rationem nihil concludere, satis constat ex ijs, quæ adnotauimus: quoniam multe sunt inter inuentionem & locorum tractationem, dialecticam & rhetoricam discrimina: cum hæc duæ facultates non prorsus eadem, neque eodem modo inueniant: una inuenit, quæ opinionem gignant, altera potissime, quæ ani-

mos commoueant: una credibilia, altera persuasibilia: una quæ a doctis admittantur, altera, quæ a multitudine recipiantur.

Quarta ratio dissoluetur, si assignaueris causam, cur Oratores non tractet res ipsas, sed a Philosophis, & ab alijs artificibus accipiant. Ratio igitur hæc est, quia rhetorica, ut ars quædam est, docet rationem differendi populariter, accommodatam non solum ad docendum, sed etiam ad mouendum, & delectandum: & ideo priuata quadam ratione debet agere de inuentione; ac etiam de dispositione; sine quibus nulla de re disputari, ac dici potest: propterea hæc non accipit a dialectico, ut faciunt omnes aliæ scientiæ, quæ utuntur inuentione & dispositione dialectica, sed de his quodam suo priuato iure agit. De rebus uero, quæ ad dicendum adhibet, satis est, si ab alijs scientijs tractatas accipiat, ut de eis ornate & copiose dicat. Sed tamen Orator, ut alias diximus, non debet ita accipere, quasi ipse sit omnino rerum ignarus, eum non solum uoce & uerbis, sed etiam rebus debeat esse instructus, ni præconis, qui solam uocem adhibet, personam, suscipere uult: & tanquam ignorans ab alijs sumere quæ sit dicturus, quæ quid ualeant, quid possint, non uideat, non intelligat. Nescio itaque, quem Oratorem

formet,

ferment, qui ei solam vocem tribuunt: rabulana fortasse dicent, aut remigem, ac baiulum quendam.

Quod quinto loco obijciebatur, solum probat, elocutionem esse maxime propriam Oratori, idque etiam verba ex Cicerone allata confirmant: Sed nunquam poterit Orator congruenter eloqui, nisi inueniendi facultate fuerit praeditus, & ea nouerit, quae uoluerit exornare.

Quo pacto sexta argumentatio solui debeat, satis ex iam dictis manifestum esse arbitror: alia enim est inueniendi, & ratiocinandi ratio, qua utitur oratoria facultas, ab illa, qua utitur dialectica: & quod ad ratiocinationem attinet, plenius dicitur, cum de iudicio inferius disputabitur.

Quo autem modo, ultima ratio diluenda sit, ex ultima positione constat. Quod si interdum rhetores dicunt inuentionem non esse ita artificiosam, tunc comparant eam cum elocutione, quae magis ex arte pendet; cum ad facile inueniendum quadam uis a natura tributa, in Oratore desideretur.

An

An dispositio sit rhetoricae pars;
Disputatio IIII.

QUONIAM eiusdem artificis esse uidetur eas res disponere, ac suis idoneis locis accommodare; qui eas inuenit: hinc est, ut ij, qui rhetoricae inuentionem subtrahunt, ijdem dispositionem quoque detrahant, atque detrabere debeant: ac proinde huius tractandae disputationis occasionem praebent. Et ut eorum sententiam aliquam probabilitatis speciem habere demonstrem, aliquibus argumentis eam confirmare conabor.

Primum, dispositio nihil aliud esse uidetur, quam recta tractandi ratio, secundum quam omnia quae dici, ac doceri debent, pro rerum natura, aut audientium captu, disponuntur: at agere de methodo, quod sane negaret nemo, ad Dialecticum pertinet, quippe qui docet quo pacto de quauis re differendum sit: quare agere de dispositione non erit rhetoris, nec dispositio erit rhetorica pars.

Deinde nulli Rhetores in suis scriptis de hac parte quicquam priuata scribunt, ut patet, si meliores dicendi magistros consulas; inter quos Quintilianus, putauit dispositionem arte tradi non posse: igitur non erit eloquentiae artificiose

pars.

Lib. 7.

pars. Huc accedit, quod expositores orationum Ciceronis. Sæpe dicunt, dum earum dispositionem inquirunt, partes non esse ex arte distributas, sed a casu, vel pro dicentis arbitrio positas; & interdum dispositionem esse naturalem.

Præterea, dispositio quattuor potissimum partibus continetur, exordio, narratione, confirmatione, & peroratione: at exordium & peroratio ex Aristotele, cum ad animos commouendos referantur, non sunt orationis partes, sed quasi accessiones quædam, de quibus nihil est necesse præscribere: narratio vero & confirmatio dialectica dispositione continentur; quæ, ut M. Tullius scripsit, rem vniuersam in partes distribuere, latentem explicare, obscuram explanare, ambiguamque probare docet: igitur.

Postremo, disponere atque ordinare est munus sapientis, ut Philosophi docent: non poterit igitur illa facultas, quæ rationem disponendi aperit esse eloquentiæ pars; cum eloquentia, non sit sapientiæ, ut primo libro a nobis decretum fuit. Atque his, aliisque similibus rationibus, dispositionem nihil ad rhetoricam pertinere, persuaderi possit.

Quod ad opinioniones attinet, illi ijdem, qui dixerunt Inventionem non pertinere ad Oratorē, eidem etiam dispositionem negant, & dialectico tribuunt. At vero, qui Oratori concedunt

inuen-

inventionem, etiam dispositionem tribuunt. Præterea, quidam, in quibus Fabius esse videtur, affirmant hanc partem non posse arte tradi: alij vero, inter quos Rodolphus, contra sentiunt. Quid autem de utraque difficultate sentiendum sit, nos fundamentis quibusdam, & positionibus, aperiemus.

Primum fundamentum: hæc pars, his potissimum nominibus vocari solet; collocatio, dispositio, distributio, methodus, ordo: Græci, τάξις, & ὁμοιομοίωσις, id est, ordinationem, & dispensationem, vocant: Solet etiam hæc pars varijs modis defini. Auctor Herennianus hoc modo eam describit: Dispositio est ordo, & distributio rerum, quæ demonstrat, quid, quibus in locis sit collocandum. Item, Distributio est

Lib. 2.

Lib. 3.

Lib. 7.

cap. 2.

Libro 3. ihet.

In Bru. to.

Arist. li. i. Meta.

Dispu. 4.

rum,

rum, & causse ratione, ad persuadēdū idonea di-
sributio. *Vt autē est quadam methodus defini-
ri potest eo modo, quo libro primo disputatione
quincta, tertia parte fecimus. Atque hac de no-
mine, & definitione, nunc de diuisione dicamus.*

*Secundum fundamentum: prima dispositio-
nis diuio, quam omnes fere dicendi magistri
afferunt, hæc est: Dispositio, altera est naturalis,
altera artificiosa: quam diuisionem tradidit M.
Tullius in secundo de Oratore libro. Dispositio
naturalis dicitur ea, quam quodammodo ipsa
natura præscribit, & animis nostris inserit.
Præscribere enim natura videtur, vt antequam
aliquid dicamus, auditorū animos conciliemus:
deinde, vt rem de qua controuersia est, expona-
mus: postea vbi eam nostris præsijs corrobore-
mus: ac tandem vt concludamus. Artificio-
sa dicitur illa, quam prudens Orator suo iudicio
pro locorum, temporum, personarum, caussta-
rumq; diuersitate, adhibet. Hæc due dispositio-
nes ita differunt, quod prior est magis certa, po-
sterior vero minus certa: ac proinde de illa cer-
ta præcepta dari possunt, de hac non ita, cum
pro causse vtilitate immutanda sit: qua in re
Orator suam indicabit prudentiam. Neque il-
la prior dicitur naturalis, quasi a sola natura
habeatur, cum de ea speciatim dicendi magistri
præcepta tradant; sed quia natura ordinem se-
quitur.*

Streb. in
hunc lo-
cum.

*quitur. Neque hæc dī artificiosa, quod ab ipsa
arte solum explicetur, aut doceatur; sed quia
ex quadam industria, & arte Oratoris pendet.
Exempla prioris dispositionis habes in his ora-
tionibus Ciceronis, vt earum expositores scri-
bunt. Prioris, in oratione pro P. Quinctio, pro
lege Manilia, pro A. Cæcinnæ, & in nonnullis
alijs. Posterioris vero, in Oratione pro Sylla,
pro Archia poeta, vbi partes videntur per-
mixtæ, vt Xichonius Patavinus, & alij adno-
tarunt, & in quibusdam alijs. Afferunt etiam
exemplum orationis Ilionci apud Virgilium: Otho.
Vucrede
mus. qui, quæ poterant obesse prius cōsultauit, quam
quod volebat, ex Didone peteret. Idem Cice-
ro in Miloniana fecit. Libro 1.
Aen. Sunt qui aliter has duas
dispositionis partes explicent: nam primam di-
cunt esse iuxta artem, & ab arte proficisci: al-
teram vero non esse secundum artem, sed ex
prudētia & consilio Oratoris oriri. Denique,
alij dicūt dispositionem esse ex arte, cum omnes
adhibentur orationis partes: non ex arte, cum
aliqua pars prætermittitur. Anton.
Lufcu.
ora. pro
Quinct. Alia dispositionis
diuio, quæ ex eodem Cicerone colligitur, hæc
est: quod alia sit dispositio quæstionis infinita,
alia quæstionis finita. Nam, cum dispositio de-
beat esse accomodata quæstioni, pro quæstionū
varietate, varia etiam erit dispositionum ratio.
In part.
Streb. in
hunc lo-
cum. In quæstione infinita tractanda, vt Cicero ait, In part.
idem*

idem fere est ordo, qui & locorum: hoc est, argumenta ad fidem faciendam, eodem ordine sunt tractanda, quo loci numerantur. Ut, si exempli gratia tractares hanc questionem, An mors sit contemnenda, primum argumentum duceres a definitione, deinde ab enumeratione a notatione, a coniugatis, & sic deinceps. In causa vero, seu questione finita, quoniam non solum facienda est fides, sed etiam adhibendus est motus, oportet aliam adhibere dispositionem, naturalem nimirum, vel artificiosam. Neque, quod Cicero de dispositione propositi, siue questionis infinita ait, ita accipiendum est, ut debeamus semper eandem dispositionem seruare, quam ipse in locis recensendis expressit; cū non eodem modo quæuis infinita questio tractari debeat, nec eadem ratione ab omnibus locorum series constituatur: & ipsemet Cicero vtriusque questionis eandem esse dispositionem eodem loco, doceat. Doctrina itaque Tullij vniuersæ accipienda est, videlicet, in questione infinita tractanda, eam dispositionem fere seruandam esse.

In part. Rursus, ex eodem Tullio hæc tertia colligitur dispositionis diuisio, quod alia sit accusatoris, alia defensoris disponendi ratio. Accusator rerum ordinem prosequitur, ut Cicero facit in Verriis: patronus vero varie disponit, pro causa- rum, temporum, & personarum varietate: ut

in ora-

in oratione pro Cluentio; & pro Milone idem auctor fecit. Trapezuntius hunc in modum dispositionem diuidit. Dispositio, alia ab arte proficiscitur, alia a natura causæ, & temporum, locorumque, ac personarum ratione, ut supra scripsimus. Rursus alia est dispositio causæ simplicis, ut est illa, in qua vna est constitutio: alia est causæ duplicis, ut est ea, quæ duas aut plures habet constitutiones, aut constitutionis partes: quæ constitutiones, vel sunt principales, ut sunt illæ, quæ ex conflictione, & prima depulsione oriuntur; vel incidentes, ut quæ ex alicuius rationis depulsione nascuntur. In simplici causâ consideratur dispositio partium orationis, ut exordij, narrationis, aliarumque, & argumentorum: at vero in duplici, etiam constitutionum, ac partium earum consideranda est. Rodolphus autem ex triplici rerum ordine, triplicem facit distribuendam formam. Nam rerum alia sunt, quæ inter se statim quædam certum habent; ut annus prior & posterior: prima & secunda diei hora: alia, quæ nullum habent ordinem, vel si quæ habere possunt, quisque, in illis explicandis, eum ordinem seruat, qui pro occasione, & ratione dicendi, visus fuerit oportunior: alia denique certo ordine gesta; sed tamen data opera in illis exponendis earum seriem, perturbamus, & priores posteriore loco ponimus: & rem non a principio, sed a medio exordimur:

Q mur:

Lib. 3.
cap. 1.

mur : qua scribendi ratione vti solent potissimum poetae, ac etiam Oratores. Hunc ordinem seruant Comici in Comœdijs scribendis : hunc seruauit Virgilius in Aeneidis ; qui non exorsus est ab initijs belli Troiani, sed a navigatione Aeneae, qua tempestatibus in Africam delatus est. Huc pertinet præceptum illud horatianum :
 Nec reditū Diomedis, ab interitu Meleagri,
 Nec gemino bellū Troianū orditur ab ouo.
 Primum ordinem naturalem, alterum arbitrarium, tertium artificialem nominat Agricola. Naturalis ordo in quattuor spectari solet : nām aliquid dicitur prius natura, vt est id, a quo aliud dependet, & non contra : quo modo Sol est prior illuminatione : partes priores toto. Dicitur præterea aliquid prius tempore : vt. dies externa, hodierno die, & elapsa hora præsentis tempore. Postea, dicitur aliquid esse prius positione : quo modo fundamenta in domo, si ascendas, sunt priora parietibus : & in homine, si descendas, caput & collum. Postremo, est aliquid prius alio, dignitate : vt Consul, Prætor, Sol ceteris Stellis, & aurum argento. Qui rem aliquam gestam narrant, naturalem rerum ordinem sequi debent, & eo ordine eam exponere, vt gesta est : quod proprium est historiographorum, quorum prima laus, est veritas. At vero Poetae, qui varietate dele-

De arte
poet.

Aristot.
in post.
præd.

Etare

Etare volunt, hunc ordinem perturbant, & multa permiscunt : vt fecit Virgilius in Aeneidis, Terentius in Andria, & in alijs comedijs. Quare historicus aliter inciperet, ac prosequeretur Aeneae errores, atque Virgilius fecit. Quando autē ab historico res variae, et ordine disiunctae, sed eodem tempore gestae, exponendae sunt ; cum eas simul narrare nequeat ; pro suo arbitrio eas disponit ; quarum interdum ordinem abrumpit, vt aliquid aliud scribat, & postea ad eas quas intermiserat, narrandas, reuertitur. Id in Liuiio obseruares, dum res, quae secundo bello punico in Italia & in Hispania gestae sunt, narrat : idem etiam in Cornelio Tacito. Quod si cuiuspiam de rebus varijs, multiplicibus, & nulla affinitate coniunctis esset scribendum, vt de populorum moribus, de ijs quae in aliqua prouincia, siue ciuitate reperiuntur, de clarorum virorum exemplis, & dictis, de plantis, de animalibus, de morbis alijsque eiusdem generis rebus, eum sequi potest ordinem, qui magis arriserit : ita tamen scribere debet, vt aliquem idoneum inuestiget, & sequatur. Vt si quis per genera, species, partes, rerum tempora, & officia progrediatur. Vt fecit Aristoteles scribendo de animalibus, Theophrastus de plantis, Valerius Maximus de virorum exemplis, & Medici agendo de morbis, iuxta ordinem partium corporis ; & nos

Valer.
Max.
Theoph.

fecimus in libro de Interiore homine. Et Ovidius in sua metamorphosi, licet in recēsendis illis fabulis, nullā certam methodū seruauerit: tamē, sæpenumero vnā cum altera artificiosē cōglutinare solet. Oratoria etiā distributio, vt antea dicebā, libera est, & in partibus orationis collocādis, & in narrando, siue exponendo: ita tamen libera esse debet, vt ordo non a dicentis voluntate, sed a causā vtilitate nascatur: Ceterum, cū nihil obstat, rerū ac tēporū ordo seruādus est. Sed hac de re alibi cū de narratione scribemus. Dialogorum quoque Scriptores maximā libertatem in rerū dispositione habent, dum quocunque volunt liberius defleſcunt; quod est commune omni scriptioni, in qua plures personæ loquentes introducuntur. Posset demique dispositio diuidi iuxta res, quas Orator distribuere debet: vt sunt, tota ipsa oratio, singula eius membra, argumenta, & argumentorum partes.

Antequam autem hoc fundamentum concludo, circa ea quæ dicta sunt, non nulla breuiter admonebo. Primum, ordines supra recensitos posse variari; vt, quod est prius vno ordine, alio sit posterius: pueritia est quidem prior tempore iuuenta, sed æstimatione posterior: & ordo, qui vna ratione non est naturalis, alia erit secundum naturam. Deinde, licet in narrationibus poeticis rerum ordo permutetur:

mutetur: tamen ordo naturalis apparet in ipsis personis, quas poetæ loquentes faciunt. Exempli gratia; ex ordine naturali prius fuit Aeneam appellere in Africam, quam quod Didoni errores suos narrauerit: qui tamen errores, eius narrationem præcesserunt. Postea, in hoc genere scriptorum, introducuntur personæ, quæ res narrant, & naturalem ordinem narrando sequuntur: Interdum proponuntur aliquæ picturæ, quæ rem totam representent: & aliquando vates, & oracula adhibentur, quæ futura suo ordine prænuntient. Denique, in hac scribendi libertate danda opera est, vt temporū ordo seruetur, ne is qui narrat, tempora peruertat: Atque hæc de secundo fundamento satis. Tertium fundamentum, in quo exponendū est orationis ductus, quem & si aliqui ad inuentionem referant: tamen non male ad dispositionem nos referri posse putamus. Ductus ergo nomen est, a Ducto, ductum, & de aquis, ac de oratione dicitur: Ductus in oratione nihil aliud est, quā dicendi ratio, siue methodus, & vt Cicero loquitur, tractatio, qua tota causā Oratori agenda est: cum scilicet aliquid vna vel alia ratione agimus, vt tandem quo volumus perueniamus. Est itaque ductus ratio differendi, quæ tota causā, aut aliquod caput tractatur, aperte, & simpliciter; aut simulate & flexe.

Virg li.
6. Aen.

Lege *Est autem ductus duplex: alter simplex, cum*
 Trapez. *clare, & aperte id agimus, quod in caussa posi-*
 libro 4. *tum est. Alter figuratus, cum in id, quod vo-*
 Et 1 ora. *lumus auditores occulte trahimus. Simplex in*
 pro Lig. *rectum & simulatum diuiditur: rectus est, cui*
 Conf. *id agimus, quod volumus sine simulatione: si-*
 Chir. *mulatus, cum simulatione utimur; ut fecit Si-*
 lib. 1. *non apud Virgilium cum Troianis persuasit, ut*
 Ioã. Jac. *equum in urbem introducerent. Figuratus*
 Vtrerd. *subdiuiditur in contrarium, obliquum, & per*
 Libro 2. *subiectionem. Contrarius est, in quo oppositum*
 Aeneid. *eius, quod palã dicimus velle, auditoribus per-*
suadere conamur: quod facimus, vel quia, quid
auditores sentiant experiri volumus; vel quia
sine offensione auditorum hac orationis disposi-
tionẽ, eis quod cupimus facilius nos persuadere
posse arbitramur. Rationes, quę in hoc ductu ad
hibentur, sunt debiles, & quę facile solui possunt,
ac etiam secum pugnant. Ut ecce, Lacedæmonij
pacem Atheniensibus pollicentur, si eis Peri-
clẽ in manus dederint: consultant, an dandum
sit: Pericles habet hac de re apud populum ora-
tionem: & quia non facile quod vellet obtine-
ret, si recto & simplici ductu ageret, palã pro-
bando se non esse dandum, utitur figurato, &
consultit se dandum, cum tamen potius contra-
rium velit. Dicit itaque se semper Athenien-
sibus beneuolum extitisse, semper publicę utili-
tati

tati consuluisse: & magis reip. quam sibi consu-
luisse, ac proinde se paratum esse ad vitam pro
patria profundendam: verum ita agit, ut id
magis dissuadere, quam persuadere conetur.
Obliquus est, cum contrarium ei, quod volu-
mus suadere videtur, sed oblique quod volu-
mus potius persuademus. Ut ecce, in maxima
annonæ caritate vir diues se daturum frumen-
tum reip. pollicetur, si sibi permittatur, ut pau-
perem inimicum occidat. Pauper, in concione
se dandum esse consulit: sed dum hoc facit, de-
monstrat diuitem non habere frumentum: aut
si habet, licere reip. ab eo auferre: quod dum
facit, oblique se dandum non esse suadet. Du-
ctus per subiectionem est, cum ita dicimus, ut id
quod volumus facile subappareat; nec tamen
huius rei caussa nos dicere videtur: quo uti-
mur, cum non existimamus tutum esse id palam
petere; aut, quod petimus, subturpe esse vide-
tur: ita tamen dicimus, ut quod volumus, fa-
cile ab auditoribus intelligi possit, ac etiam in-
telligatur. Habes singulare exemplum apud
Virgilium in oratione Didonis ad Annam soror-
em, ubi ita locuta est, ut soror facile intellige-
ret, velle se a sorore excitari ad connubium,
cum Aenea contrahendum.

Libro 4.
Aeneid.

Quartum fundamentum: in oratione distri-
 buenda animaduertendum est, an caussa sit sim-

plex; an vero duplex. Ea causa dicitur simplex, quæ unam habet constitutionem, siue statum simplicem: Ea vero duplex, quæ plures habet constitutiones, aut plures unius constitutionis partes, cum plura ex una constitutione oriuntur capita, ut solet accidere in defensionibus. Exemplum duplicis causæ habes in oratione pro M. Cælio, in qua varia sunt capita. Potest autem in causis duplicibus esse una constitutio principalis, alia vero accessoria, quæ ab alicuius rationis deprecatione oriuntur: de quibus latius alio libro, ubi de statibus agetur. In causa simplici disponenda habetur potissimum ratio partium orationis, atque argumentorum: at vero in duplicibus, oportet etiam inspicere, quod nam caput prius, & quod posterius tractandum sit: & illud priore loco explicandum est, quo demonstrato, ea quæ sequuntur facilius explicantur.

Quintum fundamentum, in quo non nulla discrimina inter dispositionem dialecticam & oratoriam assignabimus. Dialecticus ergo ita res a se inuenias disponit, ut quæ dicit facile percipiantur, ita ut apte ad docendum dicat: Orator vero ita disponit, ut non solum doceat, sed etiam moueat, ac delectet. Dialecticus, nihil de exordiendi, narrandi, atque perorandi ratione præscribit, ut rhetor facit. Habent etiam hi duo artifices argumentorum disposi-

dispositione diuersam omnino æconomiam, ac proinde multa priuatim de hac re a rhetoribus traduntur præcepta, de quibus dialecticus, nihil ut alio libro dicemus. Denique, ne in re manifesta demonstranda longior sim, quam par est, dialectica dispositio fere eadem semper est in omni disputatione, ac tractatione; at vero oratoria pro locorum, temporum, rerum ac personarum varietate mutatur. His ita adnotatis, hæc statuo positiones.

Prima positio: De dispositione possunt tradi aliqua præcepta; etiam si de ea loquamur, quæ a iudicio oratoris pendet, quam inartificiofam aliqui appellant. Patet hæc positio ex iis quæ scriptores de dispositione tradunt: & cum alij temere, alij vero certa quadam ratione suas orationes disponant, potuerunt profecto quædam notari recte disponendi præcepta, quæ a melioribus scriptoribus adnotata fuerunt; ac speciatim a Trapezuntio libro quarto. Neque illa dispositio, quæ inartificiosa vocatur, arte vacat, cum maxime ab arte pendeat: sed dicitur inartificiosa, quia non a re, sed aliunde sumitur, nimirum a personarum, locorum, aliarumque circumstantiarum conditione: sicuti, neque loci, qui inartificiosi vocantur, sine arte tractantur, ut alibi dicitur.

Secunda positio: Dispositio numerata est inter par-

ter partes eloquentiæ. Patet hæc doctrina primum ex communi sententia Scriptorum, & expositorum orationum M. Tullij, qui dispositionem quandam in eius orationibus inueniunt, huic arti propriam. Deinde confirmatur ex ijs, quæ proxima disputatione diximus: quoniam, si hæc ars habet propriam inuentionem, debet etiam habere propriam dispositionem: cum eiusdem artis sit disponere, cuius est inuenire. Adde postremo, quia sine hac parte multis virtutibus eloquentis hominis careret oratio, atq; ipsa eloquentia imperfecta esset.

Tertia positio: Dispositio oratoria est longe diuersa a dispositione dialectica. Est hæc positio ex supra allatis differentijs satis aperta; propterea nihil est quamobrem in ea confirmanda pluribus immoremur.

Quarta positio: Dispositio commode diuidi potest in tres species, siue partes, vt Rodolphus fecit. Siquidem, hæc distributio videtur omnes distribuendi rationes complecti: vt ex ijs, quæ adnotauimus, satis aperte intelligere licet.

Quinta positio: Alia debet esse distributio causæ, seu quæstionis finitæ, alia quæstionis infinitæ. Doctrina est M. Tullij in partitionibus, quam libenter alij dicendi magistri amplectuntur. In causa itaque adhibenda est illa dispositio,

tio,

tio, quam ars præscribit; in quæstione infinita, potius ex ipsa rerum natura sumenda est disponendi ratio.

Sexta positio: In causâ, disponendi forma hæc est, vt adhibeantur omnes partes orationis, quas rhetores assignant; exordium, narratio, & alia; a quo disponendi modo, plures, aut pauciores partes adhibendo, vel eas permutando, pro circumstantiarum ratione, prudens recedit orator.

Septima positio: Si quæstio simplex & infinita tractanda esset, hæc methodus, siue dispositio commode adhiberi posset. Primum agendum esset de nomine: deinde an res existat: deinde, quid sit: deinde, qualis sit, vbi proprietates inuestiantur: deinde propter quid sit. rei causa quærendæ sunt: deinde qui sint rei effectus: deinde explicandæ sunt species & partes, quæ & quot sint: postremo, quæ sint rei similia, & quæ contraria, & quo pacto res de qua agitur, alijs præset, aut inferior sit. Hæc itaque, fere sunt capita, quæ de aliqua re simplici congruenti ratione disputari posset. Vt si de virtute, vel de aliqua virtutis parte proponeretur quæstio. Et per has positiones huic disputationi satisfactum sit: ex quibus argumenta in contrarium allata facile soluentur.

De primo, concedimus pertinere ad dialecticum

Doctores
Lo-
uan. in
Topic.

Efficum agere de methodo ; sed idem non est negandum rhetori , cum harum duarum artium diuersa sit disponendi ratio , ut ex dictis patet.

Quod in secundo argumento assumitur falsum est : quoniam , licet pauci de hac eloquentiæ parte , seorsim egerint : tamen omnes de ea aliqua præcepta tradiderunt , dum de partium distributione , egerunt . Illi vero , qui putant de dispositione non posse præcepta tradi , errant : & ipsemet Quintilianus hac de re late disputauit . Quod aliqui aiunt aliquas orationes carere artis dispositione , quomodo intelligendum sit , patet ex prima positione . Et ea dispositio , quæ a quibusdam naturalis vocatur , non caret arte ; ut ex adnotatis constat .

Quod autem tertio loco dicitur , exordium & perorationem non esse partes orationis ex Aristotelis sententia , non est ita intelligendum , ut hæ duæ partes ab oratione sint excludendæ , sed ideo dicit non esse partes orationis , quia in his non afferuntur enthymemata ad aliquid probandum ; cum Aristoteles præcipuam vim in probationibus , & non in animorum motibus ponat ; & orator interdum sola probatione , absque maiore motu persuadere possit . Sunt igitur hæ partes accessiones quædam si proba-

si probationis corpus spectetur , non autem ratione totius orationis . Et hinc est quod Aristoteles de vtraque diligenter egit . Et licet dialectica res latentes explicet , & confusa discernat , id efficit , ut ad docendum est necessarium : rhetorica vero iisdem fungitur muneribus , ut ad persuadendum referuntur .

Quod postremo loco obijcitur ; facile soluitur , cum sapiens , ut primo libro docuimus , non solum dicatur is , qui omnia simpliciter nouit , sed etiam qui est in aliqua arte bene peritus : ac proinde potest recte disponere ea , quæ in sua arte tractantur . Atque hic sit huius disputationis finis .

An elocutio sit Rhetoricæ pars ,
Disputatio V.

N si nemo , ut non nulli scribunt , hætenus extiterit , qui elocutionem esse eloquentiæ partem negauerit : tamen nos aliquot excogitauimus rationes , quibus veritas ista labefactari aliqua ratione posset . Primum , in medium affero grauissimam Aristotelis auctoritatem ; qui de elocutione loquens , dixit eam videri rem leuem , si recte æstimeretur . Idem , ait decertandum esse rebus ipsis , & alia ,

Trap. li-
bro 5. in
prin.
Libro 3.
cap. 1.

Et alia, quæ præter demonstrationem afferuntur, esse superuacanea.

Deinde, quod in oratione non debet apparere, & si appareat, est vitiosum; non potest ad hanc artem pertinere, cum id cum ipsa arte pugnet: atqui exornatio in qua versatur elocutio apparere minime debet, ut omnes dicendi magistri docent, & qui contra faciunt, vehementer vituperantur, & cum fastidio audiuntur: igitur.

Ad hæc, elocutio in solo verborum ornatu, & conformatione quadam posita est: at ornatus non est pars eius rei, cuius est ornatus, neque enim color est pars floris, in quo reperitur; neque vestes sunt partes hominis, qui vestibus est ornatus, & ut vniuersè dicam, nullum accidens est pars eius cuius est accidens: omnis autem ornatus est accidens quoddam; igitur.

Iam vero, elocutio, nihil aliud est, quam verborum elegantia: at verborum elegantia ex

In orat. M. Tullio est infantia, & loquacitas: non igitur censenda erit huius granissimæ artis particula.

Insuper, quod vitio auditorum ab oratore adhibetur, non potest esse arti proprium; at elocutio, ex Aristotele, vitio auditorum adhibetur, cum nolint simplicem veritatem audire, nisi fuerit verbis fucata, & artis penicillo exornata: igitur.

Libro 3. Rhe. c. 1.

Præterea,

Præterea, eloqui, est pronuntiare ac dicere, cum ex Fabio, sit ea promere, quæ mente conceperis, atque ad audientem proferre: ergo elocutio idem erit, quod pronuntiatio: & ita, saltem, non erit pars ab alia distincta.

Postremo, in bene constitutis rebus, non licebat adhibere ornamenta, quæ possunt auditoris animum afficere, ut ex Aristotele colligere haud obscure licet; & Areopagita solummodo narrationem ac confirmationem admitterebant, ad quos cum orator dicturus accedebat, præco pro foribus dicebat, μη προοιμιδ' ου μη δε επιλεγε; id est ne proæmio, epilogove utare: male ergo in oratione adhibetur exornatio; & qui de ea scribunt, non recte faciunt. Huc pertinet, quod Sophistæ, qui potissimum orationis ornamenta sectabantur, apud probatos Scriptores male audire solent. His itaque rationibus, quod est apud omnes Scriptores certissimum, in dubium reuocari potest.

Libro 2. Rhe. c. 1.

Quod ad opiniones attinet, nullam in ac disputatione opinionum diuersitatem inuenio, cum omnes fateantur hanc esse unam ex præcipuis, & maxime proprijs eloquentiæ partibus. Verum tamen est, quod quidam totam vim elocutionis in rebus ipsis positam esse putant, ac proinde parum de verborum ornamentis curadum esse dicunt. Alij vero contra in solis verbis elocutionem.

Georg. Vall. in par. Cic.

tionē consistere existimāt. Sed melius illi qui, & rerum, & verborum ornamentis elocutionem constare volunt. Ut igitur quid de hac parte sentiendum sit, aperiamus, non nulla nobis adnotanda sunt.

Primum fundamentum, in quo de nomine & definitione elocutionis breuiter agemus. Elocutio, dicta est ab eloquendo: eloqui autem, vt Fabio placet, nihil aliud est, quam quæ mente conceperis promere, atq; ad audientes proferre. Potest autem elocutio duobus modis accipi: vno modo pro ipsa notitiæ, seu intelligentiæ explicatione, quam Græci *hermenian*, Latini interpretationem, vocant: quo modo accepisse videtur Fabius: altero modo pro exornatione orationis, siue pronuntiata, siue scripta. Si priore modo consideretur, eius tractatio pertinet ad Logicum, qui agit de oratione, vt animi sensa enuntiat, & aliquid vere, vel falso exprimit. At vero altero modo considerata, pertinet ad oratorem, cuius solius est ornatam orationem construere: & de elocutione hoc posteriore modo sumpta, nostra intelligenda est disputatio. Quæ hunc in modum definiri solet. Elocutio est idoneorum verborum, & sententiarum ad inuentionem, hoc est ad res inuentas, accommodatio: Ita auctor ad Herennium, & M. Tullius libro priore de Inuentione. Quam descri-

Lib. 7. in
proem.

Ascen.

descriptionem omnes fere posteriores dicendi magistri, tanquam bonam, approbarunt: quam tamen Trapezuntius aliqua ex parte, hunc in modum elocutionem describens, immutauit. Elocutio est idoneorum dicendi generum ad inuentionem, accommodatio. Per dicendi genera, existimo hunc auctorem intelligere, tres loquendi formas, sublimem, attenuatam, & mediocrem, quæ potissimum elocutione ipsa discernuntur. Nos autem possumus hoc modo describere: Elocutio est facultas, qua verborum selectu, & collocatione, sententijsq; idoneis, quæ inuenta & disposita sunt exornantur, & poliuntur. Vel pressius, est facultas, qua verborum, & sententiarum luminibus, quæ sunt inuenta apte conformantur. Hæc pars a Græcis appellatur *λέξις*, *φράσις*, *ἐπιμυηία*, & *ἐξαργελία*: a Latinis, elocutio, exornatio, conformatio, & a Cicerone in partitionibus, oratio: cui nomen generis ideo accommodauit, quod is sermo potissime orationis nomen mereatur, qui est ornatus, a quo oratores, cum sit eorum proprius, nomen acceperunt. Ex his intelligere licet, quid elocutio, & eloquentia differant. Nam eloquentiæ nomine designatur tota ac perfecta vis dicendi, quæ ex quinque constatur partibus. Elocutionis vero appellatione, solum vis illa, qua quispiã verbis & sententijs idoneis sermonem

Sereb.

Mar. Ca
pel. Cræ-
sar lib. 4.
cap. 2.

R confor-

conformare ac perpolire potest.

Secundum fundamentum, in quo elocutionis partes nobis explicandæ sunt. Elocutionis duæ sunt species, altera est elocutio poetica, altera oratoria, quæ quantum inter se distent, alio dicetur loco, nunc poetica relicta, de oratoria dicemus. Oratorie igitur elocutionis, ut ex eius

Arist. li. 3. Rhet. c. 1. Li. de arte poet. finitione colligi potest; duæ sunt partes: altera quæ sententiarum lumina & momenta, altera, quæ verborum ornamenta continet. Unde non placent illi, qui elocutionem in sola verborum conformatione positam esse arbitrantur: cum bene dicere, quod idem est, quod eloqui, sit optimis sententijs, lectissimisq; verbis dicere.

Quinct. li. 8. c. 1. Verborum autem elocutio spectatur, aut in simplicibus, siue simplicibus verbis, aut in coniunctis.

In oratione. Hanc diuisionem tradidit M. Tullius, cum ita scripsit: Ornatus autem verborum duplex, vnus simplicium, alter collocatorum. Et in partitionibus duo genera eloquendi facit; quorum alterum in simplicibus verbis, alterum in coniunctis est: simplicia inuenienda sunt, coniuncta vero collocanda. Rursus ex eodem huiusdem in locis, elocutio, partim est in proprijs, siue vsitatis, & natiuis verbis, partim in re-pertis: ita ut verborum altera sint natura, tractatione altera; ut sunt verba traslata, & in-nouata. Ideo in partitionibus ita scribit: Vnum est igitur

est igitur eloquendi genus sua sponte fusum: alterum versum atque mutatum. Sed de his copiosius, cum de elocutione priuatim agemus. Potest etiã diuidi elocutio penes tria dicendi genera; quæ sunt, sublime, humile, atque mediocre, siue æquabile ac temperatum. Atqui Her-mogenes octo ideas, siue formas elocutionis fecit, de quibus integram conficiemus suo loco tractationem. Denique, Herennianus auctor, dixit elocutionem constare ex tribus, elegantia, quæ facit puram & apertam orationem: compositione, quæ facit oēs orationis partes æquabiliter perpolitas: & dignitate, quæ orationem varietate distinguit.

Tertium fundamentum, in quo elocutionis necessitatem aperiam. Quamuis ergo ad persuadendum, primum ac præcipuum locum ratio ipsa obtineat, quippe quæ ipsa per se eorum, qui audiunt animos ad assentiendum huius, quæ dicuntur, inducit, & quodam modo trahit; idque speciatim apud viros doctos, qui rationum momenta percipiunt; tamen, cum sicca, ieiuna, & spinosa oratio, etiam si neruosa, atque lacertosa sit, non ita in aures influat, nec tam libenter, atque oratio perpolita, fluens, & concinna, præsertim a populo, apud quem oratori potissimum dicendum est, excipiatur; hinc fit, ut etiam verborum ornatus in oratione populari adhi-

Cic. li. 1. offic. in procem.

Lib. 4.

beri soleat, ac debeat. *Vt enim cibi nullis condimentis adhibitis, facile ab ijs qui sunt fame eneçti sumuntur, ac gustantur; sed multo facilius, si bene & laute conditi proponantur, cum maiorem vim ad alliciendum, atque ad afficiendum habeant; ita oratio, lauta, & quasi salibus condita, libentius auditur, a qua non solum ratio ipsa, sed etiam rationis sensus, hoc est humanus affectus commouetur, ac trahitur. Itaque, licet ornatus solus, ex se, non faciat fidem; tamen, si rationibus adhibeatur, eas longe plausibiliores, & ad persuadendum aptiores reddit. Hanc doctrinam non obscure nos docuit Aristoteles libro tertio de arte dicendi, ubi cum elocutionem sero produisse in lucem, & rem esse leuem dixisset, adiecit hæc verba: Sed tamen, cum Rhetorica, eiusq; præceptio ad opinionem spectet. i. ad opinionem gignendam referatur, non quod recte se habeat. i. non quod elocutio ex sua natura adhibenda sit; sed quia necessarium (nimirum propter auditores ipsos) nõ est negligendum, id. s. quod de elocutione præcipitur. Eodẽ loco, paulo infra, cum dixisset omnia alia præter demonstrationem esse superuacanea, addidit: Verum tñ multum valent, pronuntiatio nimirum & actio, vt dictum est, propter auditorum prauitatem. i. quia non omnes sunt ita affecti, vt nudas*

& inor-

& inornatas rationes, et firmissimas, libenter audiant; aut eis sese constringi sinant. Ex quibus intelligi potest, elocutionem, si rem ipsam nudam. i. solam fidem, et probationem spectemus, ex se fidem non facere: at vero ratione auditorum, qui ornata oratione afficiuntur, multum ad persuadendum conferre. His ita notatis statuo has positiones.

Prima positio: Elocutio est pars rhetorices: Patet hæc positio, primum ex cõsententia eorũ, qui de hac arte scripserunt; cum nemo vnquam extiterit, qui hanc partem huius arti ademerit. Deinde, ea est alicuius artis pars, qua sublata, tota ars destruitur: at remota elocutione ab oratore non remanet rhetorica; igitur. Postea, de elocutione possunt tradi præcepta, ac etiã traduntur, et nulla alia ars præter rhetoricam id proficitur: igitur. Quod si dicas et poeticam agere de elocutione, id nihil est, quã elocutio oratoria, vt Aristoteles scripsit, multum a poetica distat. Li. 3. c. 1.

Secunda positio: Elocutio non est extranea ab rhetorica, sed est ei maxime intima & cognata. Patet hæc positio in primis ex eo, quod hæc ars per elocutionem potissimum distinguitur ab alijs artibus, quæ in sermone versantur: veluti a Grammatica, et dialectica: distinctio autem non fit, nisi per ea quæ sunt rei maxime propria. Deinde, quoniam ab hac parte hæc facultas nomen suum accepit: non enim is, qui hanc artem proficitur Cic. in Orat.

inuentor, non compositor, aut actor, sed Rhetor, & eloquens ab eloquendo dictus est. Huc etiam facit, quod Cicero aliquando dixit; Elocutionem totam esse artis.

Tertia positio: Falsum est Aristotelem existimasse elocutionem non esse eloquentiæ partem, aut si est, esse parui faciendam. Hoc dixerim contra quosdam, qui aliter de eius sententia sentiunt, quibuscum aliquando hac de re acriter disserui. Nam, si Aristoteles parui faciendam esse existimasset, quid de ea tam accurate, diligenterque scripsisset, ut fecit? In tertio enim libro de arte dicendi per multa capita ipsos elocutionis fontes aperuit, unde omnes posteriores Scriptores omnia fere exhauserunt. Quod si interdum non multum elocutioni tribuere visus est; id fecit, ut eos Scriptores in inuidiam adduceret, qui nihil de enthy mematis & rationibus inueniendis præcipiebant, nec viam aperiebant, qua ratione, quæ in disputatione veniunt, facile probari, ac confirmari queant; sed solum de ornamentis oratorijs, & de mouendis affectibus scribebant, ac præcepta dabant.

Quarta positio: Elocutio non consistit in solo verborum ornatu. Est hæc positio contra eos, qui tunc eloquentiam se adeptos esse credunt, cum linguæ latinæ nitorem, & verborum

elegan-

elegantiam fuerint consecuti, atq; in hoc vnum potissime incumbendum esse putant. Confirmat hanc positionem priore loco, ipsa elocutionis definitio, quam supra attulimus: in qua dicitur, esse sententiarum & verborum accommodationem. Deinde hæc luculenta M. Tulij testimonia. Apparatu, opus est, & rebus exquisitis vndique, & collectis, accersitis, & comportatis, & quæ sequuntur. Et paulo infra: Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo: nam, ut grauis, ut suavis, ut erudita sit, & quæ sequuntur. Non multo inferius. Quare; ut ante dixi, primum sylua rerum ac sententiarum paranda est, qua de parte dixit Antonius; hæc formanda stylo ipso, & genere orationis; illuminanda verbis, varianda sententijs. Et sermone primo de Oratore, Etenim, ait, ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. Eodem libro, Quid est enim, ait Crassus, tam furiosum, quam verborum, vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Huc etiam faciunt hæc grauissima Fabij verba. Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurrat enim necesse

Libro 3.
de Ora.

Lib. 8. in
proem.

est, & veluti in vestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meam, resistam, ijs qui omissa rerum (qui nerui sunt in caussis) diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: idque faciunt gratia decoris: quod est in dicendo mea quidem opinione pulcherrimum, sed cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires: namque & colorata, & adstricta, & lacertis expressa sunt: sed eadem si quis vulsa atque fucata muliebriter comat, foedissima sint ipso formæ labore. Et vultus concessus atque magnificus addit hominibus, ut Græco versu testatum est, auctoritatem: at muliebris, & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucida & versicolor quorundam elocutio, res ipsas effæminat, quæ illo verborum habitu vestiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo esse sollicitudinem. Errant igitur, qui eloquentiam in clamore, & verborum cursu positam esse putant.

Quintæ positio: Eloquentiatio, siue ars, non fuit obseruata a principio, sed post longa tempora reperta est. Ita docet Aristoteles loco supra citato. Idem M. Tullius in Bruto, quo in hoc ita scripsit: Ante Periclem & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis,

Cic. li. 3.
de Ora.

Libro 3.
cap. 1.

nis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum vllum habeat, & oratoris esse videatur.

Ultima positio: Elocutio dimidi ac definiri potest, ut nos supra in secundo fundamento fecimus. Atque ex his, quæ explicata, & posita sunt, facile rationes in contrarium allatas dissolues.

Ad primam, patet ex his quæ diximus, dum Aristotelis locum exposuimus, eiusque mentem aperuimus.

Ad secundam, hæc ratio solum probat elocutionem debere esse moderatam, quod libenter concedimus. Si itaque conuenienter exornetur oratio, non displicet, sed auditorem summopere delectat, ac detinet.

Ad tertiam, elocutio, quæ est eloquentiæ pars, non est ille ornatus, qui est in oratione, sed est facultas quædam in animo, per quam orationem exornare, ac perpolire possumus: qua facultate qui caret, eloquentiam perfectam habere minime potest. Nihil itaque ratio ista concludit.

Quartam rationem eodem fere modo solues; sed priuatim respondendo dicerem, elocutionem non solum in verborum ornamentis, sed etiam in sententiarum ponderibus sitam esse, ut supra docuimus.

Quintam

Quintam rationem nihil concludere patet ex ijs, quæ in tertio fundamento diximus.

Neque quod sexto loco obijcitur, vrget, cum illa Fabij descriptio, non sit ad elocutionis naturam exprimendam accommodata.

Postrema ratio solum probat quibusdam in locis, non esse opus elocutione, sed vniuerse loquendo nihil concludit, cum Orator non tantum in senatu, & apud doctos viros dicat, sed etiam apud populum, qui non solum sententiarum momentis, sed etiam verborum elegantia permouendus est.

An memoria sit rhetoricæ pars,
Disputatio VI.

VONIAM inter antiquos, & novos dicendi magistros non nulli existimarunt memoriam nõ esse inter eloquentiæ partes reponendam; propterea proposita disputatio nullo pacto a nobis prætereunda fuit: cum præsertim eorum opinio quibusdam fulciri rationibus possit: quæ sunt fere istæ.

Prima, memoria est vis atque facultas quædam naturalis, quæ et si quo modo inuari potest; tamen non præceptis, sed vsu & exercitatione, vt ipsa experientia docet: quare, si nullis præceptis

pris continetur, ad nullam pertinebit artem, & nullius artis erit particula: cum omnes artes quibusdam contineantur præceptis. Et hinc est, quod nec Aristoteles, nec Hermogenes, nec multi alij rhetoricæ Scriptores de memoria quicquam præceperunt.

Secunda, memoria, Tullio auctore, propria Libro 1. est Iurisperitorum; quorum scientia cum sit fus- de Ora. se lateque dispersa, maximam memorandi vim requirit: non igitur eam Oratoribus tribuere debemus. Huc facit, quod apud eundem legitur: Quandoquidem de memoria, nihil est hoc In Ora. loco dicendum, quæ communis est multarum artium. Cum ergo Cicero Oratorem perfectum describens, nihil de memoria præcipiendum esse dicat, & cum sit aliarum artium communis, non erit vnius artis propria.

Tertia, illæ censentur partes eloquentiæ, quæ ad eius finem consequendum maxime conferunt, vt supra docuimus: atqui memoria, vt certum Dispu. 1. est, nihil iuuat persuasionem, cum solum conti- & 2. neat, quæ ad persuadendum faciunt, sicuti panoplia, quæ ad pugnandum, & penus, quæ ad vitam tuendam sunt necessaria: a partibus igitur eloquentiæ excludenda erit.

Postrema ratio, memoria, vt qui de ea aliquid scripserunt, docent, constat ex locis & imaginibus: hæc autem sunt varia, & confusa, quæ prius

prius oportet memoriæ mandare, ac retinere, ut possimus deinde res ipsas, quarum sunt imagines, ediscere: at qui multo brevius, & facilius esse videtur res ipsas simpliciter apprehendere, sine tanta locorum, ac imaginum varietate: ergo, etiam si ista artificiosa memoria detur, non erit multum de ea curandum, cum potius memoriam obruat, quam subleuet. Adde etiam, quod memoria quibusdam medicamentis iuuatur, ut Medici tradunt: quo fit ut non possit pertinere ad eloquentiam, quæ nullis medicamentis acquiritur.

In hac disputatione duæ sunt Scriptorum sententiæ: quidam existimarunt memoriam non esse partem eloquentiæ, in quibus Fabius numerat Albutium, qui dicebat eam non arte, sed natura contingere. Alij vero contra; quorum opinio est communior: quæ profecto retinenda est. Solet etiam, quod ad hanc disputationem attinet, queri: An memoria sola exercitatione iuuetur, an etiam quibusdam præceptis: illud concedunt omnes, hoc vero plerique negant, putantes nullam esse vim in præceptis, quæ de arte memorandi traduntur. Nos quid sentiendum sit, quibusdam fundamentis, ac positionibus breviter aperiemus.

Primum fundamentum: hæc vox, memoria, varijs modis accipi potest: uno modo pro ea vi

ac

ac facultate, quæ habetur a natura ad memorandum, quæ non solum in hominibus, sed etiam in brutis reperitur: alio modo pro actu ipso, quo memoramur, ut cum dicimus post hominum memoriam, id est, recordationem: postremo pro habitu, seu facultate per artem, & exercitationem acquisita; qua qui est præditus, facile quæ vult apprehendit, ac etiam retinet; quævis magis in retinendo, quam in apprehendendo memoriæ vis, atque natura posita esse videatur: atque de memoria hoc postremo modo sumpta hoc loco a nobis habetur sermo: quam hunc in modum Oratores definire solent. Memoria est firma animi rerum & verborum dispositio- nis perceptio. Ita auctor ad Herennium: Tullius fere totidem verbis. Est firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Hanc memorandi facultatem D. Augustinus animi ventrem vocat; Cicero thesaurum rerum omnium, & artium custodem: Plutarchus eruditionis τρεῖς οὐ, id est, penus; Poeta Musarum matrem, quam Mnemosynem appellant: & Herennianus auctor præcepta memoriæ iuuantia, mnemonica vocauit. In memoria excolenda multum opere posuerunt antiqui: de qua re posteriores multa literis commendauerunt; ut cum de memoria priuato libro agemus, demonstrabitur. Quod si quis hanc eloquentiæ partem vellet

Lib. 1.

Lib. 3.

Lib. 3.
cap. 3.
Cipr. li.
1. & 3.

let exactius describere, posset hunc in modum dicere. Memoria est facultas arte, & exercitatione acquisita, qua cito res comprehenduntur, firmiter retinetur, ac facile promunt. Hæc enim tria ad perfectam memoriam constituendam necessaria esse videntur: ut quis cito apprehendat, bene retineat, ac quæ retinet facile promat. Sola autem memoria a Scriptoribus in duas distribui partes; quarum altera dicitur memoria naturalis, quæ ab ipsa natura habetur: altera artificiosa, quæ quibusdam præceptis, & exercitatione comparatur: verum, ut omnes scribunt, maior quædam vis est in exercitatione, quam in præceptis. Rursus, artificiosam diuidunt in memoriam singulorum verborum, & sententiarum: memoria singulorum verborum est, cum singule constituuntur imagines, quæ si gula representent verba: sententiarum autem, cum aliquod signum fingitur, cuius monitu, alicuius integræ sententiæ recordamur. Denique, artificiosa memoria duabus constat rebus, locis nimirum & imaginibus: Loca sunt veluti charta, in qua scribitur: imagines sunt quasi literæ, & characteres, quorum intuitu memoria excitata, facile recordamur, ut sequenti fundamento dicam.

Secundum fundamentum: in quo, contra quorundam sententiam demonstrandum est, memorandi

morandi præcepta aliquam vim ad inuandam memoriam habere. Quamuis ergo memoria maximum fundamentum habeat in natura, cum ad eius bonitatem vires quædam naturales, & organa recte constituta, bonusq; corporis habitus sint necessaria; quo fit, ut qui nimis sicco, aut humido vtuntur cerebro, non ita valeant memoria; quod in illo rerum imagines non facile imprimantur, in hoc vero impressæ non retineantur: tamen, multum per artem memorandi, quæ potissimum in locis & imaginibus sita est, adiumenti afferri potest. Nam, cum intellectus humanus, cuius est reminisci, nihil possit intelligere, nisi intercedente phantasmate, hoc est, idolo quodam, quo res, quas intelligit, sunt præsentis; & phantasia, cum sit vis materialis, non excitetur nisi a re sensibilis, & maxime si quem motum, aut gestum faciat, habeatque aliquid admirabile; hinc est, ut earum rerum quarum recordari volumus imagines, vim maximam habeant ad excitandam memoriam, dum ipsam phantasia afficiunt. Sed dices, quomodo modo imagines, quæ sunt omnino a re cuius meminisse volumus diuersæ, possunt eam in nostram memoriam reuocare? Responderem, id ex eo fieri, quod imagines sunt veluti picturæ quædam & similitudines rerum quarum recordari volumus: atqui, vno cognito simili, facile in id cuius

Mar. Ca
pel.
Quint.
Ioan. Cæ
sar.

Arist. li.
3. de an.
ma. tex.
30.

Arist. li.
mem. &
rem.

Simon
Lucen.
com.in
lib. de
mem.

cuius est simile deuenimus. Et hoc est praeceptum in arte memoriae de imaginibus praecipuum; ut imagines cum re, quam representare debent, similitudinem habeant aliquam. Cum ergo imago rem, cuius est imago in se aliquo modo contineat, eam profecto nobis representare potest. Confirmat hanc doctrinam ipsa experientia: quia, qui hanc artem callent, & artificiosa memoria utuntur, ea efficiunt, quae sine arte alius efficeret nemo. Ut, quod diu retineantur, quae semel memoriae tradita sunt: quod tota oratio inuerso ordine recitetur: quod quae semel ab aliquo dicta sunt, comprehendantur, & id genus alia. Adde etiam, quod si quis diligenter animaduertat, intelliget se nihil edificare sine alicuius loci, & imaginis, siue signi observatione. Ut, quod aliquid sit in principio paginae, initio carminis, & initium habeat a littera maiuscula; sed de his plura alibi scribentur. Maneat igitur fixum aliquam esse posse memorandi artem, atque aliquid momenti ad iuuandam naturalem memoriam artificium conferre. Sed cuius nam artis sit propria, non satis constat, qua de re sequenti fundamento disputabitur.

Tertium fundamentum, in quo docebitur, cur memoria potius Rhetorica, quam alterius artis pars censeretur debeat. Quamuis ergo om-

nes

nes artes, & scientiae aliqua ratione memoria indigeant: tamen eius artis particula putanda erit, quae priuata quadam ratione memoria innititur, eaque potissimum indiget. Et licet M. Tullius Iurisperitorum memoriam Libro 1. in Oratore requiri dixerit, quod illis ob varietatem, atque confusionem rerum, quae in illa arte tractantur sit multum necessaria; veruntamen, nulla, meo quidem iudicio, est humana ars, quae maiorem memorandi vim, atque oratoria facultas, requirat. Nam, Orator, praeterquam quod omnium ac maximarum rerum cognitionem memoria complecti debet, saepe longas orationes varia capitula continentes, coram populo totidem sententiarum, & verborum, quibus scriptae fuere, sine ulla lapsu, nisi existimationis iacturam facere vult, recitare debet: quia, si, vel semel, ob memoriae imbecillitatem orationem interrumpere, vel aliquid immutaret, suum finem non consequeretur, sed cachinnos commoueret, & exibilatus a concione recederet. Propterea Cicero inter alia vitia, quae in Curione In Bru. notauit, illud fuit, quod interdum, cum tria proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. At vero Iurisconsultus suo officio optime fungi potest, etiam si tanta memoria non sit praeditus: cum non debeat

S
quae

quæ dicturus est, ita ad vnguem memori-
ter recitare. Adde etiam, quod memoria
imbecillitas mirum in modum impedit actio-
nem, quæ quantum sit in Oratore necessaria,
postea dicitur. His ita notatis statuo has po-
sitiones.

Prima positio: De ratione excolendæ me-
morie tradi possunt præcepta, quibus ars quæ-
dam memorandi conficiatur. Hoc posuerim
contra eos, qui nullis præceptis hanc vim iu-
uari posse existimant. Et quod isti halluci-
nentur ipsa experientia apertissime demon-
stratur. Videmus enim eos qui præceptis qui-
busdam ad recte memorandum utuntur, fa-
cile multa apprehendere, diutius retinere,
ac quæ retinent expeditius promere: & de-
nique ea facere, quæ qui arte carent, etiam
si memoria naturali polleant, efficere non
queunt. Huc facit hic luculentus Ciceronis
locus. Exercenda est etiam memoria, ediscen-
dis ad verbum quamplurimis, & nostris scri-
ptis, & alienis. Atque in ea exercitatione
non sane mihi displicet adhibere, si consueue-
ris, etiam istam locorum simulacrorumque ra-
tionem, quæ in arte traditur. Et quoniam
in re versamur manifesta, non est quamobrem
eam pluribus confirmemus.

Secunda positio: Memoria potius Rheto-
rica,

rica; quam alterius artis particula iudicanda
est. Confirmat primam hanc positionem com-
munis scriptorum sententia, & priuatim M.
Tullij his locis. In Bruto ceterarum ingenij
partium custodem appellat: hanc igitur si par-
tem remoueres, cetera effugerent partes. Ali-
bi hac de re ita scribit: Sed earum omnium
rerum, vt ædificiorum, memoria est quasi
fundamentum, lumen actio. Deinde, vt ex-
plicatum est, priuata quadam ratione Ora-
tor magis indiget memoria; quam vllus alius
artifex: non solum ob rerum multitudinem;
quas debet memoria complecti, sed etiam ob
expeditam & profluentem in dicendo celeri-
tatem: ergo debuit hanc partem sibi adsci-
scere, tanquam propriam. Postea, licet me-
moriam ex se, & proxime nullam vim habeat
ad persuadendum, quam ob causam variae
partes Rhetoricæ tribuuntur: tamen, cum ip-
sa sit rerum inuentarum, dispositarum, atque
exornatarum thesaurus, & quasi pronuntiatio-
nis origo, cum ex ea tanquam ex quodam viuo
fonte tota profluat oratio, persuadere volenti
erit maxime necessaria: & ad eam artem per-
tinebit, cuius finis est persuasio. Est itaque
memoria in Oratore veluti venter in huma-
no corpore; qui, & si nihil operetur, vt pe-
des & manus faciunt, sed solum cibum re-

Lib. de
opt. gen.
orat.

Libro 1.
de Ora.

cipiat, inque alias partes succum transmittat; non propterea inter corporis membra numerandus non erit. Idem de memoria dicas, quæ dicenda recipit, & effundit. Postremo, cum nulla alia sit ars, vel scientia quæ de memoria præcepta tradat, nisi rhetorica, cum usque a primis incunabulis de ea semper aliquid præceperit, & in hac possessione perseverauerit, iam hanc sibi partem, tot seculorum spatio præscripsit.

Tertia positio: Maior vis memorandi in natura atque exercitatione posita est, quam in artis, præceptis. Hanc doctrinam omnes fere docent, qui de memoria aliquid scribunt: & propterea, qui memoriam sibi comparare volunt, quotidie aliquid ei tradant, & ab ea repetant: in qua exercitatione, qui sentitur labor maxima utilitate compensatur.

Postrema positio: Memoria definiiri, ac diuidi congruenter potest, ut in fundamentis diximus: ex quibus facile argumenta in contrarium allata dissolueres.

Nam, quod in prima ratione sumitur, falsum est, cum aliqua memoriæ excolendæ præcepta dentur, quæ magnam vim habent; ut alias planius dicitur. Quod si Aristoteles, & aliqui alij de memoria nihil præceperunt, non est mirum: quia Aristoteles de ijs partibus

bus priuatim scripsit, quæ non fuerunt ab alijs ita diligenter tractatæ, & de ijs, quæ maiorem habebant difficultatem. Neque omnes, qui de rhetorica scripserunt, omnes sunt profecuti partes; sed aliqui quasdam consulto prætermiserunt, ut de Hermogene constat.

Quando autem M. Tullius memoriam Iurisconsultorum in Oratore requirit, non vult innuere hanc partem ad eos tantum pertinere; sed solum docere, magnam in Oratore requiri memoriam: ad quod explicandum exemplum a Iurisconsultis sumpsit: qui ob assiduum usum, rerumque, quas memoria continent varietatem, magna memoriæ esse dicuntur. Quod si idem in Oratore nihil de memoria præcipiendum esse dixit, id ei mirum non videbitur, qui intelliget, eum eo in libro de elocutione speciatim præcepta tradere voluisse. Cur autem memoria sit magis necessaria Oratori, quam Iurisperito, supra docuimus.

Tertia ratio soluitur ex ijs, quæ in tertia probatione secundæ positionis diximus: quia, licet memoria non persuadeat; tamen necessaria est ad persuadendum.

Postrema ratio, quo pacto sit soluenda, patet ex secundo fundamento, ubi explicuimus cur imagines in locis positæ vim habeant ad excitandam memoriam: & licet a principio

aliquid incommodi illa locorum & imaginum inuentio ac constitutio habere videatur ; tamen, ubi semel res memorie tradenda, collocata fuerunt, diutius hærent, atque facilius occurrunt. Atque de hac rhetoricæ parte hæc dicta sufficiant.

An pronuntiatio sit Rhetoricæ pars,
Disputatio VII.

X quinque partibus, quas eloquentiæ tribuendas esse diximus, quattuor hætenus diligenter examinauimus: restat igitur, ut de quinta disputare aggrediamur. Et quoniam non defuerunt, qui hanc partem rhetoricæ negarunt, nec defunt argumenta, quibus eorum opinio, aliquo pacto confirmari possit, ideo rem hanc indubium reuocauimus. Quod autem pronuntiatio non sit rhetoricæ pars his rationibus demonstratur.

Lib. 3.
cap. 1.

Primum, auctoritate Aristotelis, qui de pronuntiatione verba faciens, dixit, esse rem parum honestam: non esse artificiosam, esseque quandam naturalem aptitudinem: adde etiam, quod nihil de ea præcepit, quod etiam

etiam quidam alij Scriptores fecerunt, igitur.

Deinde, optima pronuntiandi forma ea esse putatur, ac re vera est, ut in pronuntiando naturam sequamur ipsam, ita ut pronuntiatio sit familiaris, & a communi loquendi usu minime aliena: atqui de his, quæ a natura habentur, & vi naturæ efficiuntur, nulla dantur præcepta, nec enim quispiam est, qui ullo indigeat præcepto ad videndum, sentiendum, & gustandum: nulla igitur poterit esse de actione præceptio.

Præterea, esto de ea aliqua posse esse præcepta: tamen illa non a rhetorica, sed ab arte histrionica petenda erunt: quæ in hoc vno præcipue est occupata, ut recte pronuntiet, & agat. Ideo M. Tullius in Oratore vocem tragedorum, & gestus pene summorum actorum requirebat: & alibi, totam hanc artem a scenicis petendam esse docuit: igitur.

Libro 1.
de Or.

Postremo, agendi & pronuntiandi ratio, non scriptis, sed actione, & locutione demonstranda est: ergo de ea nulla præcepta, saltem scriptis, dari queunt; nec enim quispiam verbis exprimeret, vocis mutationes, & totius corporis, & vultus pro rerum varietate gestus.

Quod ad opiniones attinet, Thrasymachus, Lib. 3.
referente Fabio, existimauit pronuntiationem cap 3.
non esse eloquentiæ partem, ob eam causam,

quod potius ad naturam, quam ad artem per-
tineat. Verum, communis rhetorum opinio con-
tra sentit: quæ profecto retinenda est: ad cuius
explicationem quaedam fundamenta nobis po-
nenda sunt.

De hac par. agit
Quinct. li. 11. c. 3.
Auctor ad Her. lib. 3.
Trapez. lib. 4.
Ludou. Granat. lib. vlt.
Lib. 1.

Primum fundamentum: hæc rhetoricæ pars
solet appellari communi usu, pronuntiatio, &
actio: illud nomen, a voce, hoc vero a motu
& gestu corporis sumptum esse videtur: Cise-
ro, aliquando, quasi sermonem, alias quandam
corporis eloquentiam appellat: & ideo non si-
ne elocutionis, de qua supra egimus, inter-
dum hanc etiam partem complectitur. Græ-
ci, προφορὰν, & ὑπόκρισιν nominant: quam au-
ctor ad Herennium hac ratione finiuit. Pro-
nuntiatio est vocis vultusq; & gestus modera-
tio cum venustate. At hic auctor pronuntiatio-
nem esse moderationem, hoc est temperationem,

Ascē. in hunc lo-
cum.

Anton. Manc. Libro 1.
Offic. Franc. Matur.

& vt Ascensius loquitur, modificationem vul-
tus, vocis, & gestus, quia in his tribus potissi-
mum pronuntiatio spectatur: addit, cum venu-
state, hoc est, exponente Antonio, cum decoro,
dignitate gratia, ac venere, vnde venustas di-
cta est. Est autem venustas ex Cicerone illa pul-
chritudo, quæ mulierem decet: dignitas vero,
quæ homini congruit: vel dicit cum venustate,
vt alij exponunt, vt oratoriam actionem a
scenica distinguat. Debet ergo pronuntiatio
esse

esse venusta & decora vocis moderatio, vt
nunc sit lenis, nunc aspera, nunc suavis: &
vultus, nunc tristis, nunc severus; nunc le-
gatus: & gestus, scilicet manuum capitis, & to-
tius corporis motus, qui debent esse voci &
rebus accommodati. M. Tullius hoc pacto:
Est ex rerum & verborum dignitate, vocis
& corporis moderatio. Moderatio itaque
vocis & corporis, id est actionis debet esse
pro rerum, ac verborum conditione, vt sci-
licet alia voce, gestuque, magna, alia hu-
milia, alio lecta, alio mæsta dicenda, & ex-
primenda sint. Huc faciunt hæc Horatiana
carmina:

Vt ridentibus arrident: ita fientibus ad-
sunt,

Humani vultus: si vis me flere, dolen-
dum est

Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia
ledent.

Neque enim fieri potest, vt doleat is, qui au-
dit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat
aliquid; vt ad fletum misericordiamque
deducatur, nisi omnes ij motus, quos ora-
tor adhibere volet iudici, in ipso oratore im-
pressi esse, atque iniusti videbuntur. Ve-
rum, de pronuntiationis & actionis ratione
plura alibi a nobis dicenda sunt. Nunc aliqua
de eius

Libri de
Inuen.

De arte
poet.

Cic. li. 2.
de Orat.

de eius partibus ac speciebus dicamus.

Secundum fundamentum: pronuntiacionis partes varie solent explicari; nam alij plures, alij pauciores faciunt. Aliqui totam pronuntiandi rationem in vocem & corpus diuidunt, iuxta definitionem M. Tullij paullo ante allatam: corporis vero actionem, in motum membrorum, & in vultum subdividunt. Alij tres partes faciunt; diuidentes eam in vultum, sonum, & gestum. Vultus est quidam habitus oris, qui animi affectum prodit. Sonus, est, qui aeris percussione varijs instrumentis oris facta, eliditur. Gestus, est localis membrorum corporis motus. His itaq; tribus rebus animus sese declarat. Sunt enim ista in homine veluti in cytharâ nerui, qui ita sonant, vt tacti fuerint. Quo fit, vt omnis actio ab animo tanquam a quodam fonte profluat: qui vt varie est affectus, ita varie sese manifestat. Alij, quattuor in pronuntiacione spectanda esse dicunt, vocem, spiritum, totius corporis gestum, & linguæ motum. Vox auribus incidit, spiritus elidit vocem, corporis gestus in oculum cadit, lingua verba conformat. Tu vero posses hanc partem primum diuidere in vocem, & motum: Vocem iuxta tres accentus subdivideres in elatam, seu erectam: in grauem, seu depres-

Mar.vic.

Cic.li.1.
de orat.

Streb.in
hunc lo-
cum.

Streb.li.
1. de or.

sam, & in mediam, seu circumflexam. Item, diuideres penes qualitatem, & quantitatem vnde varij oriuntur vocum genera. Lenem, quod leni voce pronuntiandum est: Dulcia loquimur, arua. Asperum, quod aspera. Dic mihi, Dauideta, cuius pecus? Contractum, quod spiritu breui, & contracto pronuntia- tur. Mene mutire nefas? Diffusum: Tante molis erat Romanam condere gentem. Con- tinens, vno spiritu proferendum. Aspera compositis mitescent secula bellis. Interci- sum; Ah Corydon, Corydon, que te demen- tia cepit? Attenuatum, gracili voce pronun- tiandum. Aliud vero inflatum & turgidum. Ast ego que diuum incedo regina, &c. Possunt etiam vocis genera diuidi pro diuer- sitate affectionum animi: Ira, vocem acu- tam, incitatam, & crebro incidentem requi- rit. Metus, demissam, hesitantem, abie- ctam, & intercisam. Voluptas, effusam, solutam, lenem, hilarem, ac remissam. Mo- lestia, & commiseratio, grauem, non va- riam, sed vno modo compressam. Itaque tot debent esse vocis mutationes, quot ani- morum: quo fit, vt vox mutanda sit, ad amorem, odium, benevolentiam, spem, ti- morem, cupiditatem, ægritudinem, leuitiam, misericordiam, acerbitatem, & ad alias simi- les

Cic.li.3.
de orat.

Lib.3.de
orat.

les animi commotiones. Motus subdividitur in gestum, atque vultum. Gestus est aptus motus corporis, & membrorum, & partium eius, ut capitis, frontis, oculorum, oris, cervicis, laterum, brachiorum, manuum, digitorum, pedtoris, ac pedum. Vultus est in sanguine, & oris habitu quodam, qui animi motus prodit: qui, ut Cicero ait, in actione, post vocem, dominatur. Hoc, ait Quintilianus, supplices, minaces, blandi, tristes, hilares, erecti, summissiq; sumus. In vultu duo probantur, dignitas, id est maiestas quaedam, & venustas, hoc est elegantia, quæ spectatori placet. In eodem vultu, duo notantur vitia, vultuosum nimirum, & ineptum. Vultuosum, non triste, ut quidam interpretantur, cum vultus tristis sæpe deceat; sed nimis variatum, atque mutatum.

In Ora. Nam, auctore Nigidio, nomina in osus, nimium, & præter modum significant: Ineptum, quod, aut personæ, aut rei, aut temporis, aut loco non est accommodatum. In

Victor. vultu siue in ore plurimum valent, ac dominantur oculi, qui sunt præcipui animi indices. **Quinct.** Propterea Roscius cognomento, comædus, a populo Romano, cum personatus agebat, non audiebatur libenter, quod persona oculorum motus, & totius oris gestum impediret. Atque hæc de partibus pronuntiationis: nunc de speciebus.

ciebus. Pronuntiatio, siue actio primum dividi potest in duas species; nam altera est actio naturalis, aptitudo nimirum illa, quæ habetur a natura ad animi sui sensa idonee exprimenda: altera artificiosa, quæ præceptis quibusdam, ac exercitatione acquiritur. Rursus alia est actio histrionica, quia actores poematum utitur: alia oratoria, quæ Oratores: quæ duo actionum genera quantum inter se distent, paullo post pluribus explicabo. Atque de hoc fundamento satis.

Tertium fundamentum: Olim antiqui poetæ fabulas a se compositas in theatris recitare solebant, ut Aristoteles scripsit, & ex Plutarcho in vita Solonis, discitur. Quod etiam Venusinus Poeta, hoc carmine, aperte indicavit.

Libro 3.
rhet.c.1.
In poet.

Quæ canerent, agerentque peruncti focibus ora.

Post hunc personæ.

Quare, illis temporibus actio communis erat, tum eloquentiæ, tum poetiæ: & tam poetæ, quam Oratores in actione ad animos commovendos, & mores exprimendos sese exercebant: & ad animi sui sensa melius explicanda modum quandam in voce, gestu, motuque corporis adhibebant. Postea vero quam poetæ agere desierunt, & sua poemata alijs recitanda tradiderunt; omnis pronuntiandi ars ab histrionibus

nibus & comædis fere occupata fuit; & propterea aliqui rhetoriæ scriptores de actione nihil scribere voluerunt. Ideo Cicero aliquando dixit: Legendi sunt poetæ: cognoscenda histrionica. Nec propterea existimare debemus Oratorem hac parte fuisse spoliatum, cum in eius possessione semper perseverauerit. Neque absurdum videri debet, si artes omnino diuersæ, ut sunt histrionica, & oratoria in hac communi facultate conueniant; cum id in alijs etiam artibus videre liceat. Nam limare, & perpolire fabro ferrario, celatoribus, ac aurificibus, commune est: sicuti secare, & dolare, fabris tignarijs, & statuarijs. Et quoniam dissimilium artium dissimiles sunt fines; hinc fit, ut facultates pluribus artibus communes; sint etiam inter se dissimiles: Siquidem alia est secandi, & plendi ratio in marmore, alia in ligno. Ex qua colligitur, non propterea, quod agendi ars potissimum ab histrionibus occupata fuit, a Rhetorum scholis omnino discessisse: quoniam eadem facultas ad utramque artem pertinere potest; cum utriusque alia, atque alia sit agendi ratio; ut sequenti fundamento plane explicabo.

Quartum fundamentum: inter actionem scenicam; & oratoriam, hæc potissimum discrimina

scrimina adnotare possumus: primum, actio scenica veritatem imitatur; oratoria vero ipsam veritatem suscipit. Histriones enim non dolent, sed dolorem simulant; non miserentur, sed se misereri fingunt; nullo denique vero animi motu commouentur, sed commoueri videntur. At Oratores vere agunt, & ex animo eosdem ipsi motus suscipiunt, quos in aliorum animis excitare volunt; ut qui ea dicant, quæ ipsi sentiunt, quæ excogitarunt, non quæ alij. Lege Ciceronis in oratore luculentum locum, qui ita habet. Nec vero miseratione solum mens iudicum permouenda est, & quæ sequuntur. Hoc discrimen colligitur ex sermone tertio de Oratore, ubi ita scribitur. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re vincit imitationem veritas. Deinde, comedorum actio tota ad auditorum voluptatem refertur, & illud vni spectat, ut auditorem delectet: oratorum vero ad motus varios in animis auditorum gignendos, et ad persuadendum. Non enim causas dicit orator, ut ridiculus videatur, sed ut proficiat aliquid. Postea actio mimica, & voce, & gestu, & motu corporis, & membrorum longe diuersa est ab oratoria:

oratoria: quare, si oratorem scenica actione in forum, & comedum oratoria in scenam indutum duceres, homines ridiculos ob tantam metamorphosim proponeres. Postremo, ne plura afferam discrimina, ethologorum, siue mimorū actio, sepe impudica, obscena, & parum decora existit, & gestulationibus non multum honestis vititur: Oratorum vero pronuntiatio, omnē obscenitatem, ac turpitudinē vitat: & hinc est, ut ij qui de oratoria actione scribunt, scenicos motus in oratore damnant: Et Cicero Oratori scurilem dicacitatem magnopere fugiendam esse docet: quo fit, ut sicut dictio est diuersa, ita & actio. Vnde in Bruto de Sulpitij actione loquens, ita scribit. Fuit enim Sulpitius vel maximè omnium, quos quidem ego audiuerim grandis, & ut ita dicam, tragicus orator. Vox tum magna, tum suavis, & splendida: gestus & motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur.

Vltimum fundamentum: quamuis ex quadam natura & trauitate fieri videatur, ut homines non ita libenter alios loquentes audiant, nisi quadam vocis & corporis moderatione vtantur; idq; ex eo perspicuum est, quod viri alias valde cruditi & eloquentes, ni mediocri saltem actione sint præditi, parum probantur, & non libenter audiuntur: tamen, si quis accuratius rem

banc

hanc perpenderet, viderent profecto ad hominem rationis sermonisq; capacem pertinere, ut sua animi sensa cum quadam vocis & gestus moderatione exponat, ut qua dicit planius, & efficacius dicat, & quasi spiritum, vitamq; agendo tribuat orationi: cū multi sensus, qui in oratione, & in animo latent, sine congruenti actione exprimi non queant: ut patet, si duo eadem Virgilij carmina legerent; sed vnus quasi dormitās, alter vero vigilans ea pronuntiaret. Quare, & si maior quedam interdum actio ex auditorum prauitate in oratore requiratur, sicuti ob eandem causam in homine alias veraci, requiritur iusurandum: quo factum est, ut qui in scena actione præstarent, maiora præmia, honoremq; ampliolem referrent; & in certamine foventi, ut quisque maxime actione excelleret, ita magis probaretur, ac libētius audiretur: tamē, cum congrua actio ad rem de qua agitur magis demonstrandam, explicandamq; conferat, non tantum ex auditorum prauitate, sed etiam sua natura, in oratore desideratur: & ideo iure optimo homines, ita sunt animati, ut nihil libenter audiant, nisi id, quod cū quadam dignitate, atq; venustate fuerit pronuntiatum. Quod autem ab eo qui agit bona pronuntiatio seuerè exigatur, docet M. Tullius, cum ait: Histrio, si paulū moueatur extra numerū, aut si versus pronuntiat-

Aristot.
li. 3. c. 2.

In ter-
tio Para-
doxo.

T tus est

Li. 2. de
Orat.

tus est syllaba vna breuior, aut longior, exhibetur, & exploditur. Quæ hoc fundamento diximus possunt etiam optime accommodari ad demonstrandum quam in oratore necessaria sit elocutio. His ita adnotatis, quid sit in hac disputatione dicendum, his positionibus explicabo.

Prima positio: Pronunciatio non est tota a natura; ac proinde aliqua pronunciationis ars fieri potuit. Patet hæc positio, primum auctoritate Aristotelis, qui cum hac partem ab aptitudine naturali pendere dixisset, addidit, esse minus artificiosam, quam ceteras partes: non carct igitur arte, licet sit minus artificiosa & paullo infra, ait artem histrionicam constitutâ fuisse, quæ tota in actione versatur. Idem confirmatur

Li. 3. c. 1.

Libro 3. de orat.

In orat.

ex M. Tullio hæc in modum de hac re scribente: *At sine dubio in omni re vincit imitationem veritatis; Sed ea, si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: verum, quia animi permotio, & quæ sequuntur. Et alio loco: Ac vocis quidem bonitas optanda est: non est enim in nobis: sed tractatio atque usus in nobis: poterunt igitur de vocis tractatione præcepta dari. Adde præterea, quod videmus quosdam, vel naturæ bonitate, vel aliqua consuetudine melius agere, quam alij agant: igitur potuerunt notari præcepta quædam, quæ in agendo non patentur errare. Denique, plures olim fuerunt, atque*

atque nunc sunt, qui de actione præcepta traderunt, quorum maximus est usus, igitur: Pate-mur tamen longe melius voce, & re ipsa, quam literis hanc artem doceri.

Secunda positio: Pronunciatio magnam vim habet ad perfectum oratorem constituendum. Quod orator pronunciatione perficiatur, patet in primis auctoritate summi oratoris Demosthenis, qui interrogatus, quid esset in dicendo primum, actionem, quid secundum, idem, & idem tertium respondisse, scribitur: itaque primas, secundas, & tertias actioni tribuit. Et M. Tullius, unam actionem in dicendo dominari dixit: Idem, actionem quasi eloquentiam corporis esse affirmavit: at orator potissimum eloquentiam perficitur, igitur. Adde etiam, quod multi, qui alijs partibus præstabant, quia in agendo parum valebant, a numero perfectorum oratorum exclusi fuerunt: Deformitate enim agendi, ut ait Cicero, viri alias disertis, infantes habiti sunt. De Curione, cum inepte ageret, C. Iulius quasi-nuit, Quis loqueretur e lintre, quod toto corpore vacillaret. De eodem Cn. Sicinius Cn. Octavianio Curionis collega, dixit: Nunquam collega tuo gratiam referres, qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent: aderat enim ob dolorem artuum unguentis delibutus. C. Fimbria ob actionem immoderatam inter di-

Cicero in Bruto.

In orat. Libro 3. de Orat.

In orat. In Bruto.

Gel. li. 1. cap. 8. fertos quasi insanus habitus est. Hortensium oratorem insignem, Dionysiam, appellabat Torquatus, quod in gestu plus artis haberet, quam deceret, ut saltatricula illa. Huc facit, quod de Lentulo Cicero scriptum reliquit, ceterarum virtutum dicendi mediocritatem, actione occultasse, in qua excellens fuit. Denique, Isocrates quod voce uteretur non bona, nullas causas in foro egit: unde factum est, ut in oratorum numero non ponatur is, qui eloquentiæ pater nominatus fuit.

Tertia positio: Pronunciatio habet vim precipuam ad delectandum, mouendum, ac persuadendum. Nulla res, ait Cicero, magis penetrat animos, eosque figit, format, flectit, talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt. Et alio loco: Nam & infantes actionis dignitate, eloquentiæ sepe fructum retulerunt. Et cum ibidem sententiam Demosthenis retulisset, hæc verba subiicit: Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia tanta est, certe plurimum in dicendo potest. Huc pertinet, quod poetarum carmina longe magis audita, modo ab optimo histrione pronunciantur, delectent, quam lecta. Propterea M. Tullius aliquando actionem eloquentiæ lumen appellavit: quod non tanti referat, qualia sunt, quæ intra nosmetipsos composui-

mus, quam quo modo efferantur. Huc facit, quod quidam scribunt, Aeschinem Rhodijs Demosthenis defensionem legere audientibus, atque mirantibus, dixisse; Multo magis fuisse miraturos, si ipsum audiissent: in calamitate inimicus de aduersario Luculæum tulit testimonium. Itaque, ut Tullius scribit, nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Et cum de vehementia dicendi, qua uti ipse solebat, ob quam causam ei perorationem omnes relinquebant, loqueretur, dixit, Quæ qualiacūque in me sunt (me enim ipsum non penitet quanta sint) sed apparet in orationibus: & si carent libri illo spiritu, propter quem maiora illa, cum aguntur, quam cum leguntur, videri solent. Et ut hunc locum verbis eiusdem Tullij cōcludamus, hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus sumos sepe superavit: & paullo infra de actione Gracchi agens, ait, Quæ sic ab illo acta esse constabat oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non potuerint.

Quarta positio: Actio, seu pronunciatio est pars eloquentiæ, siue rhetoriæ. Patet in primis hæc positio ex communi meliorum Scriptorum sententia: Quam deinde, omnia fere, quæ hæc

Cic. li. 3. de Orat. D. Hier.

Phili. 7.

Lib. 5. de Orat.

Lib. 3. de Orat.

Auct. ad Her. libro 3.

nus explicauimus, & probauimus confirmant. Nam, si orator non est sine actione perfectus, si a foro abstinet, qui hac facultate caret, si non libenter auditur, immo etiam exploditur, si denique actio vim habet præcipuam ad persuadendum, hæc pars erit, maxime rhetoricæ propria. Denique, ne in re manifesta pluribus immorer, si in numero oratorum non habentur, qui causas non agunt, vt alias docuimus; sicuti apud nos non censetur concionator, qui conciones non habet, profecto concludere licet actionem esse eloquentiæ partem: ita vt post elocutionem sit ei maxime propria.

Quinta positio: Pronunciatio nõ est ita propria eloquentiæ, vt etiam alteri facultati non conueniat. Nam, olim erat ei communis cum poetica, cuius actio postea ad histriones transiuit, quibus cum deinde communis fuit.

Sexta positio: Pronunciatio, & actio oratoria est longe diuersa a scenica. Patet hæc positio ex his, quæ supra scripsimus. Ad cuius confirmationem faciunt hæc auctoris Hereniani verba: Et acrimoniam esse in gestu, nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse; vt, aut histriones, aut operarij videamur esse. Idem, monet, ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus.

Septima positio: Pronunciatio potest defini-

ri, ac diuidi, vt supra fecimus. Et quamuis, quod ad diuisionem attinet, aliquid absolutius dici potuisset: tamen ista subtilius examinare, atque ad tenue limare, nihil est neceffe.

Octaua positio: Oratoria actio pro causarum, locorum, ac personarum varietate immutanda est; ita vt aliter in foro, aliter in senatu, aliter in concione dicendum sit. Patet hæc positio, ex his M. Tullij verbis: In Scauri oratione sapientis hominis & testi grauitas summa, & naturalis quedam inerat auctoritas; non vt causam, sed vt testimonium dicere putares, cū pro reo diceret, Hoc dicendi genus ad patrocina me diocriter aptum videbatur; ad senatorium vero sententiam, cuius erat ille princeps, vel maxime.

Vltima positio: Ad hanc partem excolendam magis exercitatio & vsus, quam vlla præcepta conferunt: ad rectam autem exercitacionem eius meminisse oportet, omnem actionem, quasi ex quodam fonte oriri ex animo. Est doctrina certissima, quam speciatim auctor Herenianus tradit.

Argumenta in contrarium allata hunc in modum solueres: de primo, cū Aristoteles ait actionem parum honestam videri, intellige eo modo, quo supra de elocutione diximus; videlicet si spectemus auditorum prauitatem; ac si dixisset nihil ex se demonstrare; sed si quid ad demon-

Auctor ad Heret. lib. 3.

Lib. i. de
sp. i.

Libro 3.
de Ora-

Lib. 3.

Lib. 3.

Libri Secundi

strandum confert, id ex eo fieri, quod auditores actionis dignitate, & vi affici volunt: Immo Aristoteles ipse ait vim magnam habere: Cur autem ipse & alij non nullide actione nihil scripserint, supra docuimus: vel quia iam exorta erat ars histrionica, a qua non nulla bene agendi præcepta peti poterant: vel quia hæc pars minus artis habet, & quod habet non ita facile verbis exprimitur.

Secunda ratio sic diluitur: & si pronuntiacionis ratio potissimum naturam sequatur: tamen, cum non omnes a natura idoneam pronuntiandi rationem habeant, & qui habent, non omni ex parte perfectam; ideo aliqua arte opus fuit ad eam perficiendam: ut de tota eloquentia, & alijs partibus diximus.

Tertia quo pacto sit soluenda, satis ex dictis liquet: nam, licet histriones hanc artem occupauerint; tñ non omni ex parte fecerunt suam, cum eorum actio ab oratoria sit longe diuersa: quando aut Cicero requirit in Oratore gestum pene summorum actorum, significare vult, se in oratore desiderare optimam agendi rationem: & animaduerte, quod ait, pene, ut diuersam pronuntiandi artem indicaret. Cur aut ab illis petendam esse aliquando dixerit, iam explicuimus; tum quia eorum actio aliquid Oratori conferre potest: tum et, quod ipsi eo tempore hæc partem potissi-

Disputatio VIII. 149

potissimum occupauerant: tum etiam, quod fortasse aut nihil, aut parum de ea a Rhetoribus scriptum fuerat.

Postrema ratio solum probat hanc partem, ipso vsu, quam scriptis posse doceri: quod nos libenter fatemur: sed tamen adhibitis præceptis, per artem iam obseruatis.

An iudicium sit sexta Rhetoricæ pars, Disputatio VIII.

EX TAM rhetoricæ partem his quinque, de quibus hæctenus disputauimus, addendam esse, nimirum iudicium, quidam huius artis professores iudicarunt: quorum iudicium non esse omnino a ratione alienum, his rationibus persuaderi posset. Primum Dialectica ex M. Tullio, diuiditur in iudicium & inuentionem, In Top. tanquam in duas partes: ergo etiam Rhetorica, quæ est ei persimilis, his duabus partibus constare debet. Confirmatur hæc ratio: prius oportet inuenire, deinde quæ inuēta sunt indicare: igitur iudicium & inuentio sunt duæ facultates distinctæ. Huc pertinet quod Cicero aliquando scripsit: In Ora. Nam inuenire & indicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tãquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ:

quentiæ : quæ tamen caussa, vacua prudentia ?

Deinde, nihil est summo Oratori ita necessarium, atque iudicium, quod nemo, nisi qui iudicio esset orbatuſ, negare auderet ; cum non solum ea quæ inuenit, disponit, exornat, & dicit, iudicare, sed etiam, quid quantumq; pro locorum, temporum, personarumque ratione ei dicendum sit, videre ac statuere debeat, quod sine summo iudicio fieri non potest: non erit igitur hac facultate priuandus: cum, ni fallor, nullus sit artifex, qui tanta egeat prudentia, quantâ Oratori est necessaria.

Ad hæc, si iudicium, cum sit omnino Oratori necessarium, non esset pars ab alijs distincta, maxime ob eam caussam, vt non nulli dicunt, quia cum ceteris partibus permiscetur: at hæc ratio non est firma, igitur. Nam, sicut oportet prius inuenire, & postea disponere; ita etiam post inuentionem oportet iudicare: inuentio igitur præcedit, & iudicium subsequitur: & cū de eo dari certa præcepta possint, erit iudicandi facultas ab alijs partibus proculdubio distincta.

Postremo, reperimur multi, qui facultate inueniendi plurimum valent, cum facile quæ de vnaquaque re proposita dici possint, excogitent, at vero in iudicando sunt tardi, & hebetes, & facile labuntur: igitur inueniendi & iudicandi facultates sunt inter se omnino diuersæ: & quod

& quod de inuentione dixi, idem de elocutione & de alijs partibus dicas. His itaque & similibus rationibus sextam hanc partem rhetorice addendam esse probari possêt.

De opinionibus, quidam, vt Fabius scripsit, Lib 3. iudicium sextam eloquentiæ partem ab alijs omnino distinctam fecerunt; in quorū numero fuit cap. 3. Hermagoras. Huic sententiæ sese Quintilianus opposuit, quem omnes posteriores libenter secuti sunt, quorum opinio vt verissima, retinenda est: a qua non fuit alienus M. Tullius, qui nunquam hanc partem ab alijs seiunctam nauerunt, sed eam inuentioni subiecit. At vero Fabius tribus primis partibus permiscam esse existimauit, quamuis etiam plurimum ex ea pronuntiationem mutuari putet: Quid autem de hac parte sentiendum sit nos quibusdam fundamentis & positionibus aperiemus.

Primum fundamentum, in quo de nomine & definitione iudicij breuiter agemus. Hæc dictio, iudicium, apud Iuriconsultos varias omnino atque inter se diuersas significationes habet, quas recensere nihil ad rem nostram attinet; eas qui cognoscere voluerit, eorum scripta consulat: Eas igitur attingemus; quæ ad propositam questionem explicandam proxime conferunt: Iudicium ergo apud dialecticos, sumitur pro ea dialecticæ parte, quæ ad argumenta inuenta iudicanda

Fabius
Cypria:

In part.

dicanda regulas præbet: per quas quo modo
 unum ex alio sequatur, & an excogitatum ar-
 gumentum ad id, quod est probandum sit accom-
 modatum, cognoscitur. Et quoniam id quod in-
 uenitur ad rem dubiam probandam, nihil potest
 concludere, ni aliqua argumentatione propona-
 tur, & in argumentatione duo spectari possint,
 res nimirum ipsæ, ex quibus conficitur, & for-
 ma, siue ratio concludendi unum ex alio, sicuti
 in domo possunt spectari lapides, & lapidum or-
 do, atque constructio; ideo duplici opus est iudi-
 cio: altero, quo iudicemus de rebus ipsis, an sint
 necessaria, an contingentes, an vero falsæ: altero
 vero, quo iudiciū feramus de illa ratione & for-
 ma deducendi unum ex alio. Tota ergo pars illa
 dialectices, quæ regulas ad hæc iudicia faciendâ,
 tradit Græce $\kappa\rho\iota\tau\iota\kappa\acute{\alpha}$, Latine, iudicativa, appel-
 latur. Et quoniam iudiciū de re composita fieri
 non potest, nisi per resolutionem, ideo Aristoteles
 duas suæ logicæ partes, in quibus regulas
 ad utrunque iudiciū recte faciendum dedit,
 analyticas, id est, resolutorias appellauit. Nan-
 que in altera analysi rationem aperuit, qua de
 argumentationis forma iudicamus: in altera
 vero, qua de materia, & quidem de necessaria.
 De iudicio autem materiæ probabilis, & falsæ
 nihil speciatim dixit, quoniam, ut Boetius ad-
 notauit, qui nouit iudicare necessaria & vera,
 facile

facile etiam de probabilibus & falsis fert iudi-
 cium. Iudicium ergo hac significatione sum-
 ptum, nihil aliud est, quam facultas, discernen-
 di, quo pacto unum ex alio, vel ratione mate-
 riæ, vel formæ argumentando, bene, vel ma-
 le, necessario, vel probabiliter colligatur. Si iu-
 diciū in hac sumatur significatione, potest esse
 dubitatio, an sit vna ex rhetoricæ partibus, quæ
 rationem iudicandi de materia ac forma, ex
 quibus conficiuntur argumētationes rhetoricæ,
 tradat: de qua re quid sit sentiendum, in posi-
 tionibus dicemus. Deinde, iudiciū sumitur
 pro actu quodam prudentiæ, quo de re aliqua iu-
 dicamus, non secundum eius principia resolu-
 do illam in suas causas; sed potius ex ipsius cir-
 cumstantiis, & fine, qui est veluti regula ac ra-
 tio humanarum actionum: ita ut illa res dica-
 tur recte, vel non recte facta, necessaria, vel
 non necessaria, utilis, vel infructuosa, quæ per
 media fini congruentia, vel dissentanea sit. Et
 quoniam pro diuersitate finium, diuersæ etiam
 sunt artes, ac etiam prudentiæ; ideo etiam de
 his, quæ in arte fiunt ad fines consequendos, di-
 uersa sunt iudicia. Quo loco animaduertendum
 est, duplicem esse prudentiā: alteram morum,
 per quā quid recte rationi cōsentaneū sit, cogno-
 scitur; quā qui utitur, honeste agit, et nihil cōtra
 mores agit; altera vero est prudentia artis; qua
 qui

Arist. li.
1. Ethic.

qui ritur, nihil peccat in arte, quã tractat : & ita alia est prudentia medici, alia, nautæ, alia aliorum artificum : que prudentia acquiritur per præcepta, & usum artis, quam quisque tractat. Illa facit hominem simpliciter bonum; hæc vero bonum artificem. Is ergo, qui alicuius facultatis præcepta, atque usum tenet, potest de his, quæ ad suam artem pertinent, artis finem spectando, recte sententiam ferre, an sint ad finem consequendum accommodata; quæ sententia est iudicium quoddam. Unde dubitari potest, an hæc facultas recte iudicandi, sit pars quædam eloquentiæ, sicuti & facultas recte inveniendi. Denique, iudicium interdum sumitur pro ipso actu iudicandi, ut cum dicimus aliquem esse parvum iudicij, hoc est parum valere in iudicando: interdum vero pro ipsa re iudicata; ut cum dicimus nos approbare alterius iudicium, & iudicia recta non esse rescindenda. Atque hæc de nominibus iudicij: nunc de ipsius natura, quantum ad nostrum institutum pertinet, dicamus.

Cap. vi. Secundum fundamentum: Quintilianus, cū de inventionem scripsisset, ne omnino iudicium prætermisisset videretur, libro sexto hæc de iudicio docet. Primum, ait esse omnibus partibus connexum; & a sententijs & verbis separari non posse. Deinde docet non magis arte traditi,

tradi, quam gustum, aut odorem: quibus verbis significare videtur, totam indicandi vim haberi a natura: cui eius Scholiastes subscribere non dubitavit. Deinde, assignat discrimen inter iudicium & consilium: iudicium rebus manifestis adhibetur; consilium vero dubijs: illud frequentissime certum est; hoc vero arte petitum, atque reconditum. Postremo, docet Oratori quædam consilio & iudicio esse cavenda, idque ex adiunctorum, consideratione; quam doctrinam, quibusdam exemplis illustrat. Nos autem hac de re ita sentimus. Iudicium, ut vere docuit divus Thomas, nihil aliud est, quã quasi determinatio consilij: consilium autem est inquisitio quædam: siquidem qui consultat aliquid querit. Verum, non est quæcunque inquisitio, sed inquisitio per ratiocinationem, ut Aristoteles scripsit, qua inquiritur, sit aliquid faciendum nec ne. Quo fit, ut non sit de quibuscunque rebus, sed de dubijs futuris, & quæ a nobis effici possint, & ad finem conferunt. Et cum sit de his, quæ ad usum humanæ vitæ pertinent, non solum ij, qui scientiam, sed etiam qui experientiam tenent, consilio pollent. Ex his colligere licet, cõsiliium esse quasi viam ad iudicium, quod nihil aliud est, quam determinatio quædam ac sententia consultationis: quæ interdum solet appellari consilium, sumendo consilium pro

Mosel.

Prima par. 96. 83. ar. 3. ad 2.

Libro 3. Eth. cap. 3. & li. 6. cap. 5.

Arist. li. 3. polit. cap. 7.

re,

Arist. li.
1. Ethic.
cap 2.

re, de qua consultatum est: quo modo non semel Fabius, loco supra citato, accepit. Ex his facile intelligeres iudicium non esse a natura, cum a doctrina, & ab experientia pendeat: nam, is recte iudicat, qui rem aliquam nouit; rerum autem cognitio non habetur a natura. Intelligeres præterea iudicium non esse solum de rebus manifestis, sed etiã de dubijs, & alias valde incertis. Vt, cum aliquid est faciendum, & plures nobis ad id exequendum sese offerunt viæ: tunc enim respiciendo finem, & quæ rem circumstant, consultamus, vt iudicium feramus de eo, quod magis expedit. Concedimus tamen iudicium esse posse ijs de rebus, de quibus non est consilium: & ita per gustum iudicamus an aliquid sit dulce, vel amarum. Est autem iudicium duplex: alterum speculatiuum de rebus, quæ sola cognitione attinguntur, quod perficitur per scientias speculatiuas: alterum practicum, de rebus, quæ aguntur, quod perficitur per prudentiam & artem, & præcipue per experientiam. Concludamus ergo iudicium esse duplex, alterum naturale, alterum acquisitum: et vtrûque, vel in sensu, vel in intellectu reperiri, & quod est in intellectu, vel esse speculatiuum, vel practicum. Quod autem postremo loco Quintilianus ait, Oratorem maxime indigere iudicio, vel, vt ipse loquitur, consilio, verissimum est:

est: ita vt nulla sit scientia, nulla ars, ni fallor, quæ tanto indigeat iudicio atque facultas oratoria, idque multis de causis. Primum, quoniam cû Orator profiteatur se posse de vnaquaque re proposita apte, atque idonee dicere ad docendum, delectandum, atque mouendum, ac proinde omnium artium cognitione debeat esse instructus, profecto in eo omnium artium prudentia, atque iudicium reperiri debet. Deinde, cum eius ars proxime conficiatur ex quinque quasi magnis artibus, scilicet ex inuentione, dispositione, elocutione, memoria, & pronuntiatione, quarum vnaquæque quantum iudicij requirat, satis ex ijs, quæ de singulis diximus, constare arbitror, maximo indigebit iudicio. In singulis enim partibus multa sunt, quæ summum iudicium requirunt, cum varijs sit opus inuentionibus, dispositionibus atque elocutionibus: & multa sint inuenienda, disponenda, & exornanda: vt patet in vna etiam minima orationis parte tractanda, vt est exordium; quod est omnino varium, & multiplex. Denique, summo indiget Orator consilio, atque iudicio ob varietatem locorum in quibus ei agendum est, in senatu, in foro, in concione: & personarum apud quas dicere debet, vt apud Senatores, iudices, & populum: & temporum, ceterorumque adiunctorum. Huc pertinet singularis M. Tullij locus

V in

in oratione pro Sextio : Non sum tam ignarus, indices, caussarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes vndique flosculos carpam, atque delibem : scio quid gravitas vestra, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextij, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus postulet.

Tertium fundamentum : M. Tullij interpretes sunt inter se discordes in explicanda eius sententia, de iudicio; an posuerit tanquam partem distinctam ab inuentione, ob ea quæ initio sue Topices scripsit, vbi iudicium ab inuentione discernit. Et cum dicat inuentionem esse priorem iudicio, solent etiam quærere, quonam modo sit prior. Aliqui dicunt inuentionem esse priorem iudicio, natura; eo modo, quo caussa est prior effectu: alij etiam tempore, ita ut prius res inueniantur, postea iudicentur: alij duplicem faciunt inuentionem, alteram informem cum res inueniuntur, & non iudicantur: alteram formatam, cum adhibetur iudicium. Nos autem quid de hoc Ciceronis loco sentiendum sit, in ipsis positionibus aperiemus. His itaque positis fundamentis, has statuo positiones.

Prima positio : Iudicium, ut ad rem nostram pertinet, potest hunc in modum defini-ri : Est sententia per ratiocinationem tacitam,

vel

vel expressam, de ijs rebus, quæ ad persuadendum conferunt. Dicimus esse tacitam, vel expressam ratiocinationem, quia non semper intercedit ratiocinatio, maxime in rebus manifestis.

Secunda positio : Iudicium, si proprie loqui velimus, non est idem quod consilium: sed consilium est veluti via, iudicium, quasi terminus. confunduntur tamen sepe hæc duæ voces, dum vna pro alia sumitur.

Tertia positio : Falsum est iudicium esse solum de rebus manifestis. Quoniam, cum iudicium sit sententia, quæ sæpe ratiocinatione inuestigatur, tunc profecto non erit de rebus manifestis.

Quarta positio : Iudicium est magis necessarium Oratori, quam vlli alteri artifice. Patet hæc positio ex ijs, quæ supra adnotauimus. Siquidem nullus est artifex, qui de pluribus, magis diuersis, maioribus, atque iudicatu difficilioribus rebus agat, quam orator: quod qui non fateretur, is quæ nam essent oratoris partes, quæ munera, & quam personam sustineret, profecto ignoraret. Et hanc vnã ob causam existimo probatos Oratores raros esse, quod pauci sint, qui eo sint iudicio præditi, quod ars oratoria requirit.

Quinta positio: Iudicium cum in omni arte, tum in arte oratoria est maxime difficile. Primum, ob rerum multitudinem, ac varietatem de quibus Orator iudicare debet. Deinde, ob conditionem earum rerum, de quibus est iudicandum; quæ sunt incertæ, & mutationi obnoxia, ut sunt humani actus, in quibus potissimum versatur. Postremo, quoniam non modo artibus fere omnibus, sed etiam varia ac longa experientia acquirendum est.

Artif. li.
i. Ethic.

Sexta positio: Si iudicium sumatur eo modo, quo accipi solet a dialecticis, pro ea parte, qua de argumentorum formis, & propositionum connexionione atque consecutione agitur; non est ita necessarium rhetori, ut priuata quadam ratione ab eo tractari debeat. Quoniam Oratori satis est illa facultas naturalis, quam homines sine ulla maiori arte argumentationes conficere solent; cum potissimum utatur enthymemate, & exemplo, verseturque circa persuasibilia, quæ non egent illa accurata iudicandi arte, qua egēt necessaria, siue scientiæ, quæ de rerum obscuris naturis agunt.

Adde etiam, quod aliter Oratores suas argumentationes instruere solent, quam dialectici faciunt: de qua re non nihil præcipiunt, cum de dispositione scribunt. Itaque, eo indiget
Orator

Orator iudicio, quo de rebus & verbis inueniendis, disponendis, exornandis, & pronuntiandis, ut ad persuadendum conferunt, sententiam ferat.

Septima positio: Iudicium, quo Orator polere debet, non est a natura, sed doctrina, exercitatione, atque experientia acquiritur. Is enim solus poterit, de rebus huic arti subiectis iudicium ferre, qui artem exercitam, & experientia confirmatam tenuerit: ut in quauis arte patet.

Octaua positio: Nihil est necesse, ut iudicium ponatur tanquam pars distincta ab alijs eloquentiæ partibus. Primum, patet ex communione meliorum scriptorum sententia: ita enim sentit Quintilianus, quem omnes posteriores secuti sunt: nec Cicero ab hac opinione fuit alienus, cum nullibi iudicium, quod tamen requirit summum in Oratore, dum de partibus rhetoriæ agit, distincte numerauerit. Deinde, cum in singulis partibus adhibendum sit, quod prudens negabit nemo: nihil est necesse, ut ab illis secernatur: præsertim, cum iudicandi facultas ab ijs præceptis pendeat, quæ de singulis partibus dantur, & a finis consideratione, ex qua omnis iudicandi ratio petenda est. Adde etiam, quod nihil potest dici proprie inuentum, aut dispo-
situm,

Cypria.
lib. i.

situm, exornatumque, nisi adhibitum fuerit iudicium, quo examinantur omnia, quæ ad finem consequendum faciunt. Neque enim inuentio oratoria est quorumcunque rerum indagatio, sed earum, quæ ad persuadendum sunt accommodata: cuiusmodi non erunt, nisi cum iudicio fuerint inuenta. Quare, non diceretur is vere inuenisse, qui lenia, vulgaria, pugnantia, & ad rem minime accommodata, & quæ vitasse necesse erat, inuenisset; vt copiose & docte scripsit M. Tullius: vt si quis quærens aurum, inuenisset scorpionem. Et quod de inuentione diximus, idem de alijs partibus dicas.

Libro 2.
de Ora.
In Ora.

Nona positio: Iudicium est permistum omnibus eloquentiæ partibus; quamuis vna pars magis eo indigeat, quam alia. Sententia est Quintiliani, a qua, vt cenſeo, non fuit alienus Cicero: cum auctoritas illa, quæ est in Topicis nihil obſtet, vt statim dicam. Est itaque iudicium veluti succus, & sanguis per omnes eloquentiæ partes fusus.

Decima positio: Si iudicium consideretur, vt est sententia de re aliqua, interdum potest esse simul tempore cum re illa, interdum vero posterius. Potest enim aliquis prius inuenire, & postea indicare, aut certe, eodem temporis articulo de re inuenta ferre iudicium.

Vnde-

Vndecima positio: Ordo non est ponendus pro sexta eloquentiæ parte. Neque enim ordo censendus est distinctus ab ipsa dispositione, de qua supra egimus; vt recte adnotauit Quintilianus. His ita positis ac confirmatis positionibus argumenta contraria refellamus.

Lib. 3.
cap. 3.

Ad primum, non me latet quantas hic Ciceronis locus excitauerit tragedias, quem hunc in modum breuiter explano. Primum dicerem non esse intelligendum de iudicio oratorio, sed de dialectico; de eo nimirum, de quo Stoici, relicta inuentione, agebant: vt explicui in primo fundamento: Non agit itaque ibi M. Tullius de numero partium eloquentiæ, sed dialecticam in duas distribuit partes, vt faciebant Stoici. Adde etiam, quod ex verbis Ciceronis non potest quispiam euidenter concludere iudicium esse ab inuentione distinctum: ait enim subijci inuentioni, hoc est, sub inuentione contineri; non autem post iudicium poni. Et denique, quidquid sit de eo, quod in argumento illo sumitur, quod tamen multi negarent, nimirum dialecticam diuidi in iudicium & inuentionem, negatur consecutio: & cur negetur, ex iam dictis patet: confirmatio ex ijs quæ diximus, facile infirmatur. Auctoritas vero, quæ ex Cicerone citatur, confirmat quintam positionem.

Anton.
Pin.

V 4 Sec un-

Secundum argumentum eandem positionem confirmat; ideo nihil est, cur solui debeat.

Tertium vero qua ratione diluendum sit, satis constat ex decima positione: neque enim ex eo, quod Orator prius inuenit, & postea iudicat, sequitur iudicium esse partem eloquentiæ distinctam, ut explicatum est.

Ad quartum, concedimus multos posse inuenire multa quadam naturæ perspicacitate & acumine: tamen, nemo quæ sint apta ad dicendum inueniet, nisi iudicio polleat; quod, ut docuimus, in eo erit perfectum, qui vniuersam artem, addito usu & experientia, probe tenuerit. Sed iam sit huic quæstioni finis.

Quanam ex quinque rhetoricæ partibus sit dignior, ac præstantior,
Disputatio IX.

DOCUIMVS eloquentiam quasdam habere partes: quæ & quot sint demonstrauimus, singulasque explicuimus: restat, ut eas inter se conferamus, & suo quamque loco collochemus: quibus expositis erit huic libro finis. Quod autem ad propositam difficultatem attinet, quasdam rationes in medium afferam, quibus singulas partes, singulis præstantiores

stantiores esse demonstrabo. Et quod inuentio omnes alias dignitate antecedit, hisce rationibus persuaderi potest.

Primo, ex Aristotelis sententia, qui definiens rhetoricam dixit esse vim videndi, seu inueniendi: & propterea hanc potissimum partem tanquam præcipuam, vnde sumuntur orationis nerui, diligenter prosequutus est. Huc pertinet auctoritas quadam M. Tullij, quæ ita habet: Quare inuentio, quæ est princeps omnium partium, potissimum in omnium causarum genere, qualis debeat esse consideretur. Deinde, illa pars putanda est præstantior, quæ est initium, fons, atque origo ceterarum partium; ut patet de corde in corpore animalis: at huiusmodi est inuentio comparata ceteris partibus, quod prudens negaret nemo, igitur.

Postremo, Inuentio est longe difficilior omnibus alijs partibus, quod ex eo fit perspicuum; quia plura de ea quam de alijs scribuntur: quo fit, ut debeat etiam esse præstantior: cum quæ sunt præstantiora, sint abstrusiora & inuentu difficiliora: ut de auro, & alijs mineralibus patet.

Dispositionem esse potiore, his rationibus demonstro. Primum, dispositio consistit in quodam rerum ordine: atqui ordo, ut Aristoteles

Libro 1.
rhet. c. 2.

Lib. de
Inuent.

Lib. in
Met.

Aristoteles docet, est quid præstantissimum: igitur dispositio erit omnium aliarum partium dignissima. Deinde, illa facultas censetur præstantior, cuius actus & operatio est præstantior: at ordinare est actus longe præstantior, quam vel inuenire, vel exornare, aut agere, cum sit sapientis proprium, ut sapientium facile princeps docuit Aristoteles, igitur. Adde ultimo; dispositio est veluti forma inuentionis, & elocutionis, quæ in rerum, & verborum concinna aptaq; collocatione posita est; igitur erit his duabus partibus perfectior, & dignior: & consequenter etiam alijs, quæ sunt illis duabus sine dubio inferiores.

Quod autem elocutio omnes alias antecellat, facile probares. Primo, ab hac parte ipsa ars, eloquentia, & artifex, eloquens nominatur, & a ceteris artibus distinguitur: erit igitur alijs partibus præstantior. Huc facit hæc luculenta M. Tullij sententia: sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est; quem hoc vno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor hæc complexus est omnia: sed & græce ab eloquendo πρῶτος, & latine, eloquens, dictus est. Ceterarum enim

rerum

rerum quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima vis soli huic conceditur. Postea, natura rhetoriæ in hoc sita est, ut sit ars bene dicendi, ergo tota eius vis in eloquendo posita erit: quæ ratio ex eo confirmari potest quod hæc sola pars illustrat, conformat, pingit, & illuminat orationem, ornamentis, figuris, flosculis, coloribusq; oratorijs; quo fit, ut solus sermo oratorius, orationis nomen mereatur. Denique, quoniam hæc sola pars facit oratorem admirabilem, & commendabilem, ut non vno in loco scripsit summus inter Latinos orator.

Memoriam principem obtinere locum; hæc rationes persuaderent. In primis, quod est totius artis fundamentum, id debet esse in arte præcipuum, ut in omni edificio patet: atqui ex Tullio libro de optimo genere oratorum, ita se habet memoria comparata ad alias rhetoriæ partes; igitur. Deinde, memoria omnes alias partes continet, atque conseruat; ut idem auctor scribit: at quod habet vim continendi, atque conseruandi alia, est ijs quæ conseruat, & continet longe nobilius: igitur. Denique, memoria comparatur thesauro, quo nihil potest esse præstantius: & ideo cum quippiam commendare vo-

lumus

Li 1. Me
taph.ca
pit. 2.

Cice. in
Orat.

In Bru.

Li.
Or

Libri Secundi

lumus thesauro simile esse dicimus : memorat igitur, veluti quidam thesaurus, dignissima indicetur.

Cic. in Orat. 3. Quod autem actio primum locum obtineat, primo probatur Demosthenis auctoritate, qui primas, secundas, & tertias actioni tribuit, cum de hac questione fuit interrogatus : ac si dixisset, totam eloquentiæ vim in actione positam esse : Huc facit, quod Cicero dixit, actionem in causis dominari. Postea, etiam si quis optime omnes alias partes teneat, sed, vel causas non agat, vel inepte agat ; is, vel excludetur omnino ab oratorum numero, vel certe inter minus probatos rejicietur : quare sola actio est, quæ plenum, ac perfectum oratorem efficit. Postremo, actio est veluti vita, & spiritus orationis, quæ sine congruenti gestu & pronuntiatione, languida exanimata, & mortua videtur : ergo erit omnium aliarum partium præstantissima, cum illis vitam tribuat.

In hac disputatione non sunt aliqua expressæ auctorum sententiæ : & nemo, quod sciam ex professo hanc questionem examinavit. Verum tamen est, quod Aristoteles primum locum Inventioni, M. Tullius elocutioni, Demosthenes vero actioni dare videtur. Nos quid in hac disputatione sentiendum sit quibusdam

Disputatio I X. 159

dam fundamentis positis, non nullis positionibus aperiemus.

Primum fundamentum : cum aliqua res pluribus constat partibus, quæ, vel a natura, vel ab arte institutæ sunt, necessario partes illæ debent esse inter se diuersæ ; & cum ad vnum aliquem finem conferant, inter se comparari poterunt.

Secundum fundamentum : has eloquentiæ partes varijs inter se modis conferre licet, nimirum, ratione necessitatis, querendo, quænam sit magis ad eloquentiam conficiendam necessaria : ratione utilitatis, querendo quæ magis ad persuadendum conferat : ratione difficultatis, inuestigando, quæ sit difficilior : & denique, quæ sit magis huic arti propria, magisque eam conseruet, & alias antecellat.

Tertium fundamentum : cum vna res cum altera comparatur, duobus modis dici potest præstantior, vel ignobilior illa : vno modo simpliciter, & absolute : altero vero aliqua ex parte, & vt dialectici loquuntur, secundum quid. Vt si conferres arma cum literis, si simpliciter loqui velimus, erit verum pronuntiatum illud, Cedant arma togæ ; at vero ex aliqua parte, arma præstabant literis.

Quartum fundamentum : harum quinque eloquen-

eloquentia partium, alia pertinent ad ipsam orationem conficiendam, ut sunt tres priores: alia vero ad eius usum. Est enim oratio veluti quoddam oratoris instrumentum, quo ad persuadendum utitur: ad cuius usum, memoria, & actio proxime conferunt. His ita notatis statuo has positiones.

Prima positio: ex partibus eloquentiae, una est praestantior alijs. Est doctrina certissima qua nulla probatione eget.

Secunda positio: Quod attinet ad necessitatem, omnes sunt necessaria ad ipsum, ut ita dixerim, eloquentia corpus conficiendum; ut si una dematur, totum corpus labi necesse sit: quamvis necessitatis ratio magis in una, quam in alia appareat.

Tertia positio: simpliciter loquendo, inuentio est praecipua, eloquentia pars. Huic nostrae sententiae primum fauere videtur grauissima Aristotelis sententia, qui Dialecticam, & Rhetoricam inueniendarum rationum facultates esse, affirmavit, & in inuentione Rhetorica explicanda, potissimum laboravit. Deinde, quia ipsa est fons, & origo omnium aliarum partium: nam si res cum iudicio inuenta sint, facile disponuntur; & verborum copia atque ornamenta sua sponte res ipsas inuenta sequuntur; ut Cicero, non vno in loco docuit;

& Ho-

& Horatius hoc carmine confirmavit.

In poet.

Verbaque prouisam rem non inuita sequentur.

Postea, ex parte finis; quoniam persuasio, sua natura, solis rebus & rationibus fit, ut docte docuit Aristoteles; non colloca-tione, non elocutione, non memoria, qua omnia ex quadam auditorum prauitate ad persuadendum conferunt. Adde tertiam rationem ex difficultate sumptam; quia longe difficilius est inuenire, quid dicendum sit in quauis questione proposita, quod nemo praestare potest, nisi qui sit multarum rerum cognitione peritus; quam, vel disponere, vel ornare, vel memoria tradere, atque pronunciaré. Huc facit, quod quae inuenire oportet, sunt varia, atque omnino diuersa; at collocandi, & exornandi ratio, non est ita varia. Denique, si vlla pars antecelleret inuentionem, certe elocutio: at elocutio sine rerum inuentione, est inanis, puerilis, & omnino vana. Quare, cum, ut Cicero ait, sine sententijs dicere sit insania,

Li. 3. r. he. tor. c. 1.

Trap. li. bro. 5.

ex eodem concludere licebit, omnium eloquentiae partium principem esse inuentionem.

In orat. Li. 1. de Inuen.

Quarta positio: Elocutio praestat ceteris eloquentiae partibus in hoc, quod sit ei maxime propria. Hanc doctrinam confirmant ille tres rationes, quas supra attulimus ad demonstran-

Trapez. lib. 5.

Li. 1. the. tor. c. 2.

monstrandum hanc partem, alias antecelle-
re. Est enim elocutio, quasi forma quædam
eloquentiæ, per quam oratio habet, ut a
quouis alio sermone distinguatur. Adde
etiam, quod omnes aliæ partes aliqua ratio-
ne sunt alijs artibus communes: at quod est

Libro 1.
de Ora. apte & copiose dicere solius est oratoris.
Hoc enim ait Crassus, est proprium oratoris,
oratio gravis & ornata, & hominum sensi-

Libro 2.
de Ora. bus, ac mentibus accommodata. Et Anto-
nius; Sed quod cuiusque sit proprium, & si
ex eo iudicari potest, cum videris, quid
quæque doceat: tamen, hoc certius nihil esse
potest, quam quod omnes artes aliæ sine elo-
quentia suam munus præstare non possunt;
Orator sine ea nomen suum obtinere non po-
test: ut ceteri si disertî sint, aliquid ab hoc
habeant; hic nisi domesticis se instruxerit co-
pijs, aliunde dicendi copiam petere non pos-
sit.

Arif. in
poet.
Et lib. 3.
Rhct. Quod si dicas, elocutionem esse etiam
communem poeticae, id nihil est; quoniam
maxime inter se distant hæc duo elocutionum
genera. Denique, elocutio tota fere ex arte
ipsa petitur: aliæ vero partes, ab ipsa
etiam natura aliqua ratione pendent: una ta-
men excepta dispositione.

Quintæ positio: Dispositio in eo ceteris
partibus præstat, quod aliæ interdum natu-
ræ bo-

ræ bonitate in nobis esse possunt: at vero re-
cte disponendi facultas a sola arte, & pru-
dentia, iudicioque proficitur: Adde etiam
quod privata quadam ratione alias partes in-
uat, cum inventioni formam, elocutioni lu-
cem, memoriæ facilitatem, & actioni modum
præbeant.

Sexta positio: Memoria, in eo alias partes
antecellit, quod eas conseruet, custodiat, con-
tineat, & sit veluti earum fundamentum.
Hanc positionem confirmant rationes supe-
rius pro hac parte allatae. Quare, nisi inven-
tis, excogitatisque rebus & verbis, memo-
ria custos adhibeatur, omnia, etiam si præ-
clarissima in oratore fuerint, facile evanes-
cent.

Libro 1
de Ora.

Septima positio: Pronuntiatio præstat alijs
partibus in hoc, quod per eam cetera par-
tes apparent, & in lucem veniunt, & ora-
torem plenum atque perfectum, ab ijs di-
scernit, qui solum orationes scribunt: cum
ante pronuntiationem Orator, sit tantum
potestate, Orator. Et hoc fortasse voluit M.
Tullius, cum actionem quasi eloquentiæ lu-
men appellavit. Huc etiam facit, quod quo-
dammodo vitam ac spiritum orationi tribuit:
cum sine actione oratio sit occulta, & sopi-

Lib. de
perf. ge.
orat.

ta, & nullo suo fungatur munere: neque enim oratio animo inclusa delectat, aut mouet.

Octaua positio: post elocutionem, actio est maxime propria Oratori. Hoc non obscure significauit M. Tullius, cum eam quasi quandam corporis eloquentiam esse affirmauit. Atque de hac disputatione satis: neque enim rationes initio allatae soluendae sunt; cum ea, quae postimus confirmet.

Quo ordine Rhetoricæ partes collocandæ sint, Disputatio X.

XTREMA nobis restat huius libri disputatio, in qua de ordine partium eloquentiae breuiter agendum est; cum hac de re dicendi magistri aliquando mentionem fecerint. Et ne frustra suscepta esse videatur, rationibus quibusdam demonstrabo male a Scripioribus eo ordine collocari, quo fere ab omnibus collocari solent.

Primum, statim post inuentionem opus est memoria, qua quæ inuenta sunt conseruentur: quia, si effluerent, disponi, & exornari non possent: male igitur in quarto reponitur loco.

Cap. 1. Deinde, Aristoteles, quem nemo unquam in rebus

in rebus collocandis superauit, prius egit de actione, quam de elocutione, ut patet ex libro tertio sua rhetorices; ubi non nulla de actione docet, & postea latius de elocutione scribit, igitur: Adde etiam quod postremo loco agit de dispositione.

Postea, quæ de pronuntiatione & actione traduntur præcepta, debent memoria mandari: igitur memoria erit postremo loco ponenda, cum sint omnium partium custos.

Denique, partes collocandæ sunt iuxta ordinem dignitatis: at si hunc ordinem spectemus, alia profecto ratione, ut ex proxima disputatione apparet, collocandæ erunt; igitur.

Quod ad opiniones attinet, quidam, ut Fabius refert, ob primam rationem a nobis allatam, existimarunt memoriam secundo loco ponendam esse. Et alij fortasse ob secundam dicerent ei quintam deberi sedem: quibus fauere posset M. Tullij auctoritas in partitionibus, ubi eam in postremo loco posuit: nam cum omnes numerasset partes, dixit, earum omnium custos est memoria: At vero communis Scriptorum opinio ei quartum tribuit locum.

Ut huic dubitationi breuiter satisfaciamus,

primum notandum est, quattuor modis vnam rem posse esse priorem, vel posteriorem alijs, quos supra in quarta disputatione explicuimus, scilicet natura, quo modo causa est prior suo effectu: tempore, vt elapsa hora, hac presenti: ordine, seu collocatione, quo pacto vnus numerus est prior alio: & perfectione, seu dignitate, qua ratione Imperator est prior milite: In presentia est præcipua dubitatio de primo modo.

Notandum deinde est duplicem esse memoriam, alteram naturalem, alteram vsu & arte acquisitam; quæ vt supra docuimus oratori apte, copioseque dicere volenti, est maxime necessaria: ac proinde in partibus eloquentiæ numeratur. Artificiosa autem, ac perfecta memoria indiget Orator potissimum ad res inuentas, distributas, & exornatas, & integra oratione comprehensas, perdiscendas: quæ, & si ea etiam complectitur, quæ de pronuntiatione traduntur præcepta; tamen ista quavis etiam mediocri memoria continere posset. Ex quibus intelligi licet, memorandi facultatem ipsam præcedere actionem, atque eam conseruare prout agendi præcepta memoria continentur. His notatis, per has positiones propositæ difficultati satisfacio.

Prima

Prima positio: Inter partes eloquentiæ alius quis constituendus est ordo. Nam, vbi multa in vnum conueniunt, si illa inter se perfectione, & dignitate differant, ibi necessario aliquis adhibendus est ordo; vt omnis tolleretur confusio, quæ a quacunque arte remouenda est.

Secunda positio: Si spectemus ordinem naturæ, eloquentiæ partes sunt ita constituendæ, vt primo loco sit inuentio; secundo dispositio, tertio elocutio, quarto memoria, quinto pronuntiatio. Quoniam, ita hæ partes sunt inter se affectæ, vt inuentio non pendeat ab alijs, & dispositio pendeat ab inuentione, non autem ab elocutione, quæ non potest esse absque inuentione, & collocatione: memoria autem orationem iam factam supponit, & actionem antecedit, cum id pronuntiatione exprimamus, quod memoria comprehensum fuit.

Tertia positio: Si spectemus ordinem perfectionis, qua ratione hæ partes collocari debeant, ex proxima disputatione patet: vbi de harum partium dignitate diximus: propterea nihil est, cur hæc positionem pluribus confirmemus, aut explicemus.

Quarta positio: Si spectemus temporis ordinem,

Arist. li.
3. rhet.
cap. 1.

dicem, certum est aliquas partes fuisse prius inuentas, & perfectas, quam alias; ut patet de elocutione, actione, & memoria, quae partes, diuersis temporibus fuere reperta, & ad perfectionem redacta; ut latius demonstrabitur cum de singulis priuatim agemus: ubi, & quando, & a quibus fuerint inuenta docebimus. De ordine positionis, siue loci, nihil dicimus; cum haec partes nullum occupent locum. Restat ergo, ut allata soluantur argumenta.

Primum, nihil necessario concludit; quoniam non agemus illa artificiosa, & maxima memoria ad retinenda ea, quae inueniuntur; sed sufficit memoria a natura tributa.

Neque Aristotelis auctoritas urget, cum hic auctor ex professo de actione non egerit: sed solum docuit hanc partem magnam vim habere, & necessariam esse ob auditorum prauitatem, & esse minus artificiosam, quam elocutionem, de qua diligenter scripsit. De dispositione egit posteriore loco, quia de ea pauciora dicendum erat. Vir quidam doctus & multum in Aristotelicis scriptis versatus, cum de hac difficultate cum eo Patani sermonem habere, hac utebatur solutione. Aiebat itaque Aristotelem considerasse orationem,

tionem, ut auditorem respicit: & quia auditor prius pronuntiationem, quam elocutionem; & dispositionem cognoscit, ideo prius de actione disseruit: quae responsio si firma esset ex ea profecto inferre liceret. Aristotelem debuisse prius disputare de actione, quam de inuentione, cum tamen priore loco de inuentione, de locis nimirum, unde entymemata eruantur, primo, & secundo libro egerit. Sed, ut diximus, cum hic auctor solum de tribus partibus ex professo scripserit, de illis egit prius, quae erant explicatu difficiliore, & de ijs, de quibus sibi plura dicenda esse statuit. Denique, nihil est necesse ut is in rerum explicatione semper seruetur ordo, qui in earum collocatione eis triuendus est.

Tertia ratio, quo pacto soluenda sit, satis ex dictis patet: & speciatim ex allata de duplici memoria distinctione.

Postremum argumentum probat id, quod in tertia positione diximus, nimirum alio pacto has partes esse collocandas, si perfectionis ordinem spectemus. Et hic sit huius disputationis, & huius libri finis: in quo explicando fufius, latiusque stylus excurrere potuisset, si multo plura, quam feci afferre,

Libri II. Disput. X.

re, & quæ attuli subtilius examinare voluifsem: sed ea afferre placuit, quæ essent scitu magis necessaria, & rem magis continerent, & ita explicare, vt facile a iuuenibus percipi possent. Sed diligens præceptor, quæ a me breuitatis causa, fuerunt, pro meo instituto, strictius comprehensa latius explicare poterit.

Finis Libri Secundi.

Laus Deo Opt. Max. & B. Virgini
Annuntiate.

INDEX

INDEX RERVM
NOTABILIVM.

- A**CTIO. quid proprie significet. 50.b.51.a
Actio est eloquentiæ lumen. 146.b.147.a
Actio est veluti vita, & spiritus orationis. 158.b
Actio oratoria & histrionica inter se differunt. 144.a.b.147.b
Actio cur ab hominib. in oratore requiratur. 144.b.145.a
Actio post elocutionem est maxime oratori propria. 161.b
Actione qui præstant, præmia consequuntur. 145.a
Agere & facere quid apud Latinos significet. 50.a.b
Albutius quomodo Rhetoricam definiuerit. 12.a
Apte dicere non est oratoris finis, sed officium. 81.b
Areopagita orationis ornatum non admittebant. 128.a
Argumentum quid sit. 113.a
Argumentum, quo modo sumatur a Cicerone. 113.a
Argumentum ab ethymologia non semper cõcludit. 24.b
Ariston quomodo rhetoricam definiuerit. 11.b
Aristoteles cur nihil de memoria scripserit. 138.b
Aristoteles non negauit rhetoricæ elocutionem. 131.b
Aristoteles quomodo rhetoricam definiuerit. 13.a
Aristotelis de fine rhetoricæ opinio. 80.b
Ars vnde dicatur. 18.a.32.b
Ars quid præter. 45.a
Ars perfecta, & coniecturalis quæ. 51.b

INDEX RERVM

Arts perfecta & cōiecturalis quomodo differāt.	52.a.b.53.a
Arts quibus rebus conficiatur.	34.a.b.35.a
Arts cognitionis, & effectiōnis quæ.	49.a
Arts architectonica quæ dicatur.	55.a
Artes administræ, quæ dicantur.	55.a
Artes sunt inter se connexæ.	99.b
Artes liberales quæ dicantur.	54.a
Artes vnde definiendæ.	78.b
Artes omnes quomodo ad eloquentiam pertineant.	107.a
Arts variæ diuisiones.	48.b 49.a.& seq.
Arts finis vnde inuestigetur.	76.b
Arts finis qui dicatur.	81.b
Arts nomen quot modis accipiat.	32.b.33.a.b
Arts scopus & finis qui.	55.b
Arts variæ definitiones.	35.a.b.36.a.b.37.a
Arts quæ sint necessaria ex fine considerandum.	100.a
Artium tria genera.	49.b
Artium natura, vnde sumenda sit.	78.a
Artificis bonitas vnde perpendenda.	78.a.b

B

B ENEDICERE quid significet.	21.b
Benedicere quid sit.	21.a
Bonæ definitionis præcepta.	11.a

C

C AUSSA quid sit.	9.b
Causa duplex.	10.a
Causarum genera quattuor.	9.b
Causa alia simplex, alia composita.	121.a
Causa seu quæstio finita quomodo disponenda.	126.a
Causa simplex quæ dicatur.	124.a
Causæ effectrices eloquentiæ, quæ & quot sint.	87.b.
88.a.b.89.b	
Causæ efficientes eloquentiæ variæ.	90.a
Causarum efficientium diuisio.	87.b
Causa efficiens quid.	10.a
Cicero non semper persuasit dicendo.	85.a

Cicero

NOTABILIVM.

Cicero non negauit inuentionem rhetoricæ.	115.b.116.a
Ciceronis & Fabij opiniones de fine rhetoricæ conciliari non possunt.	82.a
Ciceronis de materia eloquentiæ sententia.	71.a
Ciceroni Rhetorica non est virtus.	22.b
Clamator quis dicatur.	5.b
Clamator non idem quod orator.	5.b
Collocatio oratori necessaria.	105.a
Concionator quis dicatur.	5.b
Conciones nostri temporis sub quo caussarū genere contineantur.	75.b
Consilium quid sit.	152.a

D

D EFINITIO quid sit.	10.b
Definitio duplex.	10.b
Definitio quomodo fiat.	11.a
Definitio rhetorices ab Aristo. tradita explicata.	93.b.94.a
Definitionis legis quæ.	11.a
Demonstrationes non sunt querendæ in omni arte.	79.b
De re aliqua quomodo sit disputandum.	16.a
Dialectica & eloquentia sapientiæ ancillæ.	65.b
Dialectica & rhetorica nullo certo rerum genere continentur.	65.b
Dialectica in quo sita sit.	109.b.110.a
Dialectica, & oratoria dispositio inter se differunt.	24.b
Dialectica est de rebus contrarijs.	58.a
Dialecticus quis proprie dicatur.	110.b
Differentia quæ dicatur.	10.b
Dionysius de partibus eloquentiæ optiō.	103.b
Dionysius quomodo Rhetoricam definiuerit.	12.b
Dispositio quibus partibus contineatur.	118.b
Dispositio est pars Rhetoricæ.	125.a
Dispositio oratoria & dialectica non sunt idem.	124.b
Dispositio potest arte contineri.	125.a
Dispositio cur dicatur inartificiosa.	125.a
Dispositio quibus nominibus nominetur.	129.a

Y 2

Dispo.

INDEX RERVM

Dispositio quomodo sit alijs eloquentiæ partibus præstati- rior.	160. b
Dispositio in quo antecellat alias rhetoriæ partes.	160. b 161. a
Dispositiones variz definitiones.	119. a
Dispositionis oratoriæ variz diuisiones, & earum explica- tiones.	119. b. 120. a. b. 121. a
Disponere est proprium sapientis.	157. b
Disponendi ratio cum res diuersæ tractandæ sunt.	122. a
Disertus quis dicatur.	7. b
Disertus est eloquens non sunt idem.	7. b
Disputatio de re aliqua vnde sumenda sit.	15. a
Dubitare debet, qui scire volunt.	1. 6
Ductus quid sit.	123. a
Ductus quocumplex sit.	123. b
Ductus pertinet ad dispositionem.	123. a

E

E FFECTIOMIS artes quæ sint.	56. b
Eloquentia quid sit.	25. a
Eloquentia quo referatur.	110. a
Eloquentia ex quibus rebus conficiatur.	93. a
Eloquentia a quibus disci non possit.	66. b
Eloquentiæ partes dupliciter considerari possunt.	102. b
Eloquentia naturalis imperfecta.	44. a
Eloquentia & dialectica sapientiæ comites.	65. b
Eloquentia potest separari a sapientia.	31. a
Eloquentia prius in foro versata est.	72. b
Eloquentia perfecta non pendet a sola arte.	42. a
Eloquentiæ materia quæ.	68. a
Eloquentiæ materia non est tantum aliqua vitæ pars.	70. a
Eloquentiæ partes tantum quinque.	104. a
Eloquentiæ partes varijs modis comparari possunt.	159. a
Eloquentiæ sunt res omnes subiectæ.	70. a
Eloquentiæ materia non sunt tantum res dubiæ.	69. b
Eloquentiæ materia humani affectus.	73. a
Elocutio vnde dicta sit.	128. b

Elocutio

NOTABILIVM

Elocutio in quo sita sit.	128. a
Elocutio cur necessaria.	130. a. b
Elocutio, cur oratio appellata.	129. a
Elocutio nunquam negata rhetoriæ.	127. a
Elocutio pars rhetoriæ.	131. a
Elocutio propriè rhetoriæ pars.	8. b
Elocutio debet esse moderata.	133. a
Elocutio quò ceteris eloquentiæ partib. præstati- or.	160. b
Elocutio sine sententijs inanis & puerilis.	132. a
Elocutio non cõsistit in solo verborum ornatu.	131. b. 132. a
Elocutio auditorum vitio adhibita in oratione.	127. b
Elocutio est maxime propria rhetoriæ.	131. a
Elocutionis ars, non fuit a principio inuenta.	132. b
Elocutionis variz definitiones, & earum explica- tiones.	128. b. 129. a
Elocutionis partes quæ.	129. b. 130. a
Elocutione non est omnibus in locis opus.	133. b
Eloquens quis dicatur.	7. a. b. 25. b
Eloquens & disertus non sunt idem.	7. b
Exercitatio est vna ex præcipuis eloquentiæ causis.	89. a. b
Exordium narratio, &c. non sunt partes eloquentiæ, sed orationis.	101. b
Exordium & peroratio sunt orationis partes.	126. b
Exornatio non debet apparere in oratione.	127. b

F

F ACERE & agere interdum pro eodem sumunt.	51. a. b
Facultates quæ dicantur.	54. a
Facultas quæ ars propriæ dicatur.	92. a
Fides conferuat humanam societatem.	46. b
Finis quid sit.	10. a
Finis & scopus quomodo differant.	53. a. 76. a
Finis artis vnde innestigerur.	76. b
Finis descriptiones variz.	76. b
Finis & opus in artibus distinguuntur.	82. b
Finis cognitio necessaria in omni arte.	76. a
Finis est regula aliarum causarum.	76. a

Y 3

Finis

INDEX RERVM

Finis oratoris est persuadere dictione . 84.b
 Finis rhetoricæ est persuadere. 80.a
 Finis artium; qualis esse debet. 43.b
 Fines duo rhetoricæ 77.b
 Forma quid sit. 9.b
 Franciscus Robortellus, quō Rhetoricā definiuerit. 13.b

G

GENVS quid sit. 10.b
 Grammaticæ materia quæ 65.a
 Grammatici olim qui essent. 73.b
 Grammatici nostri temporis cur non sint perfecti. 73.b
 Grammaticorum munera quæ sint. 73.b

H

HABITVS intellectus quot sint. 26.b
 Hermagoræ de partibus eloquentiæ opinio. 104.a
 Historias scribere est oratoris. 59.b
 Historici qua disponendi ratione vrantur. 122.a
 Homō a varijs scientijs diuersa ratione cōsideratur. 65.b
 Hominum animi, siue affectus, quōmodo sint rhetoricæ materia. 73.
 Humanæ actiones fiunt ob aliquem finem. 81.b

I

IN distribuenda oratione quid considerandū. 124.a.b
 In definitione rhetorices ab Aristotele tradita, quōmodo contineantur omnes eloquentiæ partes. 95.a b
 Intellectus nihil percipit sine phantasia. 136.a
 Inuentio duobus modis intelligi potest. 111.a
 Intellectus quid. 27.a
 Inuentio est omnino necessaria rhetoricæ. 113.b. 114.a.b
 Inuentio est propria pars eloquentiæ. 113.b
 Inuentio non est sine iudicio. 155.b
 Inuentio dialectica, & rhetorica quantum inter se differant. 212.a.b
 Inuentio, vt est pars eloquentiæ non est facultas a natura tributa. 115.a
 Inuentio, cur aliquando dicatur non artificiosa. 117.b

Inuentio

NOTABILIVM.

Inuentio est præstantior omnibus eloquentiæ partibus. 159.b. 160.a
 Inuentiois variæ definitiones. 112.b 113.a
 Inuentiois partes, quæ & quot. 111.b. 112.a
 Isocratis de fine rhetoricæ opinio. 80.b
 Iudicium quid sit. 152.a
 Iudicium oratorium quid sit. 153.b
 Iudicium quotuplex. 152.b
 Iudicium, non est idem quod consilium. 154.a
 Iudicium quod non sit oratori necessarium. 154.b
 Iudicium quot modis accipiatur. 150.a.b. 151
 Iudicium de quibus rebus sit. 152.a
 Iudicium non est distincta pars eloquentiæ. 155.a
 Iudicium magis necessarium oratori, quam vlli alij artificiali. 154.a
 Iudicium quo orator indiget non est a natura. 155.a
 Iudicium non est solum de rebus manifestis. 154.a
 Iudicium est permistum omnibus eloquentiæ partibus. 155.a
 Iudicium cur sit maxime necessarium oratori. 153.a
 Iudicium difficile in omni arte. 154.b
 Iuriconsultus minus eger memoria, quam orator. 137.a

L

LIBERALES artes quæ. 54.b
 Locus Aristotelis explicatus. 96.a.b. 130.b
 Locus Ciceronis declaratus. 156.a
 Locorum inuentio tributa dialectico. 108.a
 Logicæ pars iudicatiua quæ. 150.b
 Logicæ materia quæ. 65.a

M

MATERIA quid sit. 9.b
 Materia artis quibus nominibus appelletur. 61.b
 Materia in arte, quæ dicatur. 61.b
 Materiæ artis conditiones quæ esse debent. 64.b
 Marius Fabius Victorinus rhetor illustris. 77.b
 Marij Fabij de fine rhetoricæ opinio. 77.b

Y 4

Marij

INDEX RERVM

Marij Fabij Victorio opinio de fine rhetoricæ confutata.	83.a
Medicina ad quid prius inuenta.	72.b
Medicines opus, quod nam sit.	52.a
Medicinæ finis qui.	52.a
Memoria artificiosa quibus rebus constet.	235.b
Memoria artificiosa quid possit.	136.b
Memoria cur potius pars rhetoricæ, quàm alterius artis.	136.b
Memoria est rhetoricæ pars.	138.a.b
Memoria potuit ad artem redigi.	136.b. 137.b
Memoria omnium rerum cultos, & thesaurus.	135.a
Memoria, quas imagines requirat.	136.a.b
Memoria quoruplex.	135.b
Memoria quid requirat.	136.a
Memoria quibus nominibus appelletur.	135.a
Memoria varijs modis accipitur.	134.b
Memoriæ variæ definitiones.	135.a.b
Memoria in quo præstet alijs partibus rhetoricæ.	161.a
Memorandi facultas magis ab exercitatione, quam ab arte pendet.	138.b
Mechanicæ artes quæ.	54.b
Mendacij vsus semper malus.	46.b
Mentiri, nulla de causa licet.	46.b
Mouere affectus non est sua natura malum.	46.a
Methodus quid significet.	37.b
Methodus quid.	37.b

N

N ATURA est præcipua eloquentiæ causa.	89.a
Natura nihil agit frustra.	85.a
Nominum cognitio initium disciplinæ.	1.a
Nominum cognitio necessaria.	6.b
Non est oratoris falsa inuenire.	112.b
Notatio quid.	10.b
Noua eloquentiæ definitio.	95.b

O

O FFICIUM in arte quid esse dicatur.	77.a
Olim idem erant oratores & sapientes.	29.a

Opera-

NOTABILIVM.

Operationum humanarum varia genera.	49.a.b
Opiniones de partibus eloquentiæ.	103.b
Opiniones variæ an rhetorica sit ars.	38.a.b
Opiniones variæ de fine rhetoricæ.	77.a
Opiniones variæ de causis efficientibus eloquentiæ.	87.a
Opus & finis in artibus distinguuntur.	82.b
Oratio Ciceronis pro Rege Deiotaro qualis.	85.a
Oratio est veluti quædam fabrica, & corpus.	67.b 68.a
Oratio est oratoris instrumentum.	66.a
Oratio, & orator quomodo a Græcis appellentur.	63.b
Oratio ex quibus constet.	66.a
Orationis compositio, comparata conuiuio, & fabricæ.	106.b. 107.a
Oratio pro Milone, non fuit recitata a Ciccone.	85.b
Orator effector est persuasionis.	81.a
Orator magis eget memoria, quàm ullus alius artifex.	137.a
Orator perfectus quæ cognoscere debet.	67.a
Orator potest esse vir non bonus.	24.a
Orator quis proprie dicatur.	7.a
Orator quis censendus.	68.a.b
Orator quæ cognoscit ad agendum refert.	58.b
Orator quomodo dicatur sapiens.	30.a
Orator vnde dictus.	4.a
Oratoris priuata materia quæstiones ciuiles.	72.a
Oratoris materia.	58.b
Oratoris definitiones.	14.b. 15.a
Oratoris nomen præclarum.	5.a
Oratoris & dialectici inuentio omnino diuersa.	112.a
Oratori cur necessaria aliqua rerum cognitio.	74.b
Oratori necessaria est cognitio affectionum animi.	73.a
Oratores non dicuntur, qui causas non agunt.	7.b
Oratores eadem facultate præditi possunt inter se pugnare.	47.b
Oratores & rhetores quomodo definiant.	97.
Oratoria distributio qualis esse debeat.	112.b

Ordo

I N D E X R E R V M

Ordo non est ponendus tanquam pars distincta eloquentiæ.	156.a
Ornatus verborum duplex.	129.b
Orare quid significet.	4.a
P	
P A R S quot modis accipiatur.	98.b
Partes homogeneæ, & eterogeneæ quæ sint.	99.a
Partes quæ dicantur.	10.b
Partes eloquentiæ diuersis temporibus inuentæ.	163.b
Partes rhetoricæ, quomodo collocandæ.	163.a
Partium eloquentiæ vna est alia nobilior.	159.b
Partium rei alicuius notitia necessaria.	97.a
Patronus quis dicatur.	5.b
Peruasio dialectica diuersa ab oratoria.	79.b
Peruasio dupliciter sumitur.	78.b
Peruasio pendet potissimum ab auditorum beneuolentia.	84.b
Peruasio quatuorplex.	79.a
Peruasio quid significet.	75.a
Peruasio dialectica & rhetorica inter se differunt.	110.a.b.
I I I . a	
Peruadere quid apud Latinos significet.	78.b
Peruasio rhetorica diuersa ab alijs.	86.a
Poetæ olim sua poemata recitabant.	* 143.a
Poetæ quomodo sua poemata disponant.	121.b. 123.a
Poetarum actio transit ad histriones.	143.a.b
Poetica vnde sic dicta.	1.b 60.b
Pontani opinio de fine rhetoricæ confutata.	83.b
Pronuntiatio est eloquentiæ pars.	147.a.b
Pronuntiatio multum confert ad perfectum oratorem constitutendum.	146.a
Pronuntiatio oratori necessaria.	106.a
Pronuntiatio quibus nominibus appelletur.	140.b
Pronuntiatio quomodo exercenda.	148.a
Pronuntiatio habet vim magnam ad persuadendum.	146.b
Pronuntiatio quanti fiat.	145.a

Pronun-

N O T A B I L I V M .

Pronuntiatio varianda pro causarum, & locorum varietate.	148.a
Pronuntiatio varianda pro affectionum diuersitate.	142.a
Pronuntiationis definitiones.	140.b. 141.a
Pronuntiationis partes.	141.a
Pronuntiationis species.	143.a
Pronuntiatio in quo antecellat alias rhetoricæ partes.	161.a
Pronuntiandi ratio non est tota a natura.	145.b
Prudentia duplex.	151.a
Prudentia quid.	28.a
Plato requirit in oratore cognitionem affectionum animi.	73.a
Platonis de fine rhetoricæ opinio.	80.b
Philosophi & Sophistæ contrarij.	6.b
Philosophorum cum Sophistis contentio.	67.a

Q V A E S T I O , seu causa infinita quomodo disponenda.	126.a
Questiones cognitionis an pertineat ad oratorem.	75.a
Quæ sunt præstantiora pluribus nominibus appellantur.	8.b
Qui artes liberales deprauent.	54.b
Qui in foro non agit, non numeratur orator.	59.b
Quintilianus male suo oratori in edacij vsu cõcedit.	47.a
Quintilianus de iudicio sententiæ.	151.b
Quintilianus de fine rhetoricæ opinio.	77.b
Qui non sunt eloquentia præditi, cur persuadere interdum possint.	84.a.b
Qui vult rhetorica bene vti, debet esse virtute præditus.	23.b
Quomodo definiendum.	16.b
Quo pacto orator res quas tractat ab alijs accipiat.	117.a *
Quomodo rhetorica habeat pro materia res omnes.	74.a.b
Quot modis aliquid dicatur prius alio.	121.b

R

R A T I O formalis in artibus quæ.	65.a
Rationes variae, quibus probatur rhetoricam non esse artem.	42.b

Res

INDEX RERVM

Res tunc cognoscuntur, cum causæ cognoscuntur.	9.a
Rerum triplex ordo.	121.a
Rhetor unde dictus.	2.b.3.a
Rhetor quid a pud Græcos significet.	4.a
Rhetor quis dicatur.	3.b
Rhetor, & orator non idem significant.	7.a
Rhetorica, cur sic nominata.	8.b
Rhetorica an recte nominata.	2.a
Rhetorica congruenter nominata.	8.a
Rhetorica Latine eloquentia.	3.a
Rhetorica quibus modis accipiatur.	3.b
Rhetorica & eloquentia non significant idem.	7.a
Rhetorica definiti potest.	15.b
Rhetorica definit.	16.a
Rhetorica non est simplex habitus.	23.a
Rhetorica est ars communis.	71.b.72.a
Rhetorica est habitus indifferens.	23.a
Rhetorica est qualitas.	21.a
Rhetorica cur facultas appellata.	92.b
Rhetorica non est habitus malus.	21.b.22.a
Rhetorica non est prudentia.	30.a
Rhetorica non est ars cognitionis.	39.b
Rhetorica non est ars effectiois.	156.b
Rhetorica non est scientia.	30.a
Rhetorica quomodo sit virtus.	23.a
Rhetorica est ars actionis.	57.a
Rhetorica est ars coniecturalis.	57.b
Rhetorica est ars liberalis, & vtilis.	58.a
Rhetorica ars fermocinalis.	57.b
Rhetorica est facultas rationalis.	114.b
Rhetorica non est simpliciter sapientia.	29.b
Rhetorica est proprie ars.	40.a.b.41.a
Rhetorica non vtitur mendacio.	46.b.47.a
Rhetorica & Dialectica, cur facultates dicantur.	92.a
Rhetorica quomodo dicatur ars imperfecta.	41.b
Rhetorica comparantur palmæ dilatata.	3.b
Rheto-	

NOTABILIVM.

Rhetorica prius inuenta, quam dialectica.	115.a
Rhetorica & eloquentia quas habeant partes.	101.a
Rhetorica aliquam habet materiam in qua versatur.	69.a
Rhetorica vt ars est quid efficiat.	67.a
Rhetorica est instrumentum politica.	58.a
Rhetorica cur particula dialectica.	116.a
Rhetorica ex quibus partibus conficiatur.	101.a.b
Rhetorica, & dialectica nullo certo rerum genere continentur.	65.b.66.a
Rhetorica agit de rebus contrarijs.	58.a
Rhetorica de quibus rebus esse dicatur.	74.b
Rhetoricæ etymologia.	2.b
Rhetoricæ varieg definitiones.	11.b.12.a.b
Rhetoricæ finis persuadere.	80.a
Rhetoricæ duos fines quidem tribuerunt.	77.b
Rhetoricæ officia quæ & quot sint.	98.a
Rhetoricæ materia, vt est ars, est ornatus sermo.	69.a
Rhetoricæ priuata materia quæ.	72.a
Rhetoricæ, vt ars est, quæ materia.	67.b
Rhetoricæ definitio tradita ab Aristotele, explicata, & defensa.	90.& seq.
S	
SOLVS Orator dicendo proprie persuadet.	83.b.
84.a	
Sapientia quid.	27.a.b
Sapientiæ conditiones.	27.b
Sapiens qui dicatur.	28.b.29.a
Sapiens quis dicatur.	127.a
Sapientes olim oratores erant.	29.a
Scientia quid sit.	28.a
Sententiæ varieg de materia rhetorices.	62.a.b.63.a.b.64.a
Sententiarum genera varia.	105.a
Sermonales artes quæ.	54.a
Simile ducit in cognitionem similis.	136.a.b
Socrates sapiens habitus Apollinis oraculo.	1.a
Sophista quis dicatur.	5.b
Sophi-	

INDEX RERVM NOTAB.

Sophistarum descriptio.	46. a
Stoici putarunt scientias esse virtus.	23. b
Stoici quomodo artem definiuerint.	36. a
Stoici Rhetoricam virtutem esse dicunt.	17. a
Stoicorum disputandi ratio.	80. a
Suada Dea persuasionis.	81. a
Stylus optimus dicendi effector.	60. a

T

T H E O D O R Y S quomodo Rhetoricam definiuerit.	12. a
Trapezuntius, quomodo Rhetoricam definiuerit.	13. a
Tria causarum genera non sunt tota eloquentiæ materia.	70. a
Tria genera causarum non sunt rhetoriæ partes.	102. a
Tria oratoris munera.	103. a

V

V A R I A E sententiæ de natura rhetorices.	26. b
Varij disponendi modi.	121. a. b
Verba & res non sunt partes eloquentiæ.	107. a
Verborum diuersa genera.	105. b
Virtutis significationes.	19. a. b
Virtutis variæ definitiones.	20. a. b
Virtutis diuisio.	18. b
Virtutis species.	20. b
Vocis diuisio.	141. b
Vocum varia genera.	142. a
Vultuosura quid significet.	142. b
Vultus in actione dominatur.	142. b

Finis Indicis Rerum Notabilium.

INDEX AVCTORVM,
qui in hoc opere citantur.

A lexander Aphrodisensis.	Franciscus Picus.
Antonius Pinus.	Franciscus Maturatius.
Antonius Riccobonus.	Franciscus Luscus.
Aristoteles.	Franciscus Syluius.
Arianus.	Franciscus Robortellus.
Ascensius.	Galenus.
Auerroes.	Georgius Valla.
Aulus Gellius.	Gybertus Longolius.
D. Augustinus.	Hermagoras.
D. Basilius.	Hermogenes.
D. Bonauentura.	Hermolaus Barbarus.
Budæus.	D. Hieronymus.
Carneades.	Hieronymus Capidurnus.
Cbritolaus.	Hilario Monachus.
Cicero.	Horatius.
Consultus Chirius.	Iacobus Iod. Streb.
Cornelius Tacitus.	Iacobus Zabarella.
Diogenes Laertius.	Iacobus Mazon.
Dionysius Halicarnasensis.	Ioan. Iac. Vuer.
Donatus.	Ioan. Cæsius.
Euclides.	Laſantius Firmianus.
Euripides.	Louanienses.
Eustratius.	Ludouicus Granateñ.
	M. Antonius Maioragius.

M. An-

<i>M. Antonius Mure-</i>	<i>Plutarchus.</i>
<i>us.</i>	<i>Quintilianus.</i>
<i>M. Cato.</i>	<i>Rodolphus Agricola.</i>
<i>Marius Fabius Vito-</i>	<i>Simon Lucensis.</i>
<i>rinus.</i>	<i>Socrates.</i>
<i>Marcomanus.</i>	<i>Spensippus.</i>
<i>Martianus Capella.</i>	<i>Suidas.</i>
<i>Matthæus Phrysse-</i>	<i>Sulpitius Victor.</i>
<i>mius.</i>	<i>Theodorus Gadargus.</i>
<i>Petrus Victorius.</i>	<i>Theophrastus.</i>
<i>Petrus Ram.</i>	<i>D. Thomas.</i>
<i>Petrus Mosel.</i>	<i>Trapezuntius.</i>
<i>Plato.</i>	<i>Valerius Max.</i>
<i>Plinius.</i>	<i>Virgilius.</i>
<i>Pontanus.</i>	<i>Xichonius Patavinus.</i>

Quæ leuiores irrepserunt menda, cum lectionis cursum impedire nequeant, ea Lectoris indicio emendanda relinquuntur.

V E N E T I I S,

Apud Ioannem Baptistam Natolinum . 1589.

Sumptibus Damiani Zenarij .

1589

1589